

szombat

2000. május

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tizszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:
Nemzeti Kulturális
Alapprogram,
Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Címlapfotó: MTI

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

2000. április 14-én.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:

311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Szerkesztőségi órák

és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként

16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu

Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető
a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 Pápalátogatás – Lépés a megbékélés felé (*Yehuda Lahav*)
- 5 Párbeszéd a Vatikánnal
- 6 Áttekinthetőség? Elvetve! – Beszámoló a BZSH 2000. április 6-i képviselő-testületi üléséről (*Rózsa György*)
- 7 „A világ figyel ránk” – Beszámoló a Mazsihisz 2000. április 9-i képviselő-testületi üléséről (*Gadó János*)
- 8 „Arculatunkat javítani kell” – Olti Ferenc, a hitközség oktatási alelnöke (*jég*)
- 9 „Miért nem fordult a Számvizsgáló Bizottsághoz?” – Sessler György, a Számvizsgáló Bizottság elnöke (*jég*)
- 11 Egy tüntetés tanulságai (s.z.)
- 12 Prés alatt – Válogatás az ÁEH dokumentumaiból
- 14 „Én már meghívtam az egyiptomi és a palesztin nagykövetet vendégségbe” – Interjú Judit

Summary

Our correspondent from Israel, **László Bányai** examines the dilemmas of Israeli society in an unconventional article. He reckons that the Arabs living in Israel are less and less loyal to their country while – claims the author – the political Left is more for a democratic Israel than a Jewish country. No matter how nice this may sound, on the long term it still may threaten the country's identity and security.

The Budapest Jewish Community held its annual assembly and the more than 1400 million Huf (5,4 million USD) budget draft was accepted. After a heated debate the assembly refused **Ferenc Olti's** (Vice President for Education) proposal to get the finances of the Budapest Jewish Community checked by a well known auditing firm. The representatives of the Federation of the Jewish Communities in Hungary reacted to the proposal the same way. Even after a two hour long impassioned discussion they could not make a decision about whether to accept the Sim Shalom reform Jewish community as a member, so the issue was taken off the schedule.

Some 50 people protested outside the Iranian Embassy on 20th of April to express sympathy for the Jewish captives held in Iran. Our article explains that Jewish leaders and the Hungarian Jewish community are equally responsible for the indifference that surrounded the protest, because they failed to call the attention to the event.

Varnai Sorer izraeli nagykövettel
(*Gadó János*)

- 16 „A Szochnut tevékenysége a közeljövőben világszerte csökkenni fog” – Beszélgetés Eliezer Giladdal, a Szochnut magyarországi vezetőjével (*H.T.*)

IZRAEL

- 18 Bányai László: A posztzionizmus gyökereiről

TÖRTÉNELEM

- 21 Gereben Ágnes: Gettók és lágerek a Szovjetunióban

KULTÚRA

- 25 Magyar László András: A rokon
- 26 Halász Tamás: Magánzsoltárok
- 27 Spiró György: Kardos G. György emlékezete
- 28 Könyvespolc: Vissza Borowskihoz
- 31 „...számára az egész történelem holocaustok sorozata” – Beszélgetés Körner Gáborral, Tadeusz Borowski fordítójával

Historian **Ágnes Gereben's** study *Ghettos and concentration camps* examines the Jewish experience in the era of German occupation. She believes that various nations adopted different attitudes towards the Jews, sometimes more sometimes less identifying themselves with their fate. The majority of Jews living in the occupied territories was killed and this would not have been possible without the active cooperation of locals.

In an interview **Gábor Körner**, translator of Polish writer **Tadeusz Borowski's** *World of Stone* (*Kővilág*) points out that Borowski was one of the most talented writers among the authors of the Second World War concentration camps. Partly because he was capable of looking at the life of people kept in camps without illusions and idealism. His works are important because he stressed the fact that not only the Jews suffered.

The interview is complemented by the valuable comments of **Lajos Pálfalvi**, an expert on Polish culture.

Szombat publishes two more interviews: one with **Judit Varnai-Sorer** the new Israeli Ambassador to Hungary and one with **Eliezer Gilad**, head of Szochnut (Jewish Agency). Both representatives have Hungarian origins and emphasise a harmonious relationship with the Jewish organizations in Hungary, as well as with the Hungarian government and various political parties.

Olvasóink írják

„Ki ismeri Goldstein Istvánt?”

Régi előfizetőjük vagyok. Lapjuk igényes, egyenletes színvonala miatt minden számukat végigolvasom. Nem vagyok zsidó. Érzékeny vagyok minden, a zsidósággal kapcsolatos megnyilvánulásra. 1944-ben ugyan én csak 7 éves voltam, de azok közé tartozom, akik szégyenlik azt a közönyt, amit hazánk nem zsidó lakossága a véskorszakban tanúsított zsidó honfitársaink mártír-umával szemben. Döbbenettel figyelem az antiszemitizmus új hullámát s a hivatalos politika cinkos közömbösségét.

Éppen ezért meglepetésként ért egy régi tatabányai polgár és atyai barátom, **Bajcsi Géza (1924-es születésű, lakik: 2800 Tatabánya II., Sárberki lakótelep 117. fsz. 2.)** váratlan vallomása, amikor meglátta asztalomon a *Szombat* egyik számát. Elmondta, hogy 1944-45 szörnyű hónapjaiban alkalma volt zsidókat menteni Tatabányán, akik meg is érték a felszabadulást (a zsidóság számára egyértelműen az). Sokáig kapcsolatban volt közülük néhányval, s két nevet említett:

Róna Ármin, aki a háború után Budapesten, a Kun u. 12. alatt lakott, s 1956-ban fia, Sanyika a Corvin közben harcolt. Az orosz offenzíva után disszidáltak, azóta nem tud róluk.

Goldstein István (Pityu), akit pokrócba csavarva csempészett ki a tatabányai Bányatársaspénztár kórházának kórterméből, amikor az 1944-ben egy bombázásnál mint munkaszolgálatos megsérült. A régi Tatabányán jól ismert „25 házak” pincéiben rejtegették. Úgy tudja, hogy Tel-Avivban él, ha még él, **Givati Jehuda** néven.

Bajcsi Géza boldog lenne, ha hírt kapna felőlük. Húszévesen aktív antifasiszta ellenálló volt, tagja a tatabányai szénmedencében „Golub Csoport” néven működött fegyveres antifasiszta bányászszerveződésnek. Nem tudom, ismert-e ezen csoport zsidókat mentő tevékenysége.

Kérem, juttassák el értesülesemet illetékesekhez, hisz az „Igazak” száma Ma-

gyarországon nem olyan nagy, hogy ne lehetne könnyen számon tartani őket. Egyetlen megmentett zsidó élet is drága volt, s áldott legyen az, aki vállalta a „zsidómentés” nem akármilyen kockázatát.

Kérem, ha önök is figyelmet érdemlőnek találják, amit most leírtam, juttassák el soraimat az Izraeli Nagykövetségnek.

Tisztelettel:

Dr. Kovács Antal
(Tatabánya V., Győri út 56.)

Gusztustalan

Az egyszeri kőművesinas – az anekdota szerint – annyira megundorodott a malterosládában látott szőrszalaktól, hogy hátat fordított a mesterségének, mielőtt kitanulta volna. Aztán elszegődött szemetesnek.

Akadnak zsidók, akik annyira utálják a zsidó közösségek, szervezetek valós vagy vélt visszasságait, hogy elszegődnek radikálisan jobboldali orgánumok vagy szervezetek háziszidainak.

Megvallom: magam is látok kifogásolni valót (hogy a legendásabb kifejezést használjam) minden magyarországi zsidó szervezet és orgánum háza táján, de arra nem lennék kapható, hogy mondjuk a Magyar Fórumban, a Magyar Demokratában vagy a rádió Vasárnapi újság című műsorában fejtegessem kifogásaimat és (akár hatszor jogosult) bírálatomat.

Ács Gábor, akit a Vasárnapi újság riportere „zsidó könyvek szerzője és zsidó könyvek kiadója” gyanánt mutatott be a hallgatóságnak az egyik februári adásban, szemléletesebb az enyémtől merőben eltérő normákat követ: a rádióban is, a Magyar Demokrata hasábjain is megragadja a lehetőséget a zsidó szervezetek, elsősorban a Mazsihisz és a baloldalinak mondott zsidó politikai elit elleni támadásokra. Nem aggasztja, hogy azoknak játszik a kezére, akik a szélsőjobboldalon „bolsziliberális” és zsidó machinációnak kiáltják ki az egyre pimaszabb neonáci jelenségek miatti tiltakozásokat és figyelmeztető jelzéseket. Nem zavarja, hogy olyan lapban – a Magyar Demokratában – nyilatkozzat és ír, amely a „zsidókutató” **Bosnyák Zoltán** most újra kiadott fajvédő művét reklámozza (többek között).

Az már szinte mellékes mozzanat, hogy Ács minden bizonyíték nélkül (és bizonyítékok birtokában nyilván megtehető büntetőfeljelentések mellőzésé-

vel) súlyos korruptió bűncselekményekkel vádol név szerint említett zsidó közéleti személyiségeket, vagy hogy sommásan kijelenti, hogy a magyar zsidóságra egy „élősdí gazemberréteg nőtt rá, egy nemzetközi bűnözőbanda”, Izraelben pedig az amerikai támogatásból „egy telek- és lakásspekuláns gazemberréteg gazdagodott meg, a nemzetközi bűnözők helyi képviselői”. Ácsnak a Vasárnapi újság említett februári adásában hasonló szellemben szekundált **Galambos-Goldmann Tamás**, akit a riporter szinte mint jelentős, ám utóbb kirekesztett zsidó közéleti személyiséget konferált be.

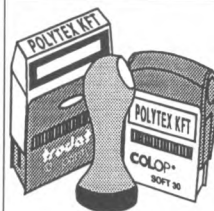
Akadnak mások is, akik zsidó létükre nem áttalának a radikális jobboldalnak tenni hasonló politikai szolgálatot, vagy éppen a Haider-párt Európa parlamenti képviselőjéhez, a zsidó **Sichrowsky**hoz hasonlóan a jelenlétükkel igyekeznek „kaserolni” a radikális jobboldalt. Mint például **Vámos György**, aki 1987 óta Ausztriában él ugyan, de a Magyar Demokratának a Haider-párt védelmében ad interjút – úgy is, mint az FPÖ tagja, aki (mint a szerkesztői megjegyzésből kitűnik) „az utóbbi években politikával és a magyar zsidóság helyzetével foglalkozik” – „kirekesztve, állástalanul”...

Nem tehetek róla, de nekem ehhez a viselkedéshez a kápo fogalma asszociálódik. Annak idején a náciak kijelölték a kápoakat a háftlingek közül, ezt elutasítani nem lehetett (lehetett viszont tisztességesen vagy gazember módjára viselkedni). De káponak nem jelentkezett az ember önként. Pedig aki ma a szélsőjobboldal alibi-zsidójának, háziszidójának a szerepét elvállalja, az valami ilyesmit cselekszik.

Gadó György

BÉLYEGZŐKÉSZÍTÉS, NÉVJEGYKÉSZÍTÉS

AZONNAL is

1074 Budapest,
Szövetség u. 39.
Iroda tel./fax: 322-4094
Vevőszolgálat: 341-0297

Nyitva:

hétköznap 8⁰⁰-16³⁰-ig

PÁPALÁTOGATÁS

Lépés

a megbékélés

felé

Aligha túlzás a feltételezés, hogy **II. János Pál** pápa szentföldi látogatásának néhány jelenete maradandóan véssződik majd be a történelmi emlékezetbe: a katolikus egyház feje tiszteleg a zsidó himnusz, a Hatikva előtt; a katolikus egyház feje zarándokútja során Dehajse menekülttáborban támogatásáról biztosítja a palesztin menekülteket; a katolikus egyház feje az izraeli Országos Rabbinate jeruzsálemi székházában kezét nyújt két országos főrabbinak; a katolikus egyház feje tisztelgő látogatást tesz Izrael állam elnökénél; a katolikus egyház feje a palesztin zászlókkal borított Betlehemben **Jasszer Arafat** társaságában lép a Születés templomába; a katolikus egyház feje az Üdvözülés hegyén – ott, ahol Jézus a Hegyi Beszédét mondta el – százezer hívő előtt elmondja a XXI. századnak szóló, sokak által „Második Hegyi Beszédként” minősített üzenetét. És persze – a katolikus egyház feje a Jad Vasem holocaust múzeumban és a Siratófalnál.

Mi minden változott meg 1964, a pápa legutóbbi szentföldi látogatása óta! Hiszen **VI. Pál** pápa az akkor még megsztott Jeruzsálem jordan fennhatóság alatt álló részéből úgy lépte át Megidónál az izraeli határt, hogy lába nem is érintette Jeruzsálem izraeli részét, és zarándokútjának egész ideje alatt egyszer sem ejtette ki Izrael nevét. Még Izrael államelnökének küldött köszönő levelét is „Zalman Sazar elnök úrnak, Tel-Aviv”, címezte.

A pápa látogatása a Szentföldön, Jézus születésének 2000. évében mindenképpen történelmi eseménynek számít. Egy hónappal korábban **II. János Pál** Mózes nyomdokaiban a Sináj-hegyen járt, Izraelbe érkezését megélvezve Jordániában pedig a Nebo-hegy-

ről – mint halála előtt Mózes – tekintett az eléje táruló Szentföldre. Aligha lehet kétségbe vonni, hogy a pápa jó előre mint 22 éves pontifikátusának csúcspontját tervezte meg szentföldi látogatását. A Vatikán-szakértők egybehangzó véleménye szerint a pápa látogatásának három fő célkitűzése volt: a katolikus egyház XXI. századi képét és jellegét meghatározni; a keresztény egyházak közötti közeledést és együttműködést elősegíteni; a megbékélés üzenetét hozni el a zsidó és a mohamedán vallás híveinek. Ezek persze tisztán vallási jellegű célkitűzések, és a pápa kíséretében lévő katolikus méltóságok minden alkalmat kihasználtak, hogy hangsúlyozzák: a pápa látogatásának nincs politikai jellege. Ők is tudták, természetesen, hogy ez egy képtelenség: Vatikánállam és a katolikus egyház feje nem jöhet el a Szentföldre anélkül, hogy látogatásának politikai jellege és jelentősége is legyen – még „normális” körülmények között sem, annál kevésbé, ha látogatása idejét részben Izrael, részben a palesztin autonómia területén, részben a mindkét fél által magának követelt Jeruzsálemben kell töltenie.

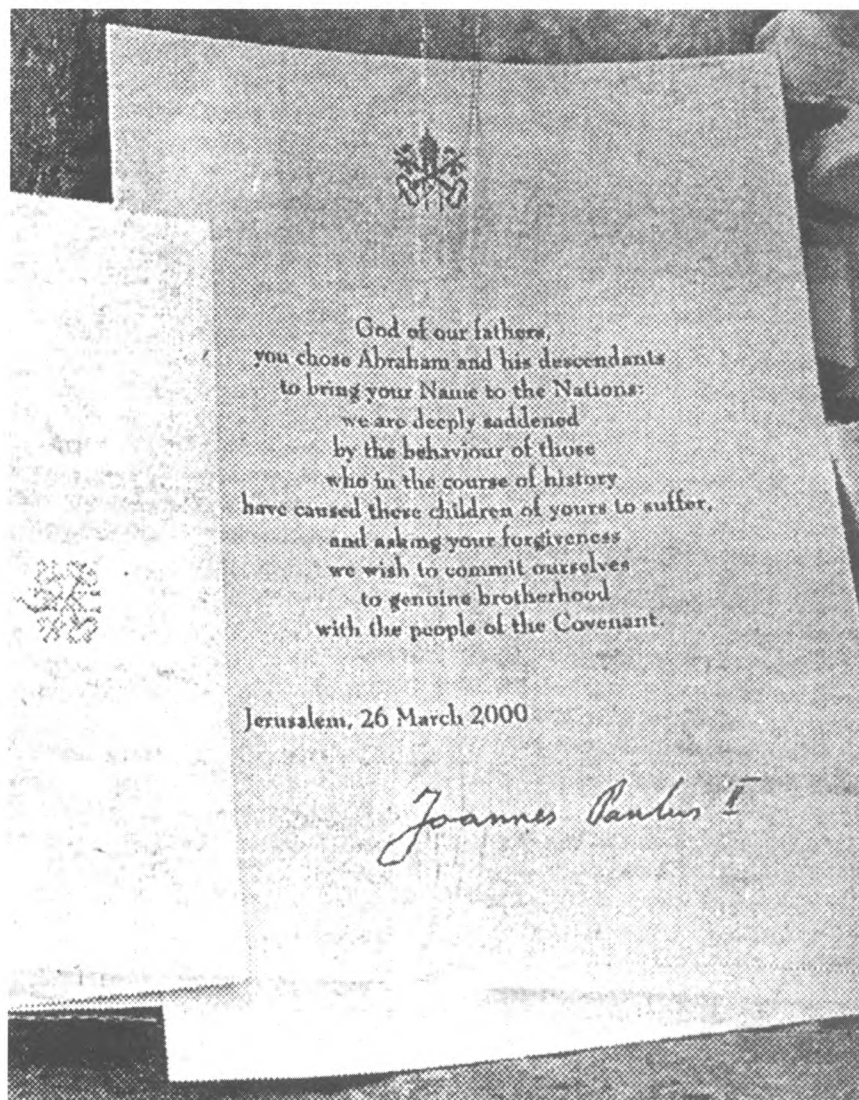
A pápa persze tudatában volt útja politikai jelentőségének, és küldetésének ezt a részét a klasszikus vatikáni diplomácia elvei szellemében teljesítette: megcsókolta a három názareti gyerek – egy keresztény, egy zsidó és egy moszlim – által feléje nyújtott földet, majd Betlehem földjét is, beszélt arról, hogy Jeruzsálem nélkül elképzelhetetlen a zsidó történelem, de jeruzsálemi szállását a vatikáni nuncius székhelyén úgy választotta, hogy a palesztinok érezhessék, hogy a pápa elismeri az ő igényüket is Jeruzsálemre. Találkozott

Weizmann elnökkel és **Ehud Barak** miniszterelnökkel, de Jasszer Arafattal is. Senkinek nem okozott csalódást, senki elvárását sem teljesítette száz százalékosan, de mindenkinek nyújtott valamilyen fogódzót, amely alapul szolgálhat a további kapcsolatok kiépítéséhez.

A pápa valószínűleg valóban vallási céljainak elérését helyezte látogatásának középpontjába. Ami a többi keresztény egyházakkal való együttműködést illeti, az nem ütközött semmilyen említésre méltó akadályba a pápa szentföldi látogatása idején, amely az ökumenikus gondolat jegyében telt el. Kevésbé sikeresek voltak a pápa kapcsolatteremtési kísérletei a moszlimokkal. **Ekrima Szabri** jeruzsálemi főmufti nem jelent meg sem a pápa tiszteletére Jasszer Arafat által adott betlehemi fogadáson, sem a jeruzsálemi vallásközi találkozón, amelyen a pápa egész kíséretével együtt vett részt. Bizonyos feszültséget váltott ki a Szentély-hegyi Aksza mecsetben a pénteki istentisztelet idején elmondott beszéd, amely szerint a moszlimok Jeruzsálemben „a zsidó-keresztény harapófogóba kerültek”, miután a pápa segítséget nyújt Izraelnek Jeruzsálem „elzsidósítása” tervének valóra váltásában. De lehet, hogy a pápa ezúttal nem is kívánta előtérbe helyezni a keresztény-moszlim kapcsolatokat. Végül is kétezer éves fennállása idején a kereszténységnek kevesebb konfliktusa volt a mohamedánokkal, mint a zsidókkal.

Így aztán nemcsak a zsidók szemében, hanem a pápa szemszögéből nézve is a látogatás legfontosabb „vallásközi” állomása a Jad Vasem múzeum és a Siratófal lett. A látogatást a Jad Vasemben különösen nagy várakozás előzte meg, mert két héttel korábban, a „mea culpa” beszédében a pápa bocsánatot kért ugyan mindazoktól, akiket a keresztények a történelem során megbántottak vagy üldöztek – köztük természetesen a zsidóktól is –, de nem említette meg nevezetesen a holocaustot. Az elvárások szerint ezt a Jad Vasem-látogatásra tartogatta.

II. János Pál ennél mélyebben akart szántani, nemcsak főpapi, hanem emberi minőségében is meg akart jelenni. Ezért személyes titkárai útján megkérte szülővárosa, a Krakko közeli Wadowicéből származó fiatalkori zsidó ismerőseit és barátait, jöjjenek el látogatása idején a múzeumba. Ott volt **Juzek Bi-
enenstock**, aki az elemi iskolában

szerepéről – felróják neki. Többben korábban is rámutattak, hogy a pápa „mea culpa” beszédében sem háritotta a felelősséget személyesen azokra az egyházi vezetőkre és pápákra, akik – például – intézményesítették az inkvizíciót. De vannak, akik úgy vélik, hogy a pápa nem mehetett el messzebbre, hiszen köti az elv, hogy nem bírálhatja elődeit. Ebben a vitában, úgy vélem, aligha illetékes egy zsidó folyóirat. Az viszont kétségtelen, hogy a pápa elítélte azokat a keresztényeket, akik részt vállaltak az üldözésekben. „A katolikus egyház mély szomorúsággal tekint vissza a gyűlölet, az üldözések és az antiszemitizmus megnyilvánulásaira, amelyeket az idők folyamán bármely helyen keresztények követtek el zsidók ellen. Álláspontom kifejtésére nem politikai megfontolások vezetnek, hanem a Szentírás szelleme, amely szeretetet és igazságot sugall. Az egyház elítéli a rasszizmus és az antiszemitizmus minden megnyilvánulását, mert az Isten minden emberben létező képe megtagadásának tekinti.”

Vajon mire gondolt II. János Pál pápa? Erre a kérdésre egy régi zsidó történet adhat választ. Egy lengyel kisváros zsinagógájában szombaton a szomszéd város rabbija vendégeskedett, és beszédében élesen ostorozta az uzsorásokat, a csalókat, a képmutatókat. Amikor látta az első sorokban ülő gazdag hitközségi tagok egyre nagyobb megdöbbenését, félbeszakította beszédét és így szólt: „Én senkire sem céloztam. De ha valamilyenkül úgy érzi, hogy rá céloztam, akkor igenis reá céloztam”... Nagyon bölcs rabbi volt. Csak az ne vegye magára a pápa szavait, akinak valóban „nem inge”... Mindenesetre a keresztény erkölcsbe, ahogyan II. János Pál határozta meg, nem fér bele sem az antiszemitizmus, sem a holocausttagadás.

A Siratófalnál után a hagyomány – a zsidó hagyomány! – szerint egy cédulet csúsztatott a pápa a kövek közé, amely óhaját tartalmazta. A levél Istennek szólt, és a hagyomány szerint titokban kellett volna maradnia. De hát az emberi kíváncsiság erősebbnek bizonyult a hagyománynál. Az izraeli kormány sajtófőnöke – igaz, a pápai nuncius beleegyezésével – magára vette a bűnt, és alig öt perccel a pápa távozása után az Istennek címzett levél már az újságírók és a fotóriporterek kezébe került. „Atyáink Istene, aki Ábrahámot és leszármazottait választotta, hogy

négy évig egy padban ült az akkori Karol Wojtyllával, és bevallása szerint, tőle másolta le a vizsgafeladatokat. „Te vagy az órás Bienenstock fia?” – kérdezte a pápa, és Juzek elnémult a csodálkozástól: „Nem gondoltam volna, hogy hetven év távlatából felismer...” Ott volt **Edit Zierer**, akit Karol Wojtyla a saját vállán vitt ki a gettóból, és így mentette meg az életét. Ott volt a pápa Rómában élő gyerekkori barátja, **Jerzy Kluger**, akit – elbeszélése szerint – II. János Pál olykor vacsorára hív meg a Vatikánba, hogy elbeszélgessenek fiatalkori emlékeikről. És még vagy húsz másik wadowicei. Az emberi közelség, amely a pápából áradt, amikor gyerekkori ismerőseivel találkozott, sok emberre mélyebb benyomást tett, mint a pápa beszéde a múzeumban.

Pedig hát nehéz túlértékelni e beszéd jelentőségét. „Nincsenek szavak a holocaust tragédiájának elég erőteljes elítélésére”, mondta a pápa. „Senki sem

A Pápa levele, melyet a Siratófal kövei közé helyezett

tekinthet el attól, ami történt, senki nem csökkentheti a szörnyűségek mértékét, azoknak a tragédiáját, akiket mindenüktől – elsősorban emberi méltóságuktól – megfosztottak.” A nációkra utalva a pápa azt mondta, hogy „csak egy istentelen hatalom tervezhette és vihette végbe egy nép teljes kiirtását”. Az „istentelen hatalomra” hivatkozva a pápa kétségtelenül a kereszténységet és a keresztény egyházakat kívánta mentesíteni a holocaustban való tényleges vagy hallgatóságos együttműködés vádjától. Vannak, akik ezt – valamint azt, hogy nem szólt **XII. Pius** pápa

rajtuk keresztül hozzád Nevedet a népek tudomására, nagyon elszomorít bennünket azoknak a viselkedése, akik a történelem folyamán szenvedést okoztak eme gyermekeidnek. Bocsánatot kérjük, és kötelezettséget vállalunk igaz testvéri kapcsolatok fenntartására a Szövetség népével. Jeruzsálem, 2000. március 26-án. II. János Pál.” A levelet a Jad Vasem múzeumba helyezték megőrzésre.

A pápa szentföldi zárandókútja lélektani változás kezdete lehet a zsidó-keresztény viszonyban. Persze a megértéshez, a megbékéléshez és főleg az előítéletek leküzdéséhez, a kölcsönös bizalmatlanság feloldásához hosszú út vezet. Milyen hosszú ez az út még a jóakarató emberek között is, arról szépen tanúskodhat a Kirijat Motzkinban élő **Mirjam Perlberger** a Haarec-ben közölt levele. Megemlíti benne Edit Zierer esetét, akit a háború alatt Karol Wojtyła a vállán vitt ki a gettóból, megette, megitta, és búvóhelyet kínált neki, Edit mégis megszökött tőle. Zsidó rokonai ugyanis figyelmeztették, hogy a fiatal papnövendék kolostorba zárja, és ott tartja. „Velem ennek fordítottja történt”, írta Mirjam Perlberger. „1945 elején egy fanatikusan vallásos keresztény asszony bűjtatót Krakkóban. Amikor az oroszok felszabadították a várost, mindenki az utcára vonult. Én is, az engem bűjtató asszonnyal. Az utcán egyszerre csak megláttam unokatestvéremet. Nagyon megörültünk egymásnak, ő megadta a címét, és meghívott magához. A keresztény bűjtatóm óvott: El-mehetsz, de légy óvatos, mert a zsidók nem tűrik el, hogy valaki kikeresztelkedjék, inkább megölik. Többnyire mérgezett teát itatnak meg vele – mondta. Mégis elmentem. Unokatestvérem ajtót nyitott, megörült nekem, és azt mondta: Gyere be. Biztosan átfáztál az utcán. Egy csésze teát készítek neked. Ezzel úgy megrémített, hogy azon nyomban elsökötem, és azután még másfél évig mint keresztény nő éltem Lengyelországban. Mi, a holocaust gyermekei nem tudtuk, kinek és miben higgyünk” – fejezte be levelét Mirjam Perlberger.

Sokáig fog tartani, amíg zsidók és keresztények egyaránt tudni fogják, kiben és miben bízhatnak meg és hihetnek. De mindenesetre II. János Pál pápa a helyes irányban tett egy fontos lépést.

Yehuda Lahav
Tel-Aviv

Párbeszéd a Vatikánnal

Új típusú párbeszédet sürget a Vatikánnal **Eric Yoffie** rabbi, az *Amerikai Héber Kongregációk Uniójának*, azaz a reformmozgalomnak a vezetője. A rabbi elutasította azt az éles hangnemet, melyet több zsidó csoport is használt a pápával és a Vatikánnal szemben. Sürgette, hogy a reform- és a konzervatív zsidóság vezetői dolgozzanak ki új tárgyalási pontokat, melyekben – a holocaust témájától kezdve a „család és társadalom” témáig – különféle teológiai kérdéseket tárgyalnának. Yoffie rabbi mindezt a pápa izraeli látogatása idején, egy beszédben adta elő.

Az amerikai reformmozgalom több, mint egymillió embert képvisel, és Yoffie rabbi véleményét biztosan nem osztják más zsidó érdekvédő szervezetek, valamint az ortodoxok. Ez utóbbiak – **Joseph Soloveitchik** rabbi nyomán – tilalom alá helyezték a Vatikánnal folytatandó esetleges teológiai vitákat. Soloveitchik azt mondta, hogy mivel a zsidóság és a kereszténység annyira különbözik egymástól, értelmetlen a vita, sőt az eddigi ellentéteket is elmélyíti.

Ugyanakkor a nem ortodox táborból is sokan bírálják Yoffie rabbit, mondván, hogy a pápa elmulasztotta felvállalni az egyház kollektív felelősségét azért, ami a holocaust idején történt. Yoffie szerint azonban: „Amikor a barátom bocsánatot kér amiatt a bűn miatt, amit elkövetett, a helyes válasz az, hogy örömmel fogadom a bűnbánatát, és kifejezem abbéli igényemet, hogy folytatjuk a párbeszédet. ...Ha minden egyes előrevívő lépést támadás fogad, ez nem ösztönöz újabb konstruktív lépésekre.” Yoffie élesen bírálta azokat a zsidó csoportokat, akik „siralmi listát” állították össze, és csak arra koncentráltak, hogy a Vatikán mit nem mondott. Yoffie szerint **XII. Pius** pápa – a vérszakszak idején a katolikus egyház feje – tervezett boldoggá avatása az egyház belügye, ami ellen felesleges sajtókampányt indítani: „A boldoggá és a szentté avatás vallási folyamat, és az egyház szabályai és hittételei szabályozzák, ezért úgy tekinteni rá, mint egy politikai folyamatra és úgy befolyásolni ezt, mint a kongresszusi választásokat, hüceplő dolog.” A reformrabbi egymás kölcsönös elismerésére szólított fel.

A *Rágalmazásellenes Liga (ADL)* vezetője, **Abraham Foxman** nem ért egyet Yoffie rabbival: „Ugyanezt az érvet 20 évvel ezelőtt is hallottuk, amikor a pápa még nem ment sem Izraelbe, sem egy zsinágóba, sem Auschwitzba. Tovább kellene lépünk...” Az ADL egyébként a *The New York Times* című befolyásos amerikai napilapban fizetett hirdetésben üdvözölte a pápa izraeli útját. Foxman a kanonizációs eljárással kapcsolatban megjegyezte, hogy amíg a túlélők élnek és a vatikáni levéltár zárva marad, addig „a kérdés napirenden marad”.

Ismar Schorsch rabbi, a *Zsidó Teológiai Szeminárium* vezetője egyetért Yoffie hangnemével: „Túlzottan kritikusak voltunk, egészen a szörszálhasogatásig...Itt az idő, hogy egy fontos és befolyásos zsidó hang azt mondja: Ez a pápa többet tett a zsidó népért, mint akárhány elődje.” Schorsch rabbi szerint a párbeszédnek túl kell mennie a holocaust témáján, és az „egyetértés irányába kell mutatnia”.

Arthur Hertzberg rabbi és történész nem osztja ezt az optimizmust, mert szerinte az egyháznak volna mit sóprögetni a háza táján. „Az az egyház, mely nem közösitte ki a náciakat, mint ahogy azt a kommunistákkal megtette, bűnös.” Hertzberg szerint a Vatikán elrejtje azokat a dokumentumokat, melyek XII. Piusnak a zsidókkal kapcsolatos igazi bűneit takargatja. „Felhívom a pápát és Cassidy bíborost, hogy lépjenek be oda, ahonnan kibányászhatják azokat a lengyelországi dokumentumokat, melyek egyike a nagyapám és egész családom gyilkosának dokumentumait tartalmazza, majd nézzenek a szemembe és mondják azt, hogy a pápa szent.”

Áttekinthetőség? Elvetve!

Beszámoló a BZSH 2000. április 6-i képviselő-testületi üléséről

2000. április 6-án tartotta rendes évi képviselő-testületi ülését a Budapesti Zsidó Hitközség. A közgyűlés ötvennégy fő jelenlétében, **Fröhlich Róbert** főrabbi nyitóimája után **Lancz Tibor** elnökletével kezdte meg munkáját.

Elsőként **Sessler György**, a Számvizsgáló Bizottság elnöke jelentette be, hogy a zárszámadást és a költségvetést az általa vezetett testület rendben lévőnek találta.

Ezután a küldöttek **Kövesi György** beadványát szavazták meg egyhangúlag (pár tartózkodással), miszerint új templomkörzet alapítatna Pesterzsébet-Csepel-Soroksár városrészeknek, imaházzal. Öröndetes tény, hogy a harmincnégy jelentkező hittestvér közt sok a fiatal, és eddig is több helyről kaptak komoly segítséget és támogatást, például az önkormányzatoktól. A hitközség szintén a támogatók sorába lépett, írószereket bocsátott az új körzet rendelkezésére.

Ezután **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató beszámolója következett a múlt évi gazdasági tevékenységről, majd **Hajabács Júlia** gazdasági főtanácsadó ismertette a múlt évi zárszámadást és a jövő évi költségvetést. Az 1999-es év 1 346 217 000 forint bevételi, illetve kiadási főösszeggel zárult. Ezen összeg 17%-a származott állami támogatásból, a Joint 4%-kal járult hozzá (sajnos ez a támogatás évről évre kevesebb), 26% pedig járadékokból (az államosított ingatlanok után fizetett kártérítésből) származott. A jövő évi költségvetés főösszege 1 453 590 000 forint. Mindkét tételt egyhangúlag fogadta el a közgyűlés.

A beszámolók után Lancz Tibor BZSH-elnök három, hitközségi tulajdonban levő ingatlan elidegenítésére (eladására) tett javaslatot. Két XI. kerü-

leti lakásról és egy XIII. kerületi telekerről van szó, figyelmet érdemlő az Ulászló utcában lévő, ötödik emeleti, 83 négyzetméteres ingatlan, melynek ára 9-9 600 000 Ft (!). (Ingatlanszakértőktől származó információk szerint ezen a környéken csak abban az esetben esik 200 000 forint/négyzetméter alá az ingatlanár, ha az ingatlan a pinceszinten van, illetve ha nem is létezik. Az árat kevésbé befolyásolja az ingatlan állapota.) Lancz Tibor szerint az ingatlan igen lelakott állapotban van, ezért kiadása nem lehetséges, marad tehát az elidegenítés. Lancz Tibor javaslatait egyhangúlag elfogadták.

Az elnök ezután megemlítette, hogy a hitközség visszakapja a Bárczy Gusztáv Gyógyepedagógiai Főiskola épületét. Itt kóser éttermet, presszót, közösségi házat szándékoznak nyitni.

Utolsó napirendi pont gyanánt az „egyebek” kategóriája következett. **Olti Ferenc** oktatási alelnök emelkedett szólásra, aki javasolta, hogy a hitközség gazdálkodásának jobb áttekinthetősége végett egy nemzetközi reputációjú könyvvizsgáló céget bízjanak meg az ügyek áttekintésével. Hajabács Júlia

A BZSH 1999-es zárszámadásának első oldala

BEVÉTELEK (millió forint)	
Állami támogatás	233 272
Joint támogatás, hozzájárulás	52 557
Egyéb támogatás	24 761
Adomány, hagyaték	52 499
Hitközségi adó	1 924
Működési bevételek	188 462
Rituális költség-hozzájárulás	11 156
Pénzügyi műveletek	6 738
Járadék I.	271 645
Járadék II.	33 559
Járadék III.	48 232
Ingatlanrendezések	320 453
1998. évi tartalék	100 959
BEVÉTELEK ÖSSZESEN:	1 346 217

KIADÁSOK (millió forint)	
Személyi jellegű	355 457
Anyagjellegű	237 471
Egyéb	77 493
Felújítások, beruházások	143 755
Ellátottak költségei	156 082
Járadékból felújítások	33 593
Bankhitel- és kamattörlesztés	320 453
Tartalékképzés – Járadék III.	48 232
Költségátvezetés	-26 319
KIADÁSOK ÖSSZESEN:	1 346 217

válaszul indulatosan közölte, hogy erre semmi szükség, őket már így is sokan ellenőrzik. Több felszólaló személyes sértésnek vette a javaslatot, holott Olti Ferenc leszögezte: kizárólag szakmai megfontolások vezették. Azzal az indoklással, hogy egy könyvvizsgálói revízió többmillióos többletkiadást jelentene, a javaslatot elvetették.

A záróimával Fröhlich Róbert főrabbi búcsúzott az egybegyűltektől.

Rózsa György

EQNet

Az Ön Személyes Internet Szolgáltatója!

Az igazi korlátlan internet kapcsolat - 24 óra/nap

- magánszemélyeknek 1 db e-mail címmel: nettó 4.500 Ft/hó
- cégeknek 3 db e-mail címmel: nettó 6.500 Ft/hó

telefon: 214 4415 www.eqnet.hu e-mail: info@eqnet.hu

„A világ figyel ránk”

Beszámoló a Mazsihisz 2000. április 9-i képviselő-testületi üléséről

Deutsch László főrabbi nyitóimája után **Tordai Péter** elnök üdvözölte a megjelenteket, megállapította, hogy 119 küldöttből 79-en jelentek meg, így a közgyűlés határozatképes. Ezután mindjárt változást jelentett be: a kiküldött napirend előtt javasolta megvitatni a *Szim Salom* reformzsidó egyesület felvételi kérelmét. A jelenlévők 45:27 arányban, 7 tartózkodással megszavazták az ügy napirendre vételét. Tordai Péter ezután részleteket olvasott fel abból a 130 oldalas levelezésből, amely a *Szim Salom* felvétele ügyében a hitközség és a magyar, illetve nemzetközi reformzsidó szervezetek között zajlott, és igyekezett dióhéjban tájékoztatni az ügyben járatlan közgyűlést a reformzsidóság mibenlétéről. Részleteket olvasott föl a reformzsidóság világszervezetének (WUPJ) a közgyűléshez írt leveléből, melyben a feladók a közös akciókra, mindenekelőtt az antiszemizmus elleni küzdelemre helyezték a hangsúlyt. Dióhéjban ismertette a WUPJ tevékenységét, majd ezekkel a szavakkal nyitotta meg a vitát: *„A mai döntésnek történelmi jelentősége lesz. A világ figyel ránk.”* Az elnöknek a progresszív zsidóság mozgalmáról mondott empatikus szavai meglepetésként hathattak azok számára, akik a hitközség korábbi, e témával kapcsolatos, egyértelműen elutasító megnyilatkozásait ismerték.¹ Tordai Péter végül megjegyezte, hogy az ortodoxia, valamint a neológ rabbikar a fölvetel ügyében elutasító álláspontra helyezkedett.

A vitában elsőként szót kapó **Schweitzer József** országos főrabbi kifogásolta, hogy az elnök a rabbiság ez ügyben kiadott nyilatkozatának csak az elutasító részét idézte, ezért maga olvasta föl az inkriminált részt, mely szerint a rabbiság *„a Szim Salom azon tagjaival, akik a halacha szerint zsidóknak minősülnek, minden politikai és közéleti kérdésben együttműködni óhajt”*. Az országos főrabbi ezt a politikai együttműködés lehetőségeként interpretálta.

Pollák Jenő ügyvéd rövid történelmi

és halachikus áttekintést nyújtott a nők szerepéről a zsidó történelemben, értékelvén mulhatalan érdemeiket, majd kijelentette: *„Péllda nincs arra, hogy nő a zsidó vallásban tanító (tehát rabbi) szerepet töltött volna be.”* A *Szim Salom* női rabbijának elfogadását így elvetvén, mégiscsak értékelendőnek tartotta a reformzsidóság szerepét az asszimiláció feltartóztatásában, ezért mondandóját azzal a javaslattal zárta, hogy a *Szim Salom* állandó meghívottként, tanácskozási joggal vehessen részt a hitközség munkájában, és egyes bizottságok tevékenységébe is vonják be képviselőit.

Heisler András elkötelezett neológnak nevezte magát, aki négyéves kora óta a Dohány utcai templomba jár, és ugyanott lettek bár micvók a gyerekei is. Mint neológ – jelentette ki – nem szeretné rabbinnó prédikációját hallani temploma szószekéről. Viszont ugyanígy igaz, hogy az ortodoxia sem tűri meg a maga imaházában a neológok által használt orgonát, ortodoxia és neológia között mégis van együttműködés, hiszen mindkét irányzat tagja a Mazsihisznek. Miért ne lehetne a Mazsihisz kebelén belül, minden irányzat vallási önállóságának tiszteletben tartásával, autonóm reformtagozat is, hiszen a reformirányzat jelentős nemzetközi mozgalom? – vetette föl a kérdést. Heisler András ezután egy angol szociológust idézett, aki a vélt és valós kockázatok közötti jelentős eltérésről értekezett egyik tanulmányában. *„Talán az a veszély – aktualizálta a fenti tételt –, hogy a reformzsidóság hatására kiürülnek az amúgy sem teili neológ zsinagógák?”* A neológiát fenyegető fő veszély az, hogy saját munkáját nem tudja megfelelő színvonalon végezni – adta meg a választ saját kérdésére. Konklúzióként azt javasolta, hogy a Mazsihisz fogadja tagjai közé a *Szim Salom* egyesületet azzal a záradékkal, hogy annak vallásgyakorlatával nem azonosul.

A tapssal fogadott hozzászólás után **Olti Ferenc** alelnök mondta el véleményét. Ha az előbbi javaslat, a reformzsidók val-

lási irányzatként való befogadása túl radikális lenne – vetette föl –, akkor a befogadást másképp is meg lehet oldani. Amennyiben létrejönne a Mazsihisz kebelén belül egy közéleti tagozat, a *Szim Salom* itt helyet kaphatna. A közéleti tagozatba olyan, főként nem vallásos zsidó szervezetek nyerhetnének felvételt, amelyeket a közgyűlés elfogad. E tagszervezetek – a templomkörzetekkel megegyező módon – küldötteket delegálnának a közgyűlésbe és a vezetőségbe is. Mindennek komoly konzekvenciái lennének a pénzügyekre és a szervezeti felépítésre is – zárta mondandóját, amellyel dióhéjban valójában a hitközség radikális átszervezésének eszméjét fogalmazta meg. Ezáltal az eddig csak a vallásos zsidóságot képviselő Mazsihisz olyan emyőszerzetté alakulhatna át, amelynek keretei közt képvisleti joghoz juthatnának a nem vallásos szervezetek is.

Schönberger András pécsi főrabbi értetlenségét fejezte ki az egész vita hallatán. Ez vallási kérdés – szögezte le tízperces hozzászólásának elején –, ami a rabbik kompetenciája. Miről vitázik itt a közgyűlés? A *Szim Salom* mögött álló nemzetközi reformzsidó mozgalomról szólva föltette a kérdést: Talán a nemzetközi zsidó szervezetek eddig megtartották az ígéretüket, és most bővelkedünk pénzben? Mi tartjuk magunkat a halachához – szögezte le. A *Szim Salom* is sorainkba léphet, de nem ezzel a vallási felfogással. Hiszen sokhelyütt a zsidó világban a neológiát sem fogadják el! Ha a *Szim Salom* be lép a Mazsihiszbe, akkor még a neológia maradék elfogadottsága is odatesz. *„Javasolom, hogy akkor a reformátusokat is vegyük föl”* – jegyezte meg gúnyosan, nagy tapssal kísért felszólalása végén.

Schweitzer József második felszólalásában úgy vélte, a rabbikar véleménye nem kapott kellő súlyt. *„Tetszettek volna bennünket megkérdezni!”* – dörgölte a közgyűlés orra alá. Ezután távolságtartó stílusban vázolta a különbséget neológ és reformfelfogás között, példának

„Arculatunkat javítani kell”

Olti Ferenc, a hitközség oktatási alelnöke

– Mi készítette arra, hogy az inkább ellenséges, mint támogató hangokat kiváltó auditálási javaslatát megtegye?

– Az a véleményem, hogy a hitközség imázsát bel- és külföldön egyaránt javítani kellene. A pénzügyi átláthatóság ennek csupán egyik, de fontos része. Amióta az *European Council of Jewish Communities* közgyűlése vezetőségi taggá választott, gyakran találkozom a nemzetközi zsidó közélet meghatározó személyiségeivel. Számos ízben tapasztaltam, hogy reputációnk – ez mind szervezeteinkre, mind személyekre vonatkozóan igaz – külföldön nem a legjobb. Ha megkérdem, mi is a kifogásuk, ilyen válaszokat kapok: a magyar zsidók képviselője nem színvonalas, hiányzik az európai attitűd, a gazdálkodás nem átlátható. Ezzel a hangulattal néha belföldön is találkozom. Jól illusztrálja ezt a közgyűlésen is elmondott példa: az AP hírügynökség ismertette a német kényszermunka-kárpótlás ügyében született megállapodást. Számos ország zsidósága egy alapítványon keresztül közvetlenül és meghatározott összegben kapja meg a kényszermunkáért fizetendő kártérítést, melyet gyakorlatilag öntevékenyen oszthat el az alapítvány szabályai szerint. Az ötezer fős cseh zsidóság 400 millió márkát kapott. Ugyanezzel a technikával mi, magyarok becslésem szerint legalább 80 milliárd (nem tévedés, milliárd és nem millió) forintnyi pénzhez juthattunk volna. Nyilván a magyar zsidók is meg fogják kapni a kártérítést, ám ennek elosztását nem bízzák egy közvetlen alapítványra, tovább kell érte harcolnunk, az ügyemet nehezebb lesz. E rossz megítélésen a gazdasági átláthatóság javíthatna, a pejoratív megjegyzések jó részének így elejét lehetne venni.

– Nem tántorította el, hogy nem sok támogatóra lelt a javaslatára?

– Nem is számítottam arra, hogy elfogadják. Az volt a célom, hogy a gondolattal megbarátkozzanak a küldöttek. A hitközségi gazdálkodás ma már nagyüzem, miközben a szerveze-

ti rendszer a régi, korszerűtlen. Óriási eredménynek érzem, hogy csütörtöki fellépésem után, ahol még a Számvizsgáló Bizottság semmi javítanivalót nem tárt fel, vasárnap ugyanennek a bizottságnak az elnöke már maga tett javaslatot a változtatásokra. Ilyesmí tíz éve, mióta én éves beszámolókat kapok, nem fordult elő. Azt viszont nem értem, miért okozott a javaslat sértődést – hiszen az átlátható gazdálkodás leginkább az apparátus érdeke. Fel sem tételeztem, és ma sem teszem, hogy bárkinek takaragnivalója volna.

– A Számvizsgáló Bizottságot nem tartja alkalmasnak a gazdálkodás áttekintésére?

– A közgyűlés alatt megkérdéztam az egyik tagot, aki a bizottságban az ortodoxiát képviseli: kiderült e számára az általuk felülvizsgált anyagból – amit a közgyűlésnek elfogadásra ajánlottak –, hogy ők az idén több mint 30 millióval kevesebbet kapnak a járadékokból, mint a múlt évben? A válasz nemleges volt. Tartok tőle, és az említett eset számomra ezt mutatja, hogy a bizottság nem tud a dolgok mélyére ásni – nem azért, mert nem akar, vagy mert nem engedik, hanem azért, mert jó szándékú önkéntesek csoportja erre képtelen. Hogy innentől kezdve ki milyen szintig bízik a jelentésben az egyéni mérlegelés kérdése, de mindenképpen szükségünk lenne nagyobb biztonságra. Azt is fölöttébb furcsának tartom – és a pénzügyi világban ez jelzésértékű szokott lenni –, hogy a bizottság jóváhagyó nyilatkozatát nem az elnök, **Sessler György** írta alá, hanem helyette, aki vidéki lévén nyilván jóval kevesebb lehetőséggel rendelkezik arra, hogy a napi ügymenetbe betekintsen. Ez az egyetlen olyan dokumentum, amit a Számvizsgáló Bizottság az év során hivatalosan ellenjegyez. Ha sem a BZSH, sem a Mazsihisz esetében nem találtak időpontot arra, hogy ezt a bizottság vezetője tegye meg, ezt én – lehet, hogy rosszul, de – áttételesen javaslatom támogatásaként fogom fel.

(jég)

véve a reformimakönyvet, amelyet a mozgalom európai központja küldött meg neki betekintésre. „Ez egy szép antológia – summázta véleményét –, de a mi hagyományainktól eltér.” Mindezek alapján úgy vélte, nem halachikus jellegű együttműködést el tud képzelni a reformzsidósággal. „Hogy is mondta Luther? *Da steh' ich und kann nichts anders! Itt állok, és nem tehetek másként*” – zárta hozzászólását, homályban hagyva a hallgatóságot, hogy az adott helyen miként kell az idézetet érteni.

Ledniczky András szegedi küldött úgy vélte: a társult tagsági viszony lenne a megfelelő megoldás, amely megfigyelői státust, de egyes grémiumokban szavazati jogot is jelentene. Nagyon kevesen járnak zsinagógába, a vidéki körzetekben nem is folyik hitélet, nem baj, ha csatlakoznak hozzánk – végezte.

Löwy Tamás főrabbi, a Hegedűs Gyula utcai körzet főrabijja ekként kezdte: „Sokáig gondolkodtam, hogy egyáltalán eljőjjen-e, mert a napiendire tűzött témák taszítottak.” A főrabbi már azt is hibának tartotta, hogy a rabbikar egyáltalán foglalkozott a reformzsidóság felvételi kérelmével, ezért az ezt tárgyaló ülésre el sem ment. „Ilyen ügyben nem szükséges állásfoglalás, mert mi bizonyos alapelveket elfogadtunk” – utalt a halacha egyetemes elvére, hangsúlyozva, hogy éppen ezért neológia és ortodoxia között nincs is különbség, hiszen mindkettő a zsidó törvény tiszteletben tartásán alapul. A kérdés pénzügyi vonatkozásait a holocauston keresztül világította meg Löwy főrabbi.² Ez a hitközség abból él, amit az állam a meggyilkolt zsidók után fizet – szögezte le. Ki vállalja a felelősséget a meggyilkoltak előtt, hogy az ő hagyományaitól eltér? – tette föl a kérdést. A neológ hagyomány halachikusan nem tér el az ortodoxtól, a különbség csupán abban van, hogy mennyire tartják meg a hívek a halachát. Itt van tennivalónk – folytatta –, söpörjünk először a saját portánk előtt, és ne foglalkozzunk azzal, mennyire valóságosak a reformzsidók. Talán egyes rabbik vallásgyakorlata megfelel a nemzetközi elvárásoknak? – fogalmazta meg a kritikát egyes kollégái felé. Hiszen a rabbik élete nyitott könyv! Egy olyan hitközség, amely a reformzsidóságot befogadja, nem megfelelő közeg olyan ember számára, aki megpróbálja életét a hagyományok szerint élni – zárta vastappsal fogadott beszédét.

Az ismét mikrofonhoz lépő Schönberger András ezúttal a Mazsihisz alapszabá-

„Miért nem fordult a Számvizsgáló Bizottsághoz?”

Sessler György, a Számvizsgáló Bizottság elnöke

– Ezelőtt mintegy két évvel Feldmájér Péter, a Mazsihisz akkori elnöke tucatnyi lakásügyet ismertetett a Budapesti Zsidó Hitközség közgyűlésén, azt állítva, hogy a hitközség-re hagyott ingatlanokról nem állapítható meg, vajon teljesültek-e az örökhatározatok ezekkel kapcsolatos rendelkezései. Rá három napra a Számvizsgáló Bizottság akkori elnöke, Heisler László a Mazsihisz közgyűlésén fölállt és közölte: a bizottság mindent részletesen kivizsgált, és mindent rendben lévőnek talált. Az egész vizsgálatra összesen egy napjuk lehetett, hiszen közbejött a szombat is. Az én szememben ez annak bizonyítéka, hogy az egész bizottság komolytalan, csupán stempli a hitközségi adminisztráció kezében. Mennyit sikerült ezen változtatnia, mióta ön a bizottság elnöke?

– Miután engem kevesebb mint egy éve választottak meg a bizottság elnökévé, ezt a történetet nem volt módomban megismerni, de nem tartom lehetetlennek. Alapvető gond, hogy az egyházak gazdálkodásáról szóló törvény a hitéleti tevékenység számszaki ellenőrzésére nem ír elő olyan szigorú szabályokat, mint a gazdálkodó szervezetek esetében. A hitközség ma már gazdálkodó szervezet is: különbség van aközött, hogy a tulajdonában lévő lakást egy rabbinak adja ki vagy egy idegen bérlőnek. Az elszámolási szabályok viszont nem különböznek, és minderről a hitközségi alapszabály sem rendelkezik, amely általában semmit sem tartalmaz az elszámolás rendjéről. Még a vagyonleltárt sem írják elő. Ezt meg kívánom változtatni.

– **Ez azt jelenti, hogy alapszabályt kíván módosítani?**

– Igen, ha kell átirtom az alapszabályt. Sajnálom, hogy ezzel kapcsolatos javaslataimat a Mazsihisz-közgyűlésen az elnök nem szavaztatta meg.

– **Mit értett azon, hogy „egyes külföldi zsidó szervezetek a magyar zsidóság rossz hírét keltik”?**

– Ez gyakorlati tapasztalatunk: a kárpótlásról szóló tárgyalásokon nem vesz részt a magyar zsidóság, a döntéshozó, döntésvégrehajtást felügyelő testületekben sehol sincs jelen a magyar zsidóság képviselője.

– **Aki a Mazsihisz-közgyűlésen felolvasott éles hangú nyilatkozatát hallotta, annak úgy tűnt: az adminisztrációt védi a külső vizsgálattól, a kritikusokat pedig támadja.**

– Én nem védek és nem támadok senkit. Én azt tartom feladatomnak, hogy áttekinthetővé tegyem az egész hitközségi gazdálkodást. Jelenleg például a vagyonleltárt sem írja elő semmilyen szabály, amit én felszólalásomban ajánlottam. Sem a közgyűlés, sem az előjáróság nem tájékozott a gazdálkodás ügyeiben. Az ingatlaneladásról is úgy kellett döntést hozniuk, hogy előzetesen nem voltak tájékoztatva. Pedig végül is ők a gazdák, övük a felelősség.

– **A BZSH-közgyűlésen százezer forint körüli négyzetméteráron javasoltak eladni egy olyan lakást, melynek reális ára inkább kétszáz ezer körül van. Látták már azt a lakást?**

– Nem láttam, mivel az egészről csak a közgyűlésen értesültem, de szívesen megnézném. Jelenleg nem juthatok hozzá ilyen információkhoz, mert **Lancz Tibor** elnök többszöri kérésem ellenére nem járult hozzá, hogy a BZSH-előjáróság ülésein részt vegyek. Állítása szerint az előjáróság nem egyezett bele.

– **Hogyan tud dolgozni a Számvizsgáló Bizottság, ha ilyen alapvető információkhoz nem jut hozzá?**

– Éppen ez a lényeg: a tájékoztatáson, az áttekinthetőségen kell javítani, ezen dolgozom, mióta elnökké választottak. Csodálkozom, hogy **Olti Ferenc** külső tényezők bevonásával akarja ezt a feladatot megoldani. Vajon ő alelnökként mit tett eddig mindezt? És ha nem sikerült megoldást találnia, miért nem fordult a Számvizsgáló Bizottsághoz? Szerintem először nekünk kell a szervezeten belül megoldást keresnünk, és ha mindez nem sikerül, akkor forduljunk külső tényezőkhöz. Olti Ferenc soha nem jelezte nekem, hogy gondja van a Számvizsgáló Bizottsággal, pedig személyes kapcsolatban vagyunk. Az, hogy a bizottság nem tudja elvégezni a feladatát, az én szememben minden alapot nélkülöző durva vádaskodás.

(jég)

lyából olvasta föl azt a mondatot, amely szerint az a Sulchán Áru³ alapján álló közösségek szövetsége. Ezt önök fogadták el – emlékeztette a közgyűlést. De ha ez nem megfelelő – folytatta –, akkor jelentsek ki, hogy a Szim Salom elvei alapján állunk.

Az országos főrabbi ezután **Schöner Alfréd**ot, a rabbiképző rektorát kérdezte véleményéről, akinek – mint mondta – ilyen súlyos kérdésben tiszténél fogva feltehetően meg kell szólalnia. Schöner Alfréd szépen fogalmazott beszédében egyfelől leszögezte, hogy ő a halacha alapján áll, másfelől pedig kijelentette, hogy „nekünk semmilyen tekintetben diszkrimi-

nálni nem szabad”. A dolog összetett voltára tekintettel azt javasolta, hogy most e kérdésben ne hozzanak döntést, hanem azt megfelelő előkészítés után terjesszék újra a közgyűlés elé. Tartózkodó, ám jól fölépített hozzászólását vastaps fogadta. Úgysszintén az előkészítetlenséget kifogásolta **Herczog László**, az ortodox tagozat főtitkára.

E vélemények hallatán, valamint az eltérő álláspontokat és az indulatokat észlelve, az elnök a kérdés elnapolása mellett döntött. Egy sebtében megfogalmazott határozati javaslatot olvasott föl, amivel azonban a hallgatóság egy része nem volt megelegedve. A javaslat szöve-

ge fölött vita tört ki, zaj és némi zavar uralkodott el, majd újabb hozzászólások következtek. Löwy Tamás ismét figyelmeztetett – „mielőtt nekem is szombatot kell szegnem és tréflit kell ennem” –, hogy nem probléma, ha a reformzsidók saját hitközséget alakítanak, de őt ne kényszerítsék olyanokkal egy asztalhoz ülni, akiknek a nézetét nem osztja. Schönberger András ismét az alapszabály Sulchán Áru³val kapcsolatos passzusát idézte, és értetlenségét fejezte ki, hogy a témát egyáltalán napirendre tűzték. **Streit Sándor** furcsállotta, hogy napirend előtt olyan témát tárgyalnak, amiről előzetesen nem is értesítették

őket. A Szim Salom felvételét ő is elutasította, ehelyett azon tartotta érdemesnek elgondolkodni, hogy szükség van-e valamilyen zsidó koordinációs szervezetre. Mivel Tordai Péter javaslatát az ügy későbbi napirendre tűzéséről a radikális hangok miatt nem tudta szavazásra bocsátani, a közgyűlés végül azt a szöveget hagyta jóvá, amely szerint a témát további tárgyalás nélkül leveszik a napirendről.

A napirend előtti ügy két órát vett igénybe a közgyűlés idejéből. Ezután tíz perc szünet következett, majd a jócskán megcsappant létszámú gyülekezet sort keríthetett a napirend szereplő témákra. A közgyűlés legnagyobb részét következett ezután: **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató olvasta föl beszámolóját. Összefoglalójában a hitközségi élet minden fontosabb területét érintette: számvizsgáló bizottság, rabbikari beszámoló (ezt is ő olvasta föl), kárpótlás, Rabbiképző Intézet, kórház, pénzügyek, zsidó múzeum, levéltár, könyvtár, nyári fesztivál, Új Élet – mindenről mondott néhány mondatot. Mondandójának veleje (a keletes anyagban közölt számszaki, statisztikai részen túl) röviden így summázható: minden területen alapvetően jó a helyzet, komoly haladást értünk el, de még sok a tennivaló. A hetvenes évek hangulatát idéző beszédét azzal fejezte be, hogy a hitközség könyvelésébe, pénzügyébe bármelyik előjáró vagy küldött betekinthez. *„Bármilyen gyanú merül fel, éljenek ezzel a lehetőséggel”* – biztatta a jelenlévőket.

Ezután ismét érdekes dolgok következtek. **Sessler György**, a Számvizsgáló Bizottság tavaly megválasztott új elnöke olvasta föl a bizottság jelentését. Ebben – a sokéves hagyományok szellemében – mindenekelőtt megfelelőnek nevezte és elfogadásra ajánlotta a gazdasági vezetés által készített beszámolót. Majd az alapszabály korszerűsítésére tett öt pontos javaslatot, mivel – mint mondta – a tíz évvel ezelőtt elfogadott szabályok nem teszik lehetővé a korszerű gazdálkodást. Ennek figyelemre legméltóbb pontja az a javaslat volt, amely szerint el kéne készíteni a hitközség vagyoni leltárát. (Az apparátus vezetőin kívül ilyen még senki sem látott.) Miután építő javaslatait illően megtapsolták, nem távozott a szöszékről, hanem másik papírt vett elő, és gúnyos hangon fogalmazott szöveget olvasott fel, melyben Olti Ferenc alelnököt kritizálta. Az éles hangú támadásra az alelnöknek a csütörtöki BZSH-közgyűlésén

Mazsihisz 2000. évi tervének első oldala

BEVÉTELEK (millió forint)	
Állami támogatás	428 400
Joint támogatás, hozzájárulás	1 800
Egyéb támogatás	50 300
Adomány, hagyaték	35 000
Működési bevételek	55 780
Rituális költség-hozzájárulás	600
Pénzügyi műveletek	19 785
Járadék I.	169 709
Járadék II. – Felújítási alap	21 930
Járadék III. – Tartalékalap	20 300
BEVÉTELEK ÖSSZESEN:	803 604

KIADÁSOK (millió forint)	
Személyi jellegű	368 900
Anyagjellegű	156 000
Egyéb	30 500
Felújítások	5 960
Ellátottak költségei	145 700
Járadékfelhasználás –	
hitközségek	54 314
Felújítási alapból felújítások	21 930
Tartalékképzés	20 300
KIADÁSOK ÖSSZESEN:	803 604

elhangozott javaslata adott okot (lásd részletesebben az erről készült beszámolót), melyben azt vetette föl, hogy a hitközség gazdálkodását világíttassák át egy nemzetközi elismertségnek örvendő számvizsgáló céggel. *„Az alelnök úr úgy ítéli meg, hogy most már be lehet mutatni az igen barátságos, minket jóindulattal és szeretettel körülvevő világnak, hogy milyen botor, emberi hibákat követtek el a hitközség munkatársai, hiszen ezt teszik más történelmi egyházak is, mardosó lelkiismeret-furdalással mutatják be belső gazdálkodásuk eddig a külvilág előtt nem ismert részleteit... És a keresztény egyházak átvilágítását nemzetközi hírű zsidó auditorok végzik. Nem, alelnök úr, nem ez a jellemző! Az a jellemző, mint ön is jól tudja, sajnos új erőt és lendületet kapott a hétköznapi és politikai antiszemitizmus, és ismét vannak nemzetközi zsidó szervezetek, akik továbbra is a magyar zsidóság rossz hírét költik”* – olvasta vádjait Olti Ferenc fejére nagy tapssal fogadott beszédében. (Mondandóját alighanem személyes sérelem is motiválta, mivel Olti Ferenc a Számvizsgáló Bizottság munkáját három nappal korábban nem nevezte megfelelőnek.) Ezért bizalmat-

lansági indítványt terjesztett elő a saját maga által vezetett bizottság ellen, kérve a közgyűlést, hogy szavazással erősítsék meg azt tiszttségében.

Ezután a küldöttek kaptak szót. Több hozzászóló azt firtatta, miért kevesebb a vidéki közösségek támogatása, míg a közösbe adott vidéki ingatlanok értéke nem csökkent. Egy kaposvári és egy szegedi hozzászóló gyülekezetük égető gondjairól szolt, és nagyobb támogatást reklámozott a Mazsihisztől – előbbi a temető, utóbbi a szegedi zsinagóga felújítására.

Olti Ferenc megerősítette, hogy valóban a hitközségi gazdálkodás átvilágítását javasolta. Üdvözölte, hogy a Számvizsgáló Bizottság tízéves fennállása során „ebben talán az én felszólalásomnak is volt némi szerepe” – tette hozzá. (A három nappal korábbi BZSH-közgyűlésen Sessler György még nem adta közre ezeket.) Kezdeményezésének indokául Olti Ferenc mindenekelőtt azt hozta föl, hogy a hitközség bel- és külföldön nem örvend olyan jó hírnévnek, mint kellene. Ennek illusztrálására a kényszer munkásoknak járó kártérítést hozta föl példának: az elosztás során külön címzett összeget kapott a cseh és a lengyel zsidóság, míg a jóval nagyobb létszámú magyar zsidóságot nem említették külön. Nem vagyunk rajta a zsidó világ térképén, a magyar zsidó közösség nemzetközi zsidó körökben nem igazán jó hírű. Ennek talán az itteni közösség nem megfelelő reputációja az oka – sugallta. A jó hírnevet erősítheti a gazdasági átvilágítás.

Heisler László, a Számvizsgáló Bizottság korábbi elnöke régi szokása szerint meleg szavakkal méltatta a hitközségi vezetés fáradságát nem ismerő munkáját, és úgy vélekedett: munkánk javításának nem az a módja, hogy nemzetközi szervezeteket hívunk ide, hanem mi magunk nézünk körül a saját házunk táján. **Hajabács Júlia** gazdasági főtanácsadó szerint a nemzetközi megítélés nem az adminisztráció munkáján, hanem a jó propagandatevékenységen múlik. Egyébként az Állami Számvevőszék, amely az állami támogatások felhasználását ellenőrzi, mindent rendben lévőnek talált. A Számvizsgáló Bizottság elnökével pedig napi kapcsolatban állnak. Néhány további hozzászólás után az elnök szavazást rendelt el a bizalmatlansági indítványról. Az időközben egyre fogyatkozó létszámú közgyűlés egységesen, ellenszavazat nélkül bizalmat szavazott a Számvizsgáló Bizottságnak. Egy tartózkodással elfogad-

ták az 1999. évi beszámolót, és négy tartózkodással a 2000. évi tervet.

Ezután Olti Ferenc átvilágítással kapcsolatos javaslata került napirendre. A javaslattevő elmagyarázta az auditálás jelentőségét (ez nem idegen ellenőrzés, hiszen az átvizsgáló cég a hitközségnek jelentti az eredményt, ami a racionálisabb gazdálkodást szolgálja). Mondandóját némi bekiabálás, zúgás kísérte. Zoltai Gusztáv viszont felhívta a figyelmet az átvilágítás súlyos veszélyeire. A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (Mazsók) kuratóriumának mandátuma lejár – tájékoztatott –, és ha a hitközség felől éppen most érkeznek rossz hírek, akkor a kormány a Mazsókba befolyó komoly kártérítési pénzek kezelését magához vonhatja, súlyos százmillióktól fosztva meg a magyar zsidóságot.⁴ A magyar zsidóság rossz megítéléséről pedig Zoltai szerint elsősorban **Keller László** tehet, aki a Zsidó Világkongresszusban a magyar ügyek felelőseként nem megfelelően tájékoztatott. Amúgy pedig a magyar zsidóság híre nem rossz – folytatta –, hallgatnak a szavunkra, elfogadnak bennünket Európa harmadik legnagyobb zsidó közösségének, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy ő maga is az Európai Zsidó Kongresszus végrehajtó bizottságának tagja. Végezetül nagyvonalúan támogatásáról biztosította az átvilágítási javaslatot – amennyiben ez valóban a magyar zsidóság érdekeit szolgálja. Olti Ferenc kezdeményezését ezután a közgyűlés 7 támogatás és 11 tartózkodás mellett elutasította. Utolsó napirendi pontként húszperces vita alakult ki egy megüresedett előljárásági hely fölött – az ügyet végül elnapolták.

„Teremtő Istenünk, hálát adunk neked ezért a mai napért” – kezdte zárómáját a fiatal **Verő Tamás** rabbi, amelynek végén a következő ünnep jelentőségéről szólt, és kóser pészachot kívánt a jelenlévőknek.

Gadó János

¹ Reformzsidóság a kapuk előtt I. *Szombat*, 2000. február.

Reformzsidóság a kapuk előtt II. *Szombat*, 2000. április.

² Amennyiben a Szim Salom a Mazsihisz tagjává válik, más templomkörzetekhez hasonlóan pénzügyi támogatásra tarthat igényt a központi kasszából. (A szerk.)

³ A XVI. században keletkezett törvénygyűjtemény, a mai ortodox vallásgyakorlat egyik alapja.

⁴ A kuratórium tagjait a kormány a zsidó szervezetek javaslata alapján nevezi ki. (A szerk.)

Egy tüntetés tanulságai

Lehattunk akár ötvenen, sőt hatvanan is az iráni követség előtt április 9-én, ahová a hitközség alkalmazottain, biztonsági emberein, iskolája néhány oktatóján és diákján kívül nemigen jött el más, hogy tüntessen az Iránban megvádolt tizenhárom zsidó mellett.

A Mazsihisz vezérkara nevében az elnök, **Tordai Péter** rövid beszédében arra hívta fel a figyelmet, hogy napokon át folyik az április 20-ra kitűzött per elleni nemzetközi tiltakozás; szerte a világon élő lánccal veszik körbe Irán külképviseleteit a tüntetők, hogy a világ közvéleménye szerint konstruált perbe fogott zsidók iránti szolidaritásukat kinyilvánítsák.

Mi itt, Budapesten kevesen lettünk volna, hogy körbeérjük a követség épületét.

Megint elmúlt egy alkalom, hogy a magyarországi zsidóság úgy érezhesse: közöség; megint elszalasztódott egy lehetőség, hogy a szűk, néhány száz fős szervezett zsidóság hatókörén túl is élményszerűen megfogalmazódhasson: az iráni zsidókhöz éppúgy közünk van, mint az oroszországiakhoz, a franciákhoz vagy az izraeliekhez, és felelősek vagyunk egymásért, még akkor is, ha e felelőség gyakorta szimbolikus gesztusokban nyilvánulhat csak meg.

Lehetséges, túlzottan rövid idő állt rendelkezésre a tüntetés megszervezéséhez. Az is lehet, hogy politikai bizonytalankodás, a helyzetértékeléssel kapcsolatos inkompetencia okozta a tüntetés félig-med-

dig a nyilvánosság kizárásával történő lebonyolítását, vagy megint a félelem játszott közre, vajh mit szólnak hozzá mások; netán a kudarcotól való, önbizalomhiányból eredő félelem: hiába minden szervezés, úgysem jönnek el a zsidók vagy a perbe fogottakkal együttérző nem zsidók.

Ha a döntő részben asszimilálódott, kulturális öntudattal alig vagy egyáltalán nem rendelkező magyarországi zsidóságot valami mégiscsak népként köti össze a világ zsidóságával, az a valahai és a potenciális közös sors: az üldözhetőség tudata. Ha a múlt oly elevenen élő, traumatikus emléke határozza is meg politikai reflexeinket – mely tényt e hasábokon több ízben elemeztük és bíráltuk –, ez nem jelenti azt, hogy az aktuális szolidaritás szükségét figyelmen kívül hagyhatjuk.

Ha valami: ez a szükség és a szolidaritás élménye megszólíthatja a közösségtől eltávolodottakat is.

Téves helyzetértékelés, ha a zsidó vezetők netán úgy látják, nincs értelme meghirdetni a napi sajtó hasábjain egy ilyen demonstrációt, mert úgysem lenne hatása, és elszomorító bátortalanság, ha úgy vélik: tartani kell a hangsúlyos megnyilatkozásoktól.

A tüntetők maroknyi csoportjának látványa lehangoló látetele volt a kortárs magyar-zsidó érdekképviselet végiggondolatlanságának és szervezetlenségének.

(S. Z.)

Kárpótlási fejlemények

A Németországban kényszermunkát végzetek ügyében megállapodást írt alá **Otto Lambsdorf**, az ügyben illetékes német államtitkár és a károsultakat képviselő amerikai **Stuart Eisenstat** államtitkár. Ebben rögzítették, hogy a zsidó rab-szolgamunkások számára 15 ezer márkában állapították meg a kárpótlás összegét. Az erről szóló törvényt várhatóan júliusban fogadja el a Bundestag. A kifizetések ezután kezdődhetnek, amit Magyarországon a *Claims Conference* irodája fog bonyolítani. (Otto Lambsdorf úgy tájékoztatta a Mazsók nála járt képviselőit, hogy annak idején a magyarországi zsidó vezetők figyelmét is felhívták az ügyre, de azok – a cseh vagy a lengyel zsidóság képviselőitől eltérően – nem értették meg en-

nek fontosságát, és nem hozták létre a pénz kezeléséhez szükséges alapítványt. Így maradt ez a feladat a CC-re.) A magyarországi túlélők számára gondot jelenthet, hogy a kényszermunka minimális időtartamát hat hónapban határozták meg, ami – elsősorban az 1944 októbere után elhurcoltak esetében – nem teljesül. **Sessler György**, a Mazsók helyettes irodavezetője úgy tájékoztatott, hogy próbálnak ennél kedvezőbb feltételeket kiharcolni a magyarországi érintettek részére.

Az alvó biztosítások ügyében Sessler György csak arról tudott beszámolni, hogy a biztosítók tájékoztatása szerint az összes igénylésnek mintegy 10 százaléka érkezett Magyarországról. Konkrét számot a biztosítók nem közöltek.

Prés alatt

Feljegyzés

A t. Állami Egyháziügyi Hivatal részére (részletek)

Az izraelita hitfelekezet körében az utóbbi időben tapasztalható cionista mozgolódás tárgyában, hivatkozással a korábbi szóbeli jelentéseimre ezúton is jelentem, hogy néhány héttel ezelőtt felkerest Sahn Imre debreceni rabbi, aki közölte velem, hogy a magyar zsidóság történetét izraeli személyekkel közösen, Izraelben meg kívánja jelentetni és e tárgyban a véleményemet kérte ki. Közöltem, hogy ebben a kérdésben így nem tudok véleményt mondani. Egyben arra kértem, hogy közölje velem írásban részletesen, miszerint kik azok az izraeli személyek akikkel ezt a művet közösen meg akarja ími és közölje általában a könyv megjelentetésének minden részletét és javaslatát. E tényből véleményem szerint arra vonható okszerű következtetés, hogy Sahn Imre izraeli körökkel állandó össze-

kötetést tart fenn. Sahn Imre velem eddig semmi továbbit nem közölt.

Ezenkívül arról szereztem tudomást, hogy Sahn Imre Debrecenben talmud-tóra oktatással nem foglalkozik, hanem fiatal emberek részére az izraeli, héber nyelvet tanítja. Olyan hírek is eljutottak hozzám, hogy Sahn Imre a lakásán a debreceni ifjúság körében, külön összejöveleteket tartott, amit egyes idősebb hitközségi tagok kifogásolására állítólag már abbahagyott.

Néhány héttel ezelőtt dr. M. M. főrabbi közölte velem, hogy a budai körzetben ifjúsági összejöveletek vannak, melyeken dr. Geyer Arthur főrabbi tart előadást, és amely előadásokon azt hiszi – mondotta –, „hogy nem egészen rendes dolgok folynak.” Kérdésekre, hogy mik azok a nem rendes dolgok, azt a választ adta, hogy ő sem tudja pontosan, csak valamit hallott. Megkértem, dr. M. M.-et arra, hogy legyen szíves tudja meg pontosan, hogy ezeken az összejöveleteken mi folyik és közölje velem. Dr. M. M. megjegyezte, hogy mindezekről engem informálni fog, azonban idevonatkozólag

mind a mai napig semmiféle további információt nem adott. Említette, hogy amennyit velem a budai ügyről közölt, azt ő már a t. Egyháziügyi Hivatallal közölte.

Közben mások is beszélni kezdtek arról, hogy Budán dr. Geyer főrabbi a talmud-tórák ürügye alatt fiatal embereknek cionista propagandát tart, de további felvilágosítást nem tudtak, vagy nem akartak nekem adni. Észrevehetőleg titkolták elöttem az ügyet.

Utóbb arról is hallottam, hogy a budai fiatalok közül egyesek disszidáltak, és hogy emiatt állítólag a rendőrség kint járt. Igyekeztem az idevonatkozó hírekre figyelni, azonban lényegében a fentiek szerint, hogy az ügyben már rendőrségi nyomozás is volt, az ügyben elnöki jogkörömben adminisztratív úton beavatkozni nem akartam.

Ilyen előzmények után előzetes bejelentés alapján 1966. december 14.-én felkerestek engem hivatali helyiségemben dr. Geyer Arthur budai főrabbi és Kertész Zoltán, a budai körzet elnöke. E látogatásra már vártam, mert azt hittem, hogy az említett ügyben akam nekem beszámolni. Akként intézkedtem, hogy a beszélgetésnél dr. Láng Viktor elnökhelyettes is jelen legyen. A beszélgetés tehát négyünk között történt. Meglepetésemre sem Kertész Zoltán, sem dr. Geyer Arthur a szóbanforgó

„Fokozott cionista tevékenység”

Folytatjuk a forrásközlést, melyet előző számunkban kezdtünk meg. Két, a 60-as, illetve a 70-es évekből származó dokumentumot tartanak a kezükben az olvasók. *Nem az ítélték az a szándékunk, hanem a múlt tisztázása.* A jelentéseket író hitközségi alkalmazottak magukévá tették a külső elvárásokat, együttműködtek a hatalommal, és más és más szinteken próbálták megfelelni „információadási kötelességeiknek”.

Nemcsak az országnak, de a hitközségnek is volt rendszere, 1957-től 1965-ig tartott **Sós Endre** korszaka, majd utána az ún. Seifert-korszak következett. **Seifert Géza** az állammal való minél harmonikusabb együttműködésre helyezte a hangsúlyt, de – elődjével szemben – arra is törekedett, hogy legalább a hitközségi hivatalnokréteget ne fordítsa szembe magával.

Az *Állami Egyháziügyi Hivatal* és a különféle „belbiztonsági szervek” nagy problémája a 60-as évek második felétől az volt, hogyan kezeljék az Izraellel 1967-ben a diplomáciai kapcsolatot megszakító ország zsidó közösségét. A korábbi megtúrt partnerből ellenség lett, és a zsidó állammal való bármilyen kapcsolat tartás a „baráti” Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamai elleni tevékenységnek számított, ezért a szervek szigorú kontroll alatt próbálták tartani a létező vagy a csak csírájában meglévő cionista kezdeményezéseket. A megfigyelés nem minden magyar zsidó állampolgár-

ra, „csupán” a rabbikra és más közösségi vezetőkre terjedt ki. A dokumentumok élénk „cionista tevékenység”-ről számolnak be, amely nem biztos, hogy pontosan fedi a valóságot. Inkább arról lehetett szó, hogy a – felfokozott figyelem következtében – a szervek sokszor még abban is cionista propagandát láttak, ami nem volt az. A dokumentumok másik jellemző vonása, hogy óvakodtak attól, hogy a holocaustra mint speciálisan zsidó eseményre reflektáljanak, és ehelyett az eufemisztikus „második világháborús események”-ről értekeztek. Ez a megfogalmazás több volt, mint egyszerű szófordulat, mivel a rendszer tudatosan kerülte a zsidó népirítás pontos néven nevezését. Ez ugyanis felborította volna a szocialista rezsim asszimilációs törekvéseit, mely nem ismert el minőségi különbséget a különböző szenvedések között, és a zsidó tapasztalatot a szocialista-kommunista ellenállási mozgalomba próbálta meg beolvasztani.

Mindenki tette a dolgát: a rabbik és más közösségi vezetők tanítottak, dolgoztak, és raporra jártak a belügyi szervek és az ÁEH embereihez, akik mindenről szorgos feljegyzéseket készítettek. A szerepeket a kor formálta meg, de hogy ki miként alakította ezeket, az rajta is múlott.

Az ügynökkérdés szakértőivel való konzultáció után a dokumentumokban egyetlen nevet anonimizáltunk: a közszereplőnek nem minősülő, meglehetősen negatív színben feltűnő M. M.-ét (aki már nincs az élők sorában). A jelentés írója, Seifert Géza korabeli közszereplőként más elbírálás alá esik, hasonlóképpen **Lóránt Vilmos**, az ÁEH „izraelita felekezettel” foglalkozó munkatársa, a másodikként közölt feljegyzés szerzője.

ügyről egyáltalán nem tettek említést. Kertész és dr. Geyer többszöri kérdésemre közölték, hogy a körzetben semmi új-ság nincs. E beszélgetés során megbizonyosodtam arról, hogy nevezettek titkolták előttem az ügyet, és az is lehetséges, hogy azért jelentek meg nálam, hogy vajon a szóbanforgó ügyről tudok-e valamit, vagy sem.

Véleményem szerint dr. M. M.-nek feltétlenül vannak részletes információi, melyet velem ígérete ellenére sem közölt. Az, hogy dr. M. M.-nek vannak pontos információi, az abból is következtethető, hogy dr. M. M. nekem egyrészt a fenti közlést tette, másrészt pedig az összes rabbik között dr. M. M. tartja fenn a legjobb kapcsolatot dr. Geyer Arthurral. Ezenkívül ebben az időben dr. M. M. hivatali hatáskörébe tartozott az oktatási felügyelet, és ennek körében neki lett volna közvetlen kötelessége, hogy mindazt amit az ügyben tud, nekem jelentse. A most közölték egybevetése mellett, gyanú merül fel aziránt, hogy dr. M. M., mint tanfelügyelő a szóbanforgó oktatás címén való budai ifjúsági összejövetelekre, dr. Geyer Arthur barátjának előzetes engedélyt adott. E gyanút alátámasztja az a tény, hogy dr. M. M., mint tanfelügyelő ez év folyamán engedélyt adott Raj Ferenc rabbijelöltnek, tudtom és megkérdésem nélkül, hogy Újpesten az ifjúságot oktassa. Erről a tegnapi napon szereztem – Hartmann János Chevre igazgatótól, aki ebben az újpesti körzet elnöke – tudomást. Raj Ferenc az eddigi ismert magatartása folytán ellenőrzésre szorult, véleményem az, hogy ez idő szerint nem alkalmas az ifjúság nevelésére, vagy oktatására. Dr. M. M. a részére adott oktatási megbízását nekem mind a mai napig nem jelentette.

E jelentésem tárgyához tartozik még Raj Tamás szegedi főrabbi ténykedése, aki a szegedi hitközség ügyeit elhanyagolva keveset foglalkozik a hitközség idős tagjával, ellenben annál többet foglalkozik a szegedi zsidó fiatalsággal akként, hogy a hitközség hivatali helyiségein kívül, egyik, vagy másik lakásán külön összejöveteleket tartanak, ahol a kapott információk szerint cionista propaganda folyik.

Ezenkívül Raj Tamás a szegedi fiatalokkal – amint azt annakidején jelentettem, előzetes tudtom és megkérdésem nélkül – Szabadkán járt, ott a jugoszláv fiatalokkal közös összejöveteleket tartottak. Értesülésem szerint ezeken az összejöveteleken megjelent Szabadkán egy Mirjam utónevű függetlenített cionista agitátor és propagandista, aki Jugoszláviában a zsidó fiatalság nevelésével foglalkozik.

Jugoszláviában egyébként is erős cionista propaganda és nevelés folyik. Ennek egyik legfőbb vezetője az a Vajs Albertné dr., aki az elmúlt hetekben Budapesten járt és akivel már korábban több ízben Jugoszláviában és legutóbb Budapesten is több ízben együtt voltunk, és aki kifejezetten megmondotta, hogy náluk a zsidóság nem vallás, hanem nemzeti kisebbség és a fiatalságba – mely ugyancsak nem vallásos – a zsidó öntudatot az Izraelhez való tartozás érzésével akarják fenntartani.

Raj Tamás hetekkel ezelőtt nálam járt és közölte, hogy a jugoszlávai kapcsolatot erősíteni akarják, és kérte tőlem annak jövőbeni engedélyezését. Közöltem vele, hogy először írja meg az ezzel kapcsolatos összes elgondolását és a fenntartani kívánt kapcsolatok célját, és ennek megtörténte után tudok csak a kérdésben nyilatkozni. Raj Tamás ezt megígérte, azonban ígérete ellenére semmiféle írásbeli elgondolást, vagy kérelmet, mind a mai napig nem adott.

Frank Éva árvaházi növendék disszidálásával kapcsolatban, hivatkozással a t. Állami Egyháziügyi Hivatalhoz benyújtott írásbeli jelentésemre, annak kiegészítéseként előadom, hogy a tegnapi napon Hartmann Jánostól arról szereztem tudomást, hogy Frank Évának a jelentésben említett Újpesten lakó gyámja, többek előtt olyan kijelentést tett, hogy Frank Éva disszidálását, mely Jugoszlávián keresztül történt a budapesti izraeli követség támogatta és mozdította elő.

Véleményem szerint a fent írt cionista mozgolódás hátterében, mint spirítus rector a budapesti-izraeli követség áll.

A fentiekől függetlenül megjegyzem, hogy f. hó 18-án vasárnap a t. Állami Egyháziügyi Hivatal előzetes engedélye alapján David Giladi izraeli ügyvivőnél, az utóbbi meghívása folytán, feleségemmel ebéden jelentem meg, ahol rajtunk kívül, valamint Giladi és feleségén kívül jelen volt még dr. Radnai Béla a Péterfy Sándor utcai kórház urulógus főorvosa és felesége. A beszélgetés általában közömbös témákról folyt. Giladiék szemmel láthatólag kerültek a politikai és felekezeti politikai kérdéseket, majd távozásunkkor Giladi nagy örömeinek adott kifejezést az együttlétünk felett, megköszönte az eljövételünket és azt mondta nekem, hogy „látja elnök úr, mi milyen jól el tudunk beszélgetni barátilag, anélkül, hogy politikai kérdéseket érintenénk”.

A meghívásból és az ottlétünkől azt a következtetést vonhattam le, hogy David Giladi ügyvivő és felesége kedveskedésükkel baráti kapcsolatot kívántak velünk létrehozni. Kifejezték azon óhajukat, hogy remélik miszerint rövidesen ismét együtt le-

szünk, célozván arra, hogy szívesen eljőnének hozzánk is. Konkrétan Giladiné arra kérte feleségemet, hogy látogassuk meg együtt a vidéki szeretetotthonokat, a pécsit és a gyömrőit, mert egyedül ők nem látogathatják meg. Giladiné mondotta még, hogy férje gépkocsival vinne le minket, aki egyébként igen jól vezet gépkocsit.

Dr. Seifert Géza

Kelt Budapesten, 1966. december 20.

Feljegyzés

Államunk és a magyarországi izraelita egyház viszonyáról és az izraelita egyházzal kapcsolatos egyes konkrét kérdésekről (részletek)

A magyar izraelita egyházi vezetés, a rabbik és a hívek döntő többsége a szocialista állammal való politikai együttműködést vállalja. A MIOK elnöke, az elnökség egyes tagjai, valamint több rabbi aktívan bekapcsolódott a Hazafias Népfront, az Országos Béketanács és a Magyarok Világszövetsége munkájába. Néhány izraelita egyházi személy a helyi tanácsokban is tevékenykedik.

Az állam és az izraelita egyház közötti viszonyt jól tükrözik azok a deklaratív jellegű megnyilvánulások, melyek az állam és az izraelita egyház között létrejött megállapodás 25. évfordulója és hazánk felszabadulásának 30. évfordulója alkalmával rendezett ünnepségeken elhangzottak. (mellékelve)

Az állam és az izraelita egyház közötti megállapodás biztosítja a vallás- és lelkiismereti szabadság alapján az egyház zavartalan működését. Az állam anyagi támogatást biztosít az egyház számára és engedélyezi a rabbiszeminárium, valamint egy egyházi középiskola működését. *Az egyház állásfoglalt a magyar kormány alapvető célkitűzései támogatása mellett; tudomásul veszi a nem felekezeti célú intézmények a földtulajdon államosításának tényletét, stb.*

Az 1957. évi 22. számú tv. alapján a MIOK elnöki, elnökhelyettesi, főtitkári, a Budapesti Izraelita Hitközség elnöki és elnökhelyettesi, valamint a neológ és ortodox rabbitanács elnöki állások betöltéséhez, illetve a felmentéshez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulása szükséges. Az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökének hozzájárulása szükséges a rabbiszeminárium és a középiskola igazgatói állás betöltéséhez, illetve ezen állásokból való felmentéshez.

Az elmúlt évtizedben – az egyházpolitikai fejlődés és a politikai befolyásolás eredményeként – olyan gyakorlat alakult ki, mely szerint az izraelita egyházvezetőség minden lényegesebb döntés kialakítása előtt kéri az Állami Egyházügyi Hivatal állásfoglalását. Az Állami Egyházügyi Hivatal mind nemzetközi, mind hazai (személyi) kérdésekben megfelelő politikai segítséget biztosít az egyházi vezetés számára.

A II. világháború eseményei következtében a magyarországi izraelita templomok – zsinagógák – és temetők jelentős részét nem használják. A használaton kívüli, többnyire igen elhanyagolt állapotban lévő zsinagógákat község- és városfejlesztési szempontokat is figyelembe véve, a MIOK értékesíti. Az értékesítés rendjét az Állami Egyházügyi Hivatal elnökének intézkedése szabályozza, amely szerint az értékesítésre csak a MIOK illetékes (nem a gyülekezet, hitközség és az egyes rabbik), és az adásvételhez az Állami Egyházügyi Hivatal hozzájárulását is kémi kell.

A zsinagógák értékesítéséből befolyt összeggel a MIOK rendelkezik. (A MIOK fenntartására és szociális célokra használják fel.) A kialakult gyakorlat szerint az eladott zsinagógák többségét állami intézmények és szövetkezetek vásárolják meg. Vagy lebontásra kerülnek, vagy – műemlék vagy műemlékjelleg esetén – kultikus célra használják fel. (Könyvtár, levéltár, múzeum, kultúrház, sportszámok stb.) Az Állami Egyházügyi Hivatal gondot fordít arra, hogy az értékesített zsinagógákat olyan célra használják fel, mely a hívők érzelmeit nem sérti.

A nagyszámú használaton kívüli izraelita temetők rendezését kisajátítás, illetve megegyezésen alapuló adásvétel útján oldják meg a község- és városfejlesztés igényei szerint. A temetők ügyében is a MIOK illetékes. Az Állami Egyházügyi Hivatal figyelemmel kíséri a temetők szanálását, hogy az esetleges kegyeletsértő intézkedések elkerülhetők legyenek.

A gyakorlat szerint a temetők szanálását úgy oldják meg, hogy vagy két temetőt vonnak össze kialakítva egy, a jelenlegi igényeknek megfelelőt, vagy a régi temető egy kisebb részét hagyják meg temető céljára.

Az izraelita temetők szanálását minden esetben az ide vonatkozó állami rendeletek (egészségügyi hatóságok) és az izraelita egyház hitéleti előírásainak megfelelően végzik. Rabbik jelenléte, közreműködése stb. (a budapesti rabbiság elnökének a halottak zsidó hagyomány szerinti exhumálásáról készült állásfoglalása mellékelve).

Lóránt Vilmos

Budapest, 1975. június 19.

„Én már meghívtam az egyiptomi és a palesztin nagykövetet vendégségbe”

Interjú Judit Vamai-Sorer izraeli nagykövettel

– **Kérem, mondjon néhány szót családi hátteréről!**

– A szüleim Budapesten születtek. Anyám védett házban élte túl a háborút, apám munkaszolgálatos volt. 1948-ban hagyták el Magyarországot, és 1950-ben érkeztek Izraelbe. A nagyszüleim 1956-ban, illetve 1957-ben jöttek utánuk. Otthon a szüleimmel és nagyszüleimmel magyarul beszéltem. Más magyar iskolám nem volt. Rendszeresen magyarul tanulni, olvasni csak az elmúlt év augusztusában kezdtem, amikor kineveztek nagykövetnek.

– **Milyen kapcsolata van az itt élő izraeliekkel?**

– Járt már nálam az itt tanuló izraeli diákok képviselője, van kapcsolatom az itteni izraeli üzletemberekkel is. Azt nem tudom megmondani, hány izraeli él tartósan Magyarországon. Az itt tanuló diákok mintegy hatszázan vannak. Más Magyarországon élő izraeliekkel nincsen kapcsolatom.

– **Milyen kapcsolata van az itteni zsidó szervezetekkel?**

– Nagyon jó a viszonyom. Még csak két hónapja vagyok itt, de már sok vezetővel találkoztam. Ez nem csak formális látogatás. Nekem is érdekem tudni, hogy működik a hitközség és más zsidó szervezetek. Nagyon sokat tanultam, mióta itt vagyok.

– **Van még önön kívül nő az izraeli nagykövetek között?**

– Igen. Ha jól tudom nyolc női nagy-

követ, illetve főkonzul van a diplomáciai karban – egyebek közt Helsinkiben, Prágában és Kijevben. De ide sorolhatjuk Szarajevót is, mivel Bosznia-Hercegovinában is én képviselem Izrael államot. Nemrég adtam át a megbízólevelemet. A képviselőletet Budapestről fogom ellátni, és évente két-három alkalommal fogok odalátogatni.

– **Hány európai országban nincs izraeli nagykövetség?**

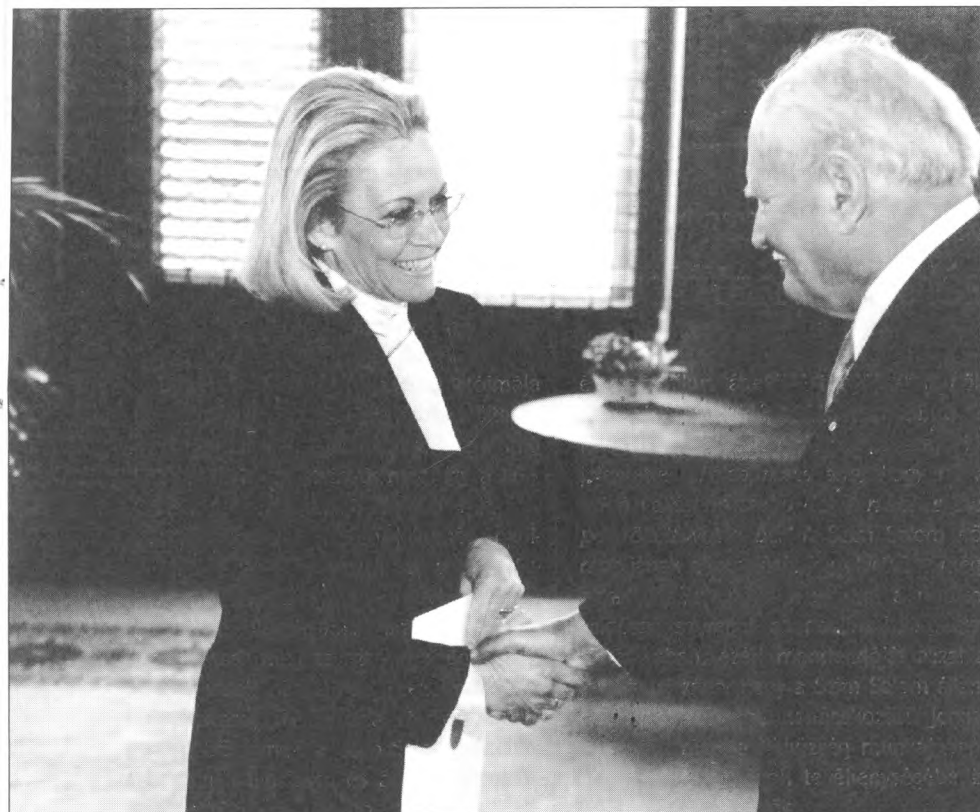
– Albániában a római nagykövet képvisel bennünket, Macedóniában az athéni nagykövet. A bécsi nagykövet képviseli Izraelt Horvátországban, Szlovéniában és Szlovákiában. Egy nagykövetségünk van a három balti államban. Izrael több mint száz nagykövetséget tart fenn világszerte, ami roppant költséges. Kisebb vagy újonnan létrejött országokban nem nyitunk azonnal képviselőletet, csak akkor, ha a kialakult viszony ezt már szükségessé teszi.

– **Hol dolgozott, mielőtt Magyarországra került?**

– Öt és fél évig voltam New Yorkban az izraeli ENSZ-delegáció szóvivője, hat évig pedig Washingtonban dolgoztam mint a knesszet és az amerikai kongresszus kapcsolatairól felelős diplomata.

– **Milyen a viszonya az arab országok diplomatáival? Beszélget velük?**

– Persze, noha számos arab országnak nincs Magyarországon diplomáciai képviselője. Volt már hivatalos találko-

zóm az egyiptomi és a palesztin nagykövettel. Nagyon jó velük a viszonyom. Szívesen találkoznék a marokkói vagy a jordániai nagykövettel is, de ez nehéz, mert ők nem Budapesten állomásoznak.

- A béketárgyalások körüli feszültségek nem befolyásolják a viszonyát az itteni palesztin képviselővel?

- A béketárgyalások során mindig vannak könnyebb és válságosabb időszakok, hiszen épp ennek során válik a korábbi ellenség partnerré. A barátainkkal nem folytatunk béketárgyalást, mert erre nincs szükség. Békéről tárgyalni az ellenséggel kell. Ennek tudatában jó kapcsolatokat ápolunk: én már meghívtam az egyiptomi és a palesztin nagykövetet vendégségbe.

- Viszonozták már a meghívást?

- Erre még nem került sor, de biztosan meglesz rá az alkalom.

- Simon Peresz víziója az új Közel-Keletről, ahol a harmóniában élő szomszédok között Izrael az itteni Hongkong szerepét tölti be, nem tűnik valószínűnek a közeli jövőben. Nekem az a benyomásom, hogy ha békét is kötnek egy-két arab országgal, az olyan hideg béke lesz, mint Egyiptommal.

- Hogy ez hideg béke, azt elfogadom, de ebben nincs semmi rossz. A béke tartósnak bizonyult. Bár lenne már

ilyen hideg béke Szíriával is. De térjünk vissza Simon Peresz víziójára. 1990-ben senki nem gondolta, hogy tárgyalni fogunk a palesztinokkal. Senki nem gondolta, hogy lesz oslói találkozó, kézfogás Washingtonban, békekötés Jordániával. Ma béke van Egyiptommal, Jordániával, tárgyalunk a palesztinokkal, kapcsolatunk van Ománnal, Kataral, Tunéziával, Marokkóval. Ha békét kötünk vagy legalább tárgyalunk Szíriával, kinyílik az egész arab világ, mert ennek vezető ereje ma Szíria, nem Egyiptom. Ha ezen a problémán túljutunk, az egész térség megváltozik, mert számos más arab ország is hajlandó lesz hivatalos kapcsolatokat létesíteni Izraellel. Jelenleg arra várunk, hogy újraindul-e a béketárgyalás Szíriával. Én e téren optimista vagyok: lassan, de meg fognak indulni a tárgyalások. Ha ezután Szíria úgy akarja, lesz tárgyalás Libanonnal is. Ha pedig ezzel a két országgal sikerül rendezni a problémákat, akkor közelebb kerülhet az, amiről Simon Peresz beszélt tíz évvel ezelőtt. Nem lesz egyhamar minden olyan szép és jó, mint az említett könyvben, de legalább úton leszünk efelé.

- Egy katari arab újságban nemrég megjelent karikatúra Ehud Barakot Hitlerként ábrázolta, a mellékelt szöveg szerint pedig Izrael éppen olyan, mint a

nácik. A rajzot – a Jerusalem Post ismertetése szerint – az arab sajtó nagy része átvette.

- Az ilyesmi visszataszító. Mindenki megértheti, hogy ilyen légkörben nem lehet béketárgyalásokat folytatni. Az izraeli társadalom nyitott, demokratikus, az izraeli sajtó is rendkívül sokszínű és izgalmas. A sajtó útján tehát minden információ eljut az izraeli közönséghez. Ezért őket kell meggyőzni arról, hogy a másik oldal valóban tárgyalni akar, és hisz a békében. Az efféle uszítás az arab sajtóban rendkívül szerencsétlen, semmiképpen sem lehet bizalomépítő lépésnek nevezni. Sok izraeli olvassa az arab sajtót, nézi az arab tévéadásokat, vagy ha nem, annak tartalma fordításban eljut hozzá. Mindennek láttán nem fog hinni abban, hogy a helyzet megérett a békére.

- Ugyanebben az újságban olvastam tudósítást arról, hogy Faruk Asz Szaara szíriai külügyminiszter beszédet mondott a békefolyamatot élesen ellenző szíriai írószövetségben. Mondandójának lényege az volt, hogy jelenleg Izraelt legyőzni nem lehet, ezért kényszerülnek rá a tárgyalásokra, nem a békevágy miatt. Lehet ezek után hinni szándékok komolyságában?

- Tudnia kell, hogy miután a szíriai sajtó ötven éven át sátánként ábrázolta a zsidó államot, rendkívül nehéz azt mondani, hogy szeretjük Izraelt, és békét akarunk vele. Én azonban azt hiszem, ha nem akamának békét, nem mentek volna el Washingtonba tárgyalni. Az új szíriai kormányban már vannak olyan emberek, akik képesek a békét tudomásul venni. Persze jobban örültem volna, ha a szír külügyminiszter arról beszél, hogy békét akar, és nem magyarázkodik, hogy nem szívesen tárgyal, de nincs más választása, mert nem tudják legyőzni Izraelt. (Ez utóbbi persze megnyugtató: hála istennek, hogy nem tudja legyőzni Izraelt.) Bárcsak memének a békéről beszélni a propagandájukban is, és ne úgy állítanák azt be, mint kikerülhetetlen rosszat. Ám végül is a lényeg az, hogy így vagy úgy, de legyen béke. Úljunk le és tárgyaljunk. Tárgyalásokat azonban csak pozitív légkörben lehet folytatni. Mivel pedig Izrael demokratikus társadalom, az izraeli közönséget is meg kell győzniük arról, hogy tiszteletben fogják tartani azokat a szerződéseket, amelyeket aláírnak.

Gadó János

„A Szochnut tevékenysége a közeljövőben világszerte csökkenni fog”

Beszélgetés Eliezer Giladdal, a Szochnut magyarországi vezetőjével

– Tíz évvel ezelőtt kezdte meg magyarországi működését a Szochnut. Volt-e valamilyen sajátos, csak erre az országra érvényes célja a szervezetnek a kezdetben?

– Működésünket az induláskor semmilyen sajátos magyar érdek nem motiválta. A volt Szovjetunió vaskapui pont egy évtizeddel ezelőtt nyíltak meg, és az egykori nagyhatalom területéről az elmúlt tíz évben több mint egymillió zsidó érkezett Izraelbe.

Magyarország szerepe a tömeges alijázás idején az volt, hogy lehetővé válhasson az átutaztatás területén keresztül. Magyarországon át egy közel két évig tartó időszakban 180-200 000 ember érkezett ki, a közvetlen kivándorlás lehetőségét ugyanis nem sikerült megteremteni. A Szochnut magyarországi tevékenységének kezdetén semmilyen más, jelentősebb cél nem létezett: a szervezet a kivándorlás egyszerűsödése után vonta fókuszába a mintegy százezer főre becsülhető helyi zsidó közösséget.

– Hogyan zajlott le a magyarországi Szochnut-szervezet profilváltása az orosz alija korszaka után?

– Mivel csak három éve vagyok Szochnut alkalmazott – amióta a magyarországi irodát vezetem –, nincs meg a kellő rálátásom erre az időszakra. Tapasztalataim szerint a szervezetnek az oktatási és pedagógiai munkára kellett volna minden energiáját fordítania, ahogyan kell a jövőben is. Ez két ok miatt nem történt meg: maga a Szochnut nem tudott komolyan tervezni, másfelől a magyarországi viszonyok sem voltak kedvezőek. A 90-es évek elején az egész országban úgy tíz izraeli tanár működött az itteni is-

kolákban, ma viszont egyetlenegy sem. A Szochnut új korszakának első nagy hívása az lett, hogy az ide küldött nagyszámú tanárt valahogy megpróbálja alkalmazni a helyi körülmények között. Ezek egy-két éves kiküldetésük során saját metódust alkalmazva, megkezdték a héberoktatást, ám az igen eltérő tanulószámmal rendelkező osztályokban a nyelv tanítása nagy nehézségekbe ütközött. A különböző korú diákok hébertudása a rendszerváltás utáni időben ugyanis egyöntetűen minimális volt. Ebben a helyzetben nagyon nehezen lehetett tervezni. Ma mindez egészen más-hogy működne, ha az eredeti tanári gárdával dolgozhatnánk. Izrael felismerte a magyar zsidó közösség képzésének fontosságát.

– Az oktatás mellett a bevándoroltatás sem bizonyult sikeráztatnak.

– Közismert tény, hogy a magyarországi zsidóság soha nem mutatott jelentős alijázási hajlandóságot. Ez a közösség túlságosan is magyar ahhoz, hogy be tudjon illeszkedni egy közel-keleti millióba. Nekem 1956-óta ez sikerült, és emiatt szerencsésnek tartom magamat. A helyi zsidóság örök dilemmája az emancipáció kora óta, hogy nem tud dönteni a saját identitásáról: „faji megkülönböztetést” emleget az antiszemitizmus kapcsán, miközben magát nem tartja nemzetiségnek, imáiban azonban a zsidó népről (Ám Jisrael) beszél. Saját magával áll szemben, miközben retteg a kisebbségi besorolástól. A magyar zsidóságot kulturális gyökerei ide kötik. Az ember változtathatja nézeteit, állampolgárságát, ám hovatartozását nem tudja megváltoztatni. A rózsát lehet keresztetni, de a létrejött növény részben ugyanúgy rózsza marad.

Számokat ugyan nem mondhatok, de jelenleg a magyar alijázók száma csekély emelkedést mutat. Ennek a ténynek azonban semmilyen politikai vagy gazdasági oka nincsen. Az izraeli közvélemény és a hivatalos körök is kiemelt figyelemmel kísérik a világszerte érzékelhető antiszemita megnyilvánulásokat. Engem a közelmúlt néhány félreértelmezett magyarországi politikusi megnyilatkozása miatt sokszor kérdeztek az itteni helyzetről. Indulatok helyett a pontos helyzetfelismerés és elemzői munka tényleg kell előrelépniük. A gyűlöletkeltés vádjával nem szabad könnyelműen dobálózni.

– Amit mond, éles ellentétben áll bizo-

**nyos korszakok gyakorlatával. Korábban éppen az antiszemita vagy annak vélhető jelenségek – finoman fogalmazva – felnagyításával, már-már pánikkeltéssel is megengedett volt az alijázás ki-
eszközlése egyes diaszpórábeli közösségekben.**

– Jól tudjuk, ilyen erőszakos módszerekkel nem lehet célt érni. Ezek nem használható eszközök. Az alija legfontosabb kiváltója a jól megszervezett, modern oktatás lett. A héber nyelv tanítása alapvető feladat: ismeretében a diaszpóra zsidósága sokkal könnyebben illeszkedhet be Izraelben.

– Milyen kapcsolatot ápol a Szochnut és személy szerint ön ezzel az identitásában ennyire sokszínű közösséggel?

– A zsidóságnak mindig az volt a gondja, hogy köreiben mindenki vezető akart lenni, amikor pedig nem tudott már megférni mások társaságában, akkor szervezett egy önálló kört. Így alakult a Mazsike, a B'nai Brith és még számtalan kisebb csoport. Nézetem szerint a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének magába kellene ölelnie az összes zsidó szervezetet. Ezek együttes képviselete lenne ugyanis a legfontosabb feladata.

Számomra érthetetlen módon itt mindenki azt magyarázza el, miért nem lehet valamit megtenni. A Mazsihisszel fenntartott viszonyunkat én mindenesetre nagyon jónak tartom. A háború után a fasori fiúárvaházban nevelkedtem, mikor visszatértem Magyarországra, az országos zsidó szervezet ügyvezető igazgatói székében **Zoltai Gusztávot**, gyerekkori intézeti társamat találtam. Ez a tény nagyon sokat segített működésem során. Három évem alatt nyitott és szigorúan őszinte viszonyt sikerült kiépítenem magam körül. Immunis vagyok az ármánykodásra.

– A Szochnut a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványánál is képviselheti magát.

– Ezt a képviseletet én látom el. A hadseregben szokták mondani: ne várd meg, amíg a felelősséget rád ruházzák, vond azt magadhoz. Én a Mazsókba a WJRO (Zsidó Kárpótlási Világszervezet) képviselőjeként kerültem, megfigyelőként. A Mazsókön belüli működésem legfontosabb célja a Szochnut és az Izraelben élő magyar eredetű zsidóság érdekeinek képviselete, illetve a zsidó állam iránt elkötelezett döntések támogatása.

– Ez pontosan mit takar?

– Cfáton működik a magyar ajkú zsi-

dóság múzeuma. Az alapítvány segítséget nyújt a múzeum baráti körének, amely Izrael földjén a magyarországi tradíciót őrzi, gondozza és tanítja. Vagy itt egy másik példa: hazai cionista ifjúsági szervezetek már a második évben élvezik a Mazsók anyagi támogatását. Ezen támogatások rendszeressé tételével a közalapítvány pont a Szochnutot tehermentesíti, hiszen a korábbiakban mi finanszíroztuk a szervezeteket. Optimista vagyok, így remélem, a Mazsók a hazai héber nyelvi oktatást is támogatni fogja.

– A Szochnut magyarországi vezetőjeként mire a legbüszkébb mandátuma eddig eltelt három évéből?

– A Margitszigeti Szabadtéri Színpadon tartottunk nagyszabású rendezvényt Izrael megalakulásának 50. évfordulója alkalmából. Ide közel ötezen jöttek el, a rendezvényt pedig megtisztelte jelenlétével a főpolgármester úr is. Ilyesmire soha korábban nem volt precedens. A Jom Haacmaut, a Függetlenség napja mellett a Jom Hasoáb, azaz a Holocaust emléknapp meghonosítását is célul tűztük ki magunk elé. Ezek Izrael Állam hivatalos kegyeleti napjai: hazai felvállalásuk is egyfajta jelzés, amely arra utal, hogy a magyar zsidóság elismeri a zsidó állam központi szerepét.

– Izraelben már évek óta komoly vita zajlik arról, változhat-e az alá-főlelendeltségi viszony az állam és a diaszpórák között. A történelmi változások nyomán megkockáztatható: aki eddig alijázni akart, a világ bármely pontjáról már megtehetné. A diktatúrák kora lejárt, a világ zsidóságának szinte egésze demokráciákban él, és ha eddig nem vándorolt el, akkor már nem is áll szándékában. A Szochnutra ennek fényében alapvető paradigmaváltás vár.

– A demográfiai fejlemények azt mutatják, hogy rövid időn belül Izrael lesz a legnagyobb zsidó közösség lakhelye. (Az elsőség jelenleg még az Egyesült Államoké.) A vezető hely megszerzésével párhuzamosan megszilárdult a pénzügyi függetlenségünk is. Az izraeli tőke világszerte egyre fokozottabban van jelen, ezt az utóbbi öt évben Magyarországon is megfigyelhetjük. Izrael tehát nem függ többé gazdaságilag a diaszpórától: a helyzet megfordult. Még olyan nagy hatalmú közösségeknek, mint az észak-amerikai zsidóság is, gazdaságilag és politikailag sokkal nagyobb szükségük van az anyaországra, mint fordítva. Még akkor is, ha ezt nem kellemes hallaniuk.

A Szochnut tevékenysége a közeljövőben világszerte csökkenni fog. Az orosz alija mértéke jelenleg néhány tízezer ember évente. Ennek a hullámnak a csendesülésével nagyon sok mindent kell újragondolnunk. Nagyon gyorsan kell cselekednünk, hogy erőnket átcsoportosíthassuk az oktatásügyre.

– Ez a profilváltás egyben sokkal intenzívebb együttműködést követel meg a diaszpóra szervezeteivel.

– Így van, hiszen erre a fordulatra a Szochnutnak nem lesz elég a költségvetése. A legnagyobb gondjaink Kelet-Európában jelenkezhetnek. A nyugati államokban dolgozó nagyszámú Szochnut-tanárt a helyi közösségek fizetik meg, versenyképes bérekkel. Ezt a szegényebb államok nem tudják teljesíteni, pedig a paradigmaváltás nyomán a helyi zsidó közösségeknek is ki kell venniük a költségekből a maguk részét. Másfelől az európai uniós bővítés az elsőként csatlakozó államoktól megköveteli a fizetések általános emelését. A gond tehát a sokadik körbe került államok esetében lesz igazán jelentős.

Ma már nem kell vész helyzetből zsidókat menteni. Gazdasági vész helyzetből pedig nem menteni kell: ha egy ország szabad és szegény, akkor az alijázni kívánó zsidó lakos veszi a holmiját, és elmegy. Oroszországban viszont még az a pénz sem áll rendelkezésre, ami egy repülőjegyet fedezhet: ezért kell ott még változatlan formában működnünk.

– Újabb változásokra lehet így számítani?

– Megalakulásakor, hetvennégy évvel ezelőtt az angol mandátummal szemben a Szochnut volt a zsidó ámyékkormányzat. Később – amikor a tömegek már maguktól jöttek – a letelepítéssel foglalkozott: helyet keresett a mosávoknak, kibucoknak. Felmérte a megélhetés lehetőségét egy-egy geográfiai ponton. Az ötvenes évek elejétől vált a bevándorlás vezető szervévé: az iszlám országokból menekített tömegesen zsidókat. Néhány évvel később a kelet-európai régióból mentett, majd Etiópiából, végül a volt Szovjetunióból. Ma az alijának gyakorlatilag vége. A vasfüggöny, a bipoláris világrend megszűnt. Az utolsó húsz évben már külön minisztériuma működik a befogadási ügyeknek is. A Szochnutnak állandóan új funkciókat kell keresnie, és ez mindig jelentős strukturális átalakulásokat követel. A jövő egyértelműen az oktatásé lesz.

H. T.

BÁNYAI LÁSZLÓ

A posztzionizmus gyökereiről

Izrael – nem saját jószántából – az elmúlt ötven évben öt nagyobb háborút vívott meg arab szomszédaival. Bár a zsidó állam 1979-ben békeszerződést írt alá Egyiptommal, amiért visszaadta a teljes Sínai-félszigetet, a viszony még ma is meglehetősen hideg – gazdasági és turisztikai kapcsolatok szinte nem léteznek a két állam között. **Mubarak** egyiptomi elnöknek húsz év alatt csak egy villámlátogatásra tellett Jeruzsálemben – **Jichak Rabin** temetésekor. Szíria ma sem hajlandó békét kötni: ha Izrael az ENSZ Biztonsági Tanácsa 425. határozatát végrehajtva kivonul Dél-Libanból, az – **Faruk A-Sara** szír külügyminiszter szerint – hadüzenet az arab nemzetnek, de ha nem vonja ki, az is az. Irán orosz és európai segítséggel atombomba gyártására készül. Az iszlám fundamentalizmus számára Izrael – pusztán létezésénél fogva – halálos ellenség. A palesztinokkal Izrael a vég-ső rendezés kapujában áll, ám a különbségek igen nagyok, és – egyelőre – nem látszik előrehaladás.

Az Izraelen belül élő milliós arab kisebbség egyre nyíltabban azonosul a palesztin ügygel és az iszlámmal. Egy legutóbbi felmérésben a megkérdezettek 70 százaléka palesztin arabként azonosította magát, és mindössze 4 százaléka vallotta magát izraelinek. Túlnyomó többségük nem kifogásolja a zsidókkal való együttélést, csak a cionizmussal, a zsidó állammal van problémájuk. A Föld napján (ekkor a palesztinoktól kisajátított földekre emlékeznek tiltakozóakciókkal) a fiatalok palesztin zászlóval vonultak fel, Szakninban (izraeli arab város) megrohmozták a közeli katonai bázist, és a kivezényelt rendfenntartó erőkre kőzapot zúdítottak. Egy hét múlva szemtanúja voltam a haifai egyetemen egy diáktüntetésnek, melynek során az egyetemi hallgatók palesztin zászlókat len-

getve tüntettek Izrael állama ellen. A palesztin szuverenitás elismerésével az izraeli arab kisebbség természetes módon a palesztin nemzettel azonosítja magát. Annak ellenére, hogy helyzete – racionálisan mérlegelve – összehasonlíthatatlanul jobb, mint az autonómiában élőké.

Mintha mindez nem lenne elegendő, Izraelt számos belső ellentét is megosztja. A vallásos-világi, az askenázi-szefárd viszonyról már sok szó esett. Amiről ebben az írásban szólni kívánok, az nem választható e két fenti ellentétpár keretein belül. Azt a csoportot, amelynek gondolkodását, attitűdjét, álláspontját bemutatni szándékozom, többségében világi, alapvetően európai értékrendű izraeliek alkotják, noha szép számmal találhatók sorraiban szefárdiak és vallásosak is. Ezzel szemben egy jelentős világi-askenázi réteg nem ért velük egyet. Inkább szellemi áramlat, mozgalom és nem formális szervezet, bár politikailag magas fokon artikulált: számtalan mozgalmat indított útjára. Így a „*Békét Most!*” s a „*Gus Salom*” mozgalmat, valamint a „*B'celem*” elnevezésű emberi jogvédő szervezetét. De olyan pártok is e csoport politikai álláspontját képviselik, mint a kommunista *Hadas*, a liberális *Merec* és a Munkapárt **Peresz, Bein** és **Ben Ami** vezetete galambjai. A „kemény mag” magasan képzett értelmiségiekből, jó nevű írókból, tudósokból, művészekből, egyetemi tanárokból, újságírókból, közéleti személyiségekből áll, akiknek komoly súlyuk van a közéletben. Nagy holdudvarral rendelkeznek, így nyugodtan állíthatjuk, hogy az ország szavazóképes lakosságának közel fele támogatja nézeteiket. Gondolataikat, álláspontjukat és tevékenységüket szokás a posztzionizmus összefoglaló elnevezéssel illetni, bár sokan közülük ellenzik ezt a megneve-

zést. Egy haifai történész professzor (a *Hadas* vezetőségi tagja) kikérte magának ezt a megjelölést, mondván, ő nem lehet posztzionista, mert soha nem is volt cionista.

*

A korábban egységesnek tűnő izraeli társadalmat az 1993. szeptember 9-én a PFSZ-szel aláírt „Elvi nyilatkozat”, annak megítélésében teljesen kettészakította. A társadalom egyik fele üdvözölte a döntést, a másik fele ellenezte. A már említett „békétábor” **Jasszer Arafat**ban partnert, stratégiai szövetségest látott, a vele ellentétesen gondolkodók viszont háborús bűnöst láttak benne, aki az aláírt egyezményben csak végső célját, Izrael lépésekben történő felszámolását, Palesztina teljes „felszabadítását” kívánta elérni más eszközökkel – amint az a Palesztin Nemzeti Tanács 1974. évi határozatában bennfoglaltatik.

Az Oslóban kezdődött békefolyamat nem vetett véget a palesztin terrornak, egymást követték a súlyos terrorcselekmények. A baloldali kormány – a terror és Jasszer Arafat folytatólagosan elkövetett szerződészegései ellenére – továbbvitte a békefolyamatot. A terror nem zárja ki a békét – állították –, mert azt nem a palesztinok gyakorolják Izrael ellen, hanem a béke ellenségei a békével szemben. Az áldozatok sem vétlen izraeli nők, férfiak és gyermekek, hanem a béke. Különben sem a palesztinok a hibásak, hanem Izrael, mert 1967-ben arab területeket szállt meg, annak népét – úgymond – elnyomva tartotta csaknem három évtizedig, megfosztotta őket emberi méltóságuktól, elvette földjeiket, kismizmizte őket jogaikból.

Ilyen hátszéllel Arafat folytathatta kettős taktikáját. Izrael utcáin újabb és újabb terrorcselekményeket követnek el, a tárgyalóasztalnál pedig területeket követelnek a palesztin autonómia részére. Pereszék ideológiája szerint minél többet kapnak a palesztinok Izrael-től, annál több lesz a vesztenivalójuk, így annál kevesebb lesz majd a terrorcselekmény. Azért van terror – mondják –, mert az emberek nyomorban élnek. A nyomor oka pedig Izrael, mert kismizmizte őket. Adjunk nekik egyenlő jogokat, területet és megélhetést, és megszűnik a terror forrása. Új Közél-Kélet jön létre, amely nem ismeri majd a háborút, csak az egymást segítő országokat, a kooperációt és a gazdasági felvirágzást. Izraelnek tehát fel kell számolnia minden olyan helyzetet, amely

arab szomszédait frusztrálja. Ha Izrael mindezt megteszi, akkor helyreáll a béke a Közel-Keleten.

Ezt az álláspontot a valóság nem támasztotta alá, hiszen Pereszék elképzelésére az élet már többször rácafélt. Csak akkor változott a helyzet lényegesen, amikor Simon Peresz leállította Hebron kiürítését, a Netanjahu-kormány pedig Arafat folytatódó szerződészegései miatt befagyasztotta a folyamatot.

A Rabin-kormány ahelyett, hogy pragmatikus politikai okokkal igazolta volna a palesztinokkal megkötött egyezményt, erkölcsfilozófiát kerített a dolog mögé: Izraelnek át kell adnia Júdeát és Szamáriát, mert eleve bűnös dolog volt annak elfoglalása. Pedig az izraeli hadsereg arab szomszédai kényszerítették rá a háborút. Ha a függetlenségi háborút követően megbékéltek volna a zsidó állam létével, akkor sohasem került volna sor e területek elfoglalására. Bűnösnek minősíteni azt, amit a hadsereg jogos védelemben tenni kényszerült, súlyos tévedés volt, és ez aláásta az izraeli hadsereg morálját. Ami korábban elfogadott védelmi és hősi cselekedetnek számított, azt ettől kezdve bűnnek tartották, ami pedig odáig háborús bűnnek, élet elleni bűncselekménynek minősült (ti. a terrorizmus), az utólag a saját népét és nemzetét védő katonai cselekmény, amely így megbocsátást érdemel. Ez a gondolkodás a palesztinokat utólag felmentette minden vád alól, Izraelt viszont súlyos, következményeit illetően máig kiható erkölcsi válságba taszította.

*

A döntés, hogy Júdeát és Szamáriát, az ősi zsidó állam területét egy jövőbeni palesztin államnak adják át, a vallásos nemzeti cionizmust is lehetetlen helyzetbe sodorta. Ez az irányzat kötötte össze az izraeli társadalom vallásos és világi részét. Ez az irányzat önmagába zavarodva fokozatosan gyengül, tovább mélyítve e két szektor közötti, szinte áthidalhatatlannak tűnő ellentétet. A Nemzeti Vallásos Párt már nem tudja bizonyítani azt az állítását, hogy a politikai cionizmus a vallási ígéret beteljesítése (ti. Izraelnek az ősi területeken történő feltámadása és így a Messiás eljövetele) irányában halad.

Rabin a vallásos cionista telepéseket „síró csecsemőknek” titulálta, és kijelentette, hogy a zsidó vallási szent helyek számára semmit sem jelentenek.

Sulamit Aloni akkori oktatásügyi miniszter be akarta szüntetni a középiskolások auschwitzit menetét, mondván, a mai korban a holocaustra való emlékezésnek nincsen jelentősége. **Joszi Beilin** külügyminiszter-helyettes (jelenleg igazságügy-miniszter) pedig törölnetni akarta a külföldi vendégek kötelező korszorúzását a Jad Vasemben, miután **Robin Cook** angol és **Amr Musza** egyiptomi külügyminiszter nem kívánta

Összességében kibontakozik egy politikai filozófia, amely a zsidó államot zsidó többségű, de normális demokratikus állammá akarja átalakítani. E szerint teljes egyenlőséget kell biztosítani Izrael minden polgárának. A Hatikvát és a nemzeti zászlót olyan himnusszal és szimbólumokkal kell felváltani, amely elfogadható minden polgára számára. A zsidók számára biztosított alija egyenlőtlenséget teremt, mert a palesztinoknak nem adja meg ugyanazt a jogot. Ez – úgymond – alapvetően sérti az emberi jogegyenlőséget.

megkoszorúzni a hatmillió kioltott élet emlékművét.

E nézet egyenes következménye, hogy Izraelnek „normális állammá” kell válnia. Ezért meg kell szüntetni az ország „külső függését”. Joszi Beilin a *United Jewish Appeal* (az amerikai zsidóság legnagyobb pénzgyűjtő szervezete) évi közgyűlésén szemére vetette az amerikai adományozóknak, hogy pénzzel támogatják Izrael Államot. „Izrael gazdag ország” – jelentette ki. Joszi

Beilin egyébként a *Szochnut*, a zsidó bevándorlást intéző szervezet felszámolását is javasolta.

Összességében kibontakozik egy politikai filozófia, amely a zsidó államot zsidó többségű, de normális demokratikus állammá akarja átalakítani. E szerint teljes egyenlőséget kell biztosítani Izrael minden polgárának. A Hatikvát és a nemzeti zászlót olyan himnusszal és szimbólumokkal kell felváltani, amely elfogadható minden polgára számára. A zsidók számára biztosított alija egyenlőtlenséget teremt, mert a palesztinoknak nem adja meg ugyanazt a jogot. Ez – úgymond – alapvetően sérti az emberi jogegyenlőséget.

A cionista mozgalom megvalósította **Herzl** álmát, létrehozta Izraelt, azt az államot, amelyben a zsidók vannak többségben. Az általunk vizsgált felfogás szerint a cionizmus ezzel betöltötte feladatát, így új ideológiára van szükség, amely kiállja az emberi jogok, a demokrácia és az állampolgári jogegyenlőség próbáját. Izraelnek – mondják – nincs tovább félnivalója, hiszen megindult az arabokkal való megbékélés folyamata.

Az „új történetírás” is e kurzus terméke. A cél deheroizálni Izrael történetét. Felszámolni a mítoszokat, a vallási és történelmi fantazmagóriákat, a ráció nevében. Ennek során újrajrják Izrael történelmét. A függetlenségi háborúban Izrael nem számbeli hátrányban, hanem éppenséggel fölányban volt – olvashatjuk haifai professzorunk középiskolai történelemkönyvében. Az arab államok nem akarták Izraelt eltörölni, csak a palesztinokon esett sérelmet akarták orvosolni stb. A változtatások során a cionizmusból mint nemzeti felszabadítási mozgalomból gyarmatosító imperialista politika kerekedik ki, amely minden baj forrása, mert megfosztotta a bennszülött palesztinokat elemi létfeltételeiktől.

Egy tel-avivi régészprofesszor kimutatta, hogy a Tanach jelentős része a régészeti leletek alapján nem igazolható, pusztán mítosz. Ezek a gondolatok Izraelt meg akarják szabadítani múltjától, hagyományaitól, történelmétől, vallásától, júdeai és szamáriai szent helyeitől, azért, hogy „modern nemzetet” faragjanak belőle.

*

E gondolatok az európai zsidóemancipációhoz visznek bennünket vissza. A felvilágosodás, a francia forradalom a

zsidók egyéni megjavítását tűzi ki céljául. „A zsidó népnek mint közösségnek semmit, a zsidó egyéneknek mindent” – jelentette ki **Clermont de Tonerre** gróf a francia Nemzetgyűlésben. A zsidóságnak fel kellett adnia népi különállását, azért, hogy mint egyének egyenlő jogokat kaphassanak. Az asszimiláló zsidó modern ember, felvilágosult. Minden ember szabadnak és egyenlőnek született. Ember és ember között nem szabad különbséget tenni. A múltnak, a hagyományoknak, a mítoszoknak és a vallásoknak nem lehet jelentősége, mert megkülönböztetnek és ellentmondanak a ráció mindenhatóságának. Nincsenek konkrét emberek, nincsenek konkrét közösségek, nincsenek konkrét helyzetek. Csak absztrakt egyének, absztrakt közösségek és absztrakt helyzetek vannak, amelyekben a modern ember racionális válaszokat ad az őt érő kihívásokra.

A felvilágosodás, az individualitás, a polgári forradalom európai jelenség, amelyet a zsidóság Európából hozott magával Izraelbe. Itt persze a valóság egészen más. A Közel-Keleten nem volt felvilágosodás, az egyén nem emancipálódott a közösségi gyámság alól, a közösségek nemzeti-vallásos – vagy ahogy **Bibó István** írta –, rituális közösségek, amelyek nem engedik szabadjárta az egyént. A közösség nem racionálisan gondolkodó szabad és független egyének társulása. Jól látható ez a szefárd ultraortodox párt, a Sasz példáján is, melynek hívei többségükben arab országokból érkezett zsidók. A párt világi vezetősége is abszolút módon a szellemi vezér, **Ovadjá Jozsef** döntéseinek rendeli alá magát.

A posztzionizmus a diaszpórában asszimiláló, de az antiszemitizmus által zsidóként „befagyasztott” egyének ideológiája Izrael Államban. Egy izraeli felvilágosodási mozgalom, a „polgári forradalom”, a maga mintája alapján a zsidóságot meg akarja szabadítani kollektív múltjától, Izrael Államot zsidó jellegétől, a közel-keleti konfliktust pedig a racionalizmus, az elvont humanizmus és az egyéni emberi jogelvek alapján kívánja rendezni.

Ez az egalitáriánus és az eredendő emberi jóságra alapozott álláspont a jelenlegi Közel-Kelet valóságtól idegen. Nem alkalmas arra, hogy elveit a jelenlegi gyakorlatba átültessük.

Nem alkalmas, mert az antiszemitizmus továbbra sem szűnt meg létezni a

világon, ezért Izraelnek továbbra is nyitva kell állnia nagy tömegű zsidó bevándorlás előtt. Nem alkalmas, mert Izrael mint „állami menedékhely” sem lehetséges, ha demokratikus zsidó államból pusztán demokratikus zsidó többségű állammá válik. A bevándorlás megszüntetésével ugyanis az állam zsidó többségűből kétnemzetiségű, majd azt követően zsidó kisebbségű állammá válik, és mint menedékhely is megszűnik létezni. Nem alkalmas, mert a zsidóság nemcsak negatívum, de vallási-nemzeti-szellemi civilizáció is, amelynek értékei megőrzendők. Nem alkalmas, mert a Közel-Kelet nem Európában van. Ezen a tájon az eredeti közösségek nem bomlottak fel, és az egyén nem önállósult a közösségi gyámság alól. Nem alkalmas, mert a ráció a közösségek és tagjaik döntésében legfeljebb alárendelt szerepet kaphat. Nem alkalmas, mert a racionális gazdasági érdek alapvetően alárendelődik a hagyományos vallási értékeknek. A humanizmus ezen a tájon nem rendelkezik mély gyökerekkel. Az arab világ Izraelről és a zsidóságról másként gondolkodik, mint posztzionista barátaink.

Jasszer Arafat 1994-ben a stockholmi arab nagykövetség előtt úgy nyilatkozott, hogy „egymillió gazdag zsidó” majd Amerikába költözik, mert a pa-

lesztinok ellehetetlenítik létüket. Az általunk vizsgált ideológia hívei már a hetvenes években érintkeztek a PFSZ-szel és Arafattal – a tiltó törvény ellenére –, így a palesztinok jól ismerik gondolkodásukat, és erre alapozzák azt az álláspontjukat, hogy a modern Izrael olyan fa, amelyet nem a megfelelő talajba ültettek. Az askenázi zsidóság csak turista ezen a tájon, előbb-utóbb visszatér abba a világba, ahonnan a nézetei is valók. A palesztinok feladata pedig nem több, mint részben elősegíteni, részben kivámi, amíg ez bekövetkezik. A leggyakrabban használt példa a keresztes lovagoké, akik szintén nem tudtak gyökeret eresztetni ezen a tájon.

Amikor a posztzionista gondolat híveinek figyelmét fel akarod hívni arra az egyszerű tényre, hogy a valóság nem igazolja vissza (egyébként teljesen elfogadható és szép) elveiket, ahelyett, hogy ellenőriznék mondandódat, mindjárt emberi tisztességedet kérdőjelezi meg, azonnal a béke ellenségévé nyilvánítanak, és szidalmazni kezdenek (Fasiszta! Rasszista!). Mindennek elmondanak, csak ne kelljen elveiket a valósággal szembevetni. Ez a magatartásforma persze nem ismeretlen az új és legújabb kori zsidó történelemben, s már számos tragédia forrása volt.

Palesztin költőt az izraeli tantervbe?

Joszi Szárid, a radikális baloldali Merc párt vezetője, aki a jelenlegi izraeli kormánykoalícióban az oktatási tárca birtokosa, nagy vihart kavart legutóbbi döntésével. Számos tisztviselő és politikus heves ellenkezése dacára beemelte az izraeli középiskolai tantervbe **Mahmud Darvis** palesztin költő több költeményét. „A palesztinok részei mindennapi életünknek, kultúránknak, így hát fontos, hogy megismerjük őket. Az izraeli arabok jól ismerik a mi kultúránkat, nem engedhetjük meg magunknak, hogy mi ne ismerjük az övéket” – érvelt a multikulturalitást és a szomszédokkal való megbékélést melegen pártoló miniszter. A döntés heves visszhangot váltott ki, mivel a palesztinok körében valóban élő klasszikusnak számító poéta radikális nacionalista, az izraeli „megszállás” ellensége, aki még a PFSZ-ben viselt tisztségéről is lemondott, amikor **Jasszer Arafat** leült tárgyalni az izraeliekkel. „Haljatok meg bárhol, csak ne itt!” – üzent Darvis egyik költeményében az izraelieknek, ami sokak szemében annak bizonyítéka, hogy a költő nem a két nép együttélésének híve. (Más, szelídebb hangú palesztin költők már korábban helyet kaptak az izraeli tantervben.) „Hiszek abban, hogy a palesztinok jövődéli partnereink a békében... ezért fontos, hogy meghalljuk a hangjukat, és megértsük elkeseredésüket” – érvelt a döntés mellett egy baloldali egyetemi tanár. Az izraeli középiskolások még a zsidó klasszikusokat sem ismerik, de Joszi Szárid a héberirodalom-órákon akarja taníttatni Darvis verseit, aki nyílt ellenségünk – érvel az ellenzék.

GEREBEN ÁGNES

Gettók és lágerek a Szovjetunióban

A Szovjetunió lerohanása utáni első szadista tömeggyilkosságokat követően a náci megszállók a legkisebb részletekig szabályozták a településeken rendeltileg létrehozott gettók életét. Ez a helyzet minden tragikuma ellenére valamiféle status quo kialakulásának reményét ébresztette a megszállt területek zsidóságában. A kényszerűen megteremtett közösség életének belső irányítására, a német hatóságokkal való kapcsolattartásra a legtöbb nyugati határszéli szovjet település gettójában megalakították a náci által lerohant többi országban létrehozott Zsidó Tanácshoz, a *Judenrath*hoz hasonló testületet. A náci uralom alatt élő európai államokban általában a kehila vagy a rabbinátus köztisztviselőben álló, ismert irányítói álltak a Zsidó Tanácsok élén. A német hatóságok néhány ritka kivételtől eltekintve nem engedték, hogy a közösségek maguk válasszák meg vezetőiket: maguk jelölték ki a testület tagjait vagy azok egy részét. A megválasztottak – eleinte inkább ösztönösen, semmint a feladat következményeit felmérve – gyakran elzárkóztak a kinevezés elől. Egy Vilnius közeli településen ezért csak sorsolás útján tudták megválasztani a Zsidó Tanács tagjait. Egy másik litvániai gettóban pedig még a választás előtt kötelezték a „gyóztéseket”, hogy vállalják el a tagságot. Előfordult azonban, hogy egyetlen férfi sem állt kötélnek, s ezért nőkből kellett megalakítani a képviselői testületet.

A Szovjetunióban azonban a zsidó életnek a háború előtt már nem voltak

a németek által megszállt más államokban megszokott intézményei, vezetői. Így többnyire véletlenszerűen választották ki az idős zsidó férfiak közül a tisztségviselőket: főleg értelmiségieket, akik beszéltek németül. Az ő feladatuk volt például a megszállók által kivetett sarc összegyűjtése, de nekik kellett felelniük a gettó lakosságának viselkedéséért is. Más megszállt országokkal szemben a szovjetunióbeli Zsidó Tanácsok tagjai nem élveztek kiváltságokat, nagyon gyakran fizikailag bántalmazták, megalázták és

Emlékmű az áldozatoknak

többnyire a gettó lakosságával együtt ölték meg őket.

A szovjet gettók legtöbbször zsidó rendőrség is alakult. Volt, ahol a különleges elbánás vagy a kivételezett helyzet reményében jelentkeztek ide az emberek. De például a rigai „nagy gettóban” létrehozott *Ordnungsdienst* tagjai a litvániai cionista ifjúsági szerveze-

* Részlet a szerzőnek a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány támogatásával megjelent könyvéből, melyet a Nagyvilág Kiadó ad ki a közeljövőben.

tekből kerültek ki, és feltett céljuk az volt, hogy a rendfenntartás ürügye alatt akin csak tudnak, segítsenek. Néhányuk neve – így az 1941. december kilencedikén a likvidáltak közé került **Abram Jadlovkeré** vagy a gettóbeli illegális ellenállást szervező **Mose Glazeré** – fennmaradt a nagyon kevés túlélő memoárjában.

A gettókban mindenütt folyamatosan zajlottak a kivégzések. Többek között azoké, akik vétettek a rendszabályok ellen. Spola városában – a kijevi területen – például egy 18 éves fiúnak a gettóban valaki ellopta a csajkáját. A tolvaj után szaladt, mert csajka nélkül nem kapta volna meg a fejadagját. Ezért kivégzésre ítélték, és a tulajdon apjával ásatták meg a sírját. Az zokogva kérte, hogy őt öljk meg a fiú helyett, de nem volt kegyelem: neki magának kellett élve eltemetni a gyereket. Néhány nap múlva szívroham végzett vele.

A német hatóságok kezdettől arra törekedtek, hogy a szovjet zsidók lemeszárlása lehetőleg a helyi lakosság spontán zsidóellenes pogromjainak benyomását keltsse: bosszúnak a kommunista éra alatt elszenvedett sérelmekért. „Noha ez számottevő nehézségekbe ütközött, már a bevonulás utáni legelső órákban sikerült a helyi antiszemita erőket zsidóellenes pogromokra ösztökélni”, jelentette az *A Einsatzgruppe egyik parancsnoka* 1941. október 15-én **Himmlernek**. A nehézségeket a jelentés szerint „a zsidókérdést minden eszközzel és teljes határozottsággal” megoldani vágyó SS-alkulatok visszatartása okozta, nem pedig az, hogy „a helyi antiszemita erők” ne akarták volna végrehajtani a feladatot. A jelentés további része így magyarázta a bonyolult végrehajtást: „...kívánatos volt, hogy legalább az első időben ne háruljon az SS-re a felelősség a rendkívül szigorú intézkedésekért, amelyek német körökben csodálkozást váltottak volna ki. Meg kellett mutatni, hogy maga a helyi lakosság tette meg az első lépéseket, a saját kezdeményezéséből, s hogy ez a zsidók részéről megnyilvánuló sokéves elnyomásra meg a kommunisták részéről alkalmazott terrorra való természetes reakció volt.”

A szovjet lakosság és a zsidók

Ami a németek által megszállt területek mintegy 80 milliós lakosságát illeti,

valamennyi társadalmi rétegben voltak példák az életveszélybe került, köztudottan tömegesen kivégzett zsidókkal szembeni emberséges magatartásra, de a szadizmusra, a gyilkolásra és a „szerzés” ösztönének felülkerekedésére is. Nyugat-Ukrajnában feljegyezték például, hogy **Andrij Septickij** metropolita, aki 1941. július elsején külön pástorlevélben üdvözölte az önálló ukrán állam kikiáltását, sőt Isten áldását kérte a náci német hadseregre, ami-

A német megszállás utáni betekben-hónapokban pedig a krími tatároktól az ukránokon, a litvánokon, az északkaukázusi kozákságon át szinte minden szovjet nép azt remélte, hogy a nemzeti kultúrát tudatosan megsemmisítő sztálini éra, az e tekintetben különösen nehéz háború előtti évek után a kulturált németek megengedik majd a nemzeti intézmények újjáélesztését. Még a zsidók között is előfordult, hogy reménykedtek a békés egymás mellett élés lehetőségében!

ért az felszabadította Ukrajnát a szovjet zsamokság alól, ugyanebben a pástorlevélben felszólította híveit, hogy a térség minden nemzeti csoportja számára biztosítsák az alapvető jogokat. Ő maga a rendkívül sok áldozatot követelő első Lvovi pogrom alatt a gyilkosok elől elbújtatott egy ottani rabbit. Lvov közelében a helyi ukrán értelmiségiek közbelépése, Lopatyin és Melnyica helységben az ortodox pap akadályozta meg a pogromot. Egy másik kisvárosban az ukrán polgármester próbálta megmenteni a szerencsétleneket, de sikertelenül.

Ha azonban az utókor számára feljegyzett esetek nem jelentettek volna ritka kivételt, akkor Nyugat-Ukrajna 1941 júniusa előtt 870 000 fős zsidóságából nem 17 000 ember – a közönség alig két százaléka – élte volna túl a holocaustot.

A Berlinbe küldött német beszámolók, illetve a nürnbergi per iratai arról tanúskodnak, hogy egy-egy nép fiai eltérő módon reagáltak a történetekre. Belorussziában például a lakosság eleinte nagyon ritkán kapcsolódott be a zsidók likvidálásába. A német jelentések ezt a fehéroroszok eredendő passzivitásának és politikai bárdolatlanságának tulajdonították. Ugyanakkor 1918 és 1941 között az ukrán nacionalisták, sőt általában az ukránok nemzeti érdekeik iránt közömbösnek vagy ellenségesnek látták a zsidókat. A gyökerek azonban nyilván sokkal mélyebbre nyúlnak vissza, a „mélységes mély történelem” kútjába. Legalább a XVII. század közepén a legnagyobb ukrán zsidópogromokat rendező **Bogdan Hmelnyickij** hetmanig.

Tény, hogy a nyugat-ukrajnai Volhíniában 1943 elején az erdőkben bujkáló, megmaradt zsidók elfogásához kevesebb mint nyolcszáz fős (!) német kontingensre volt szükség. A helyi ukrán nacionalista szervezetek tagjai ugyanis maguk kerítették be, sőt gyakran ők ölték meg a rejtőzködőket. Talán sehol nem volt olyan sok ehhez hasonló eset, mint Ukrajnában és Litvániában. A cenzúra tilalma miatt a szovjet korszakban kiadni soha nem engedett szépirodalmi művek is megőrizték számos szovjet állampolgár kegyetlenségének, mindenféle szegényérzet nélküli kapzsiságának emlékét. Azokat az eseteket, amikor a német hatóságoknak feladták, és ezzel nyilvánvalóan kihalálra ítélték régi ismerőseiket, szomszédaikat és néha a tulajdon családtagjaikat. Ilyen már csak azért is előfordulhatott, mert más zsidók lakta európai országoknál a Szovjetunióban nagyságrenddel nagyobb volt a vegyes házasságok száma. A német megszállás után keresztény nagyszülők sok esetben azért tagadták meg zsidó unokáik elbújtatását, mert a megszállók és a helyi policájok emiatt a szemük láttára egész családokat irtottak ki. Az üldözöttek gyakran felismerték, hogy távozásukkal megmentik árja rokonaik életét, és maguk mentek el a háztól. Számos ilyen helyzetet ele-

venített meg **Vaszilij Grosszman** *Élet és sors* című regénye is, amelynek egyik leglíraibb s egyszerűsége legtragikusabb fejezete „a középkori gettó falai közé zárt” orvosnő búcsúlevele fiának. Közele pusztulása biztos tudatában a regénybeli asszony beszámoló a környezete – számára megmagyarázhatatlan – reagálásáról. A házmesternének a bevonuló német tankokat fogadó „Hála istennek, a zsidóknak lóttek!” kiáltásáról (annak ellenére, hogy az asszony zsidó menyé révén a *tulajdon unokája került életveszélybe a megszállással*). Az orvosnő szobájába betelepülő, érettségizett társbérleti szomszéd szenttelen kijelentéséről: „Maga törvényen kívül került!” A rendelőintézeti pénztáros válaszárol, amellyel a gettóba készülő asszony az előző havi bérét kérte: „Fizessen magának Sztálin azért, amit a szovjethatalom alatt csinált. Írjon neki Moszkvába!”; vagy a bútorán még jelenlétében összeverekedő szomszédasszonyok rikácsolásáról.

Sokan megpróbáltak magyarázatot találni erre a viselkedésre. Egyik oka kétségtelenül az volt, hogy a mozgásukban, társadalmi előremenetelükben 1917 februárja előtt korlátozott zsidók a Szovjetunió német lerohanása előtti, közel negyedszázad alatt helyi szinten rendkívül nagy számban váltak a bolsevik rendszer kevésbé népszerű megtestesítőjévé. Sőt, az éhínségek, kirakatpercek, megtorlások éveiben főleg a politikai rendőrség tagjaként, a sajtó képviselőiként annak jelképévé lettek a szovjet ideológiával és esetenként az orosz dominanciával szemben álló ukrain falvakban, városokban, nem is beszélve az 1940-ben vérrel és vassal szovjet fennhatóság alá hajtott balti államokról. Ez magya-

rázhatja többek között, hogy Lettorságban 1941. július elsején a lakosság ünnepi ruhában, virággal, fellobozótt házak előtt, az utcán fogadta a bevonulókat. A rádió a régi lett himnusz és... a Horst Wessel indulót játszotta. Ismeretes, hogy a helyi lakosság máshol is felszabadítóként fogadta a német megszállókat. Egy német jelentés szerint a belorussziai Smelenk városkában hálaadó istentiszteletet tartottak a város zsidótlanítása („Judenrein”) alkalmából. Igaz, a tömeggyilkosságok számának növekedésével arány-

ban némileg csökkent a káröröm, a bosszúvágy és különböző mértékben megjelent az áldozatok iránti sajnálat. Ekkorra azonban már köztudott volt, hogy a zsidók megsegítése, kivált pedig bújtatása az erre vállalkozók, sőt egész családjuk életébe kerülhet.

A szovjet lakosság közönye, nyílt el lenszelve, a zsidók német kézre juttatásában való készséges részvétele azal is magyarázható, hogy a Kreml alattvalói eleinte más népek fiainál kevesebbet tudtak a náci Németország antiszemita politikájának valóságos következményeiről. A szovjet propagandagépezet a Molotov–Ribbentrop-paktum megkötése után, 1939. augusztusától mélyen hallgatott erről. A német megszállás utáni hetekben-hónapokban pedig a krími tatároktól az ukránokon, a litvánokon, az észak-kaukázusi kozákságon át szinte minden szovjet nép azt remélte, hogy a nemzeti kultúrát tudatosan megsemmisítő sztálini éra, az e tekintetben különösen nehéz háború előtti évek után a kulturált németek megengedik majd a nemzeti intézmények újjáélesztését. Még a zsidók között is előfordult, hogy reménykedtek a békés egymás mellett

EQNet

Az Ön Személyes Internet Szolgáltatója!

Bérelt vonali internet szolgáltatás

- forgalomfüggő vonal:
nettó 40.000 Ft/hó + forgalom

- átalánydíjas korlátlan adatforgalmú vonal:
nettó 90.000 Ft/hó-tól

telefon: 214 4415 www.eqnet.hu e-mail: info@eqnet.hu

élés lehetőségében! Egy Kijev melletti kisvárosban a helyi zsidó közösség képviselőjében az öregek a hagyományos kenyérral és sóval, ünnepélyesen fogadták a barnainges megszállókat. (Aki már a Szovjetunió lerohanásának napján három különböző – egy szovjetellenes szeparatista, egy orosz nacionalista és egy trockista – rádióadás megindításával és rögtön az első hetekben ötvenmillió orosz nyelvű, egyebek mellett durva antiszemita kitételeket tartalmazó röplap ledobásával igyekeztek maguk mellé állítani a Reich új alattvalóit.)

A kiábrándulás valamennyi etnikum életében gyorsan bekövetkezett. Ám akkor a zsidóellenességnek már más kiváltó okai támadtak. A korabeli híradásokból tudjuk például, hogy Nyugat-Ukrajna és Belorusszia falvaiban a múltalal idős számos helyen feszültség támadt a parasztek és a környező erdőkbe, a partizánok közé menekült zsidók között, akik a falusiaktól szereztek be az étellemet.

A szovjet lakosságnak a zsidók sorsa iránti közönyére, illetve a genocídiumban való részvételére azonban a felsorolt okok külön-külön és együtt sem adnak elégséges magyarázatot. Ez a megszállt európai országokban is egyedülállónak mondható jelenség volt. A Szovjetunióban csupán egyetlen (nem dokumentált) kísérletről tudunk, amely állítólag szervezett mentéssel próbálkozott: a minszki gettóból reggelenként munkába hajtott zsidók e szerint egy megbeszélte jelre csecsemőket juttattak volna ki a belorusz partizánokkal kapcsolatban álló helyi lakosokhoz. A több ponton hiteltelenné látszó történet 1946-ban jiddis nyelven megjelent Moszkvában.

A szovjet befolyás alatt álló nemzetközi – többek között zsidó – szervezetek mégis igyekeztek elhithetnivaló világgal, hogy a megszállt szovjet területek lakossága tömegesen részt vett az áldozatok bűjtatásában. A *Független Zsidó Sajtószolgálat* 1943. december hatodikán Moszkvából keltezett és számos amerikai lap által átvett távirata például azt állította, hogy „A felszabadított Gommel városába visszatérő menekültek közlése szerint a náci több száz orosz parasztekot végeztek ki, amiért a katonai és rendőri hatóságoknál tiltakoztak a zsidók megsemmisítése ellen. Egy faluban a parasztek kömenetben, ikonokkal és keresztelkekkel vonultak a náci főhadi-

szállása elé, hogy az utolsó pillanatban megmentsék az éppen kivégzésre vitt kétszáz zsidó életét. A náci tüzet nyitottak a kömenetre és 107 embert megöltek (...) Novoszegyigybén 145 parasztekot öltek meg a zsidók tömeges megsemmisítése elleni tiltakozásért.”

A külföldi zsidóság egyébként korábban sem játszott egyértelmű szerepet a szovjet hittestvérek sorsában. Ribbentrop–Molotov-paktum megkötése után négy nappal a New York-i jiddis nyelvű sajtóban például ilyen és ehhez hasonló cikkek jelentek meg: „Jó ez a szerződés a zsidóknak? (...) Az igazság az, hogy a megneptámadási szerződés szétverte Hitler, Mussolini, Japán, Franco és Horthy szövetségét (a cikkíró az *antikomintern paktumra utal – Gereben Ágnes*). A zsidók érdekében áll a fasiszta egység széttörése és Hitler gyengítése a paktum révén (...) így a válasz a kérdésre, hogy a paktum jó-e a zsidóknak, így szól: igen, jó a zsidóknak, mert minden embernek és valamennyi demokratikus országnak jó.” Ugyanez a mentalitás jellemezte 1943-ban az NKVD – személyesen **Berija** – által pénzügytész céljából az Egyesült Államokba küldött **Szolomon Mihoelsz** és **Iszaak Fefer** sajtófogadtatását. Az amerikai zsidóság e részének feltétlen szovjetbarátsága később bizonyos értelemben közrejátszott abban, hogy Sztálin 1946-tól a külső megítéléstől való félelem nélkül hozzákezdhetett az állami antiszemitizmus programjának megvalósításához.

S hogy szovjet földön miért nem alakult ki szervezett ellenállás a helyi zsidóság állati kegyetlenséggel végrehajtott megsemmisítésével szemben? Az emigráns mensevik, **Szolomon Svarc** a szovjethatalom negyedszázados politikai-társadalmi hatalomgyakorlásában véli felfedezni az okot. „A szovjet emberek annyira hozzászórtak, hogy alávéssék magukat a hatalomnak, annyira megszokták, hogy hallgassanak az erőszak megnyilvánulásainak láttán, hogy elnyomják magukban az erőszakra való természetes reagálást, hogy tömegesen lélektanilag is képtelenné bizonyultak a zsidómegsemmisítés hitleri politikájára való egészséges reagálásra.” Hozzátehetjük: a pokoli, szadista tömeggyilkosságok látványa ilyen előzmények után valószínűleg sokakban elindíthatta az öngazolásra való törekvést, táplálhatta a korábban talán csak lappangó gyűlölködést.

BIBLIOGRÁFIA

- Altshuller, M., Arad, I. Krakovszkij, S.:* Szovjetszkije jevreji pisut Ilje Erenburgu 1943–45. Jeruzsálem, The Hebrew University, Jad Vashem, 1993.
- Arad Itzhak:* Unyicstozsenyjije jevrejev SZSZSZR v godi nyemeckej okkupacii 1941–44. In: *Krakovszkij, Sz.* (összeáll.): Nyeizvesztznaja csornaja knyiga. Szvigyetyelsztva ocsevidcev o katasztrufe szovjetszkij jevrejev (1941–44). Jeruzsálem, Moszkva, Jad Vashem, az Oroszországi Föderáció Állami Archivuma, 1993.
- Armstrong, J.:* Ukrainian Nationalism 1939–45. New York, 1955.
- Bauer, Yehuda:* The Holocaust in Historical Perspective. Seattle, University of Washington, 1978.
- Dokumenti obvinjajut. Moszkva, OGIZ, 1945.
- Eizergailis, A.:* The Holocaust in Latvia 1941–44. Riga, The Historical Institute, 1996.
- Fejgelovics, Lev:* Bisztri, kak volni. Tel-Aviv, a szerző kiadása, 1988. 106–107.
- Gordon, Harry:* The Shadow of Death. The Holocaust in Lithuania. Kentucky, University Press, 1992.
- Grosszman, Vaszilij:* Zsizny i szugyba. Moszkva, Szovjetszkij piszatyel, 1990.
- Huneke, Douglas K.:* The Moses of Rovno: Stirring Story of Fritz Graebe, a German Christian who risked his life to lead hundreds of Jews to safety during the Holocaust. New York, Dodd, Mead, 1985.
- Itaj, Abraam, Nejstat, Mordechaj:* Cserez tri podpolja. Tel-Aviv, Alija, 1980.
- Kahana, D.:* Yoman Getto Lvov (A lvovi gettó naplója). Tel-Aviv, 1980.
- Kaufmann, Max:* Die Vernichtung der Juden Lettlands. München, Deutscher Verlag, 1947.
- Liahovszkij, Ju.:* Poprannaja mezuzá: knyiga Drobickovo tara. Harkov, Goszudarsztvennij unyiverszityet, 1991.
- Mishell, W.:* Kaddis for Kovno. Chicago, Chicago Preview Press, 1988.
- Pincas, H.:* Eastern Galicia, Poland, Jeruzsálem, 1980.
- Ro'i, Yaacov* (szerk.): Jews and Jewish Life in Russia and the Soviet Union. Frank Cass, 1995.
- Schmidt Mária:* Kollaboráció vagy kooperáció? A Budapesti Zsidó Tanács. Budapest, Málna, 1990.
- Spector, S.:* The Holocaust of Volhynian Jews. Jeruzsálem, 1982.
- Svarc, Szolomon:* Antyszemitizm v Szovjetszkom Szozuje. New York, izd. Csehova, 1954.
- Szmojar, G.:* Fun Minszker geto. Moszkva, OGIZ, 1946.
- Szvirskij, Grigorij:* Zalozsnyiki. Paris, Les Éditions Réunites, 1974.
- Szudoplatov, Andrej:* Tajnaja zsizny generala Szudoplatova. Pravda i vimiszli o mojem otce. Moszkva, Olima Press, 1998.
- Trunk, Isiah:* The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi occupation. New York, MacMillan, 1972.
- Aharon Weiss:* Jewish–Ukrainian Relations During the Holocaust. In: *Aster, H., Potichnij, P. J.:* Ukrainian–Jewish Relations in Historical Perspective. Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1990.

MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS

A rokon

A redőny résein utcazaj, forráság és porszag szivárgott a hűvös lakásba.

– Fölteszek valami zenét – fordult hátra Tamás.

– Odabenn, a leeresztett rolók csíkozta sötétben Éva, karját összefonva, szótlánul álldogált. Tamás letérdelt, és reszkető kézzel matatott a lemezek között, kapcsolgatta a lemezzátszót, azután, hogy a zene megszólalt, leült a fotelbe, és hagyta, hogy a vágy és a boldogság elborítsa testét.

– Miért nem ülsz le? – kérdezte.

– Kösz, majd leülök. – Éva hátradobva hosszú, szőke haját, körülnézett a szobában. – Mennyi könyvetek van!

– Hát igen.

– És te mennyit olvastál belőle?

– Nem tudom. – Tamás fölállt, és a lányhoz lépett. – Ezt például olvastam. Meg ezt is. Meg azt is és azt is meg...

– Jó, jó, nem kell végigmondani.

– Te kérdezted – nyögte Tamás, és felemelte a kezét.

Szíve nagy lüktetéssel vert. Nem tudta, hogyan kezdjen hozzá, ám ekkor megérezte Éva csodálatos, nyári illatát, és elveszítette gátlásait. Hátról erőszakosan átkarolta a lányt és a nyakába harapott, aztán felemelte a haját, és újra megharapta, most a tarkóján. Éva furcsán viselkedett, meg sem mozdult, szeme közönyösen csillogott a sötétben, mégis, valamiképp a pórusaival és lélegzésével, jelezte, hogy ami történik, a kedvére való.

Tamás boldogan tuszkolta szerelmét az ágy felé. Ekkor szólalt meg a csengő. Először egyszer, aztán idegesítően rövid időn belül még kétszer, erősen, kellemetlenül.

– Ki az isten az? – lihegett Tamás. – Nem nyitom ki.

– De nyisd csak ki. Ha közben állandóan csöngetnek, nekem úgysem megy – mondta Éva kissé megkönnyebbülve. – Nyisd csak ki.

Tamás várt egy kicsit, hogy lépni tudjon, azután kiment a vaksötét előszobába, és kinyitotta az ajtót.

Géza bácsi állt odakint, és azt mondta:

– Szervusz Tomikám, édesanyád?

Géza bácsi anyaaági rokon volt, teljesen kopasz, nyolcvanéves. Alacsony, energikus ember, óriás füllel. Borzalmas protézisei csak úgy villogtak a sötétben.

– Csókolom. Anyuék sajnos nincsenek itthon. Lementek a telekre – sajnálkozott Tamás.

– Ó jaj! – csapta össze színpadiasan a kezét Géza bácsi, majd elgondolkodva beljebb lépett. – Most mi legyen?

– Hát, nem tudom – sóhajtott Tamás.

– Pedig feltétlenül beszélnem kellett volna vele. A Friedmann Elzáék vannak itt és... Tudod, ki a Friedmann Elza?

– Nem.

– Azt tudod-e, ki volt a Lajos bácsi?

– A nagypapa testvére?

– A mostohaöccse. És Friedmann Elza a Lajos bácsinak a sógornője. Akinek a lánya a Betti, aki San Fransiscóban él.

– Ja.

– Tomikám édes, bemehetnék egy kicsit – szőtte tovább a szót Géza bácsi, miközben egyre beljebb nyomult a lakásba. Tudta jól a járást, nem kellett vezetni. – Nem kell felgyújtani a vilányt, úgy látok a sötétben, mint a macska. Jaj, Tomikám, én már öreg ember vagyok, nem bírom ezt a meleget, szusszannom kell egy kicsit. – Egyenesen abba a szobába ment, ahol Éva várakozott. Meglátta a lányt, de nem lepődött meg, hanem elmosolyodott. – Látom, vendéged van. No, nem fogok zavarni. Leülök, pihenek, és már itt sem vagyok. – Letelepedett Évával szemben a fotelbe és pihent. Éva az

ágy szélén kucorgott, és a blúzáat gombolgatta ki-be.

– A Tomika osztálytársának tetszik lenni? – hajolt most előre Géza bácsi.

– Nem, ő másodikos, eggyel alám jár – felelt Tamás.

– Akkor hogyan ismerkedtetek meg?

– Összeismerkedtünk.

– Vagy úgy!

Tamás ekkor döbbsent rá, hogy Géza bácsi nemsokára Tomilinnak fogja nevezni. Ettől elkeseredett. De Géza bácsi egylőre csak Évát mustrálgatta, összehúzott szemmel.

– Hány éves tetszik lenni? – kérdezte végül mézesmázosan.

– Tizenhat.

– Ó, az már komoly kor lányoknál. Az én időmben már eladósorban volt a lány tizenhat évesen. Hogy is mondja Heine? „Mit deinen sechszehn Jahren blümenvoll...”

– Tényleg? – csodálkozott Éva udvariasan.

– De még mennyire! Persze a mai lányok jobban tudnak magukra vigyázni. Nem sietnek férjet fogni, ugye?

– Én csak tíz év múlva akarok férjhez menni – jelentette ki Éva.

– Nagyon helyes. Ne tessék elfelejteni, hogy Tomili még csak tizenhét éves. Még csak gyerek. Erről semmi körülmény közt ne tessék elfeledkezni!

– Persze – vörösödött el Éva.

– Hát limonádét tud-e csinálni?

– Tudok. Miért tetszik kérdezni?

– Nagyon megköszöném, ha készítenél nekem egy limonádét. Borzasztóan kiszáradt a szám. Biztos tudod már, mi hol van, ugye?

Éva Tamásra nézett, és kiment a konyhába.

Géza bácsi várt egy darabig, majd szigorú tekintetét vetett Tamásra.

– Tomikám, ugye ez a kislány nem zsidó?

– Nem. Azt hiszem nem – tette hozzá Tamás, pedig tudta, hogy nem az.

– És mik a szülei?

– Az anyjával él. Az anyja gyárban dolgozik.

– Gyárban, gyárban... de milyen gyárban? Azokból is van többféle.

– Szöveggyárban, azt hiszem.

Géza bácsi hallgatott egy darabig és szájszucsörítve maga elé meredt. Újból Tamásra nézett.

– És anyukádék mit szólnak ehhez?

– Hogyhogy?

– Hát, gondolom, nem örülnek.

– Nem szólnak semmit.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület rövid-próza-pályázatán a Szombat különdíját elnyert elbeszélés. A pályázatot a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Kisebbségi Főosztálya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége támogatta.

- Nem?
- Nem.
- Tudják egyáltalán?
- Tudják.
- És védekeztek legalább?
- ...

- Ügyelj, hogy rendesen szedje a tablettákat. Bár én azt ajánlom, hogy inkább te használj óvszert, az a legbiztosabb. Meg higiénikus is. Nagyon óvatosnak kell lenni ezekkel a kis szízekkel. - Itt hirtelen elhallgatott, mert Éva visszatért a limonádéval. Tányéron hozta, ezért Tamás igen hálás volt neki.

- Csókolom - mondta Géza bácsi, és lassú, nagy kortyokkal kihörpölte az italt. Utána visszahelyezte a poharat a tányérra, óriás, tarka zsebkendőt

vett elő, megtörölte a száját, és hátradőlt a fotelban. - No, ez jólesett - jelentette ki, majd hozzátette: - Kellemes itt, kellemes ez a hűvös sötét. - Rövid ü-vel mondta. Tamás haja alól izzadságpatakat indult meg, egy cseppje a szeme sarkába jutott, és erősen csípte.

- Na, megyek - csapott a fotel karfájára Géza bácsi, de csak egy perccel később állt föl. - Nem akarok zavarni titeket. Én is voltam fiatal.

- Kezicsókolom - búcsúzott Éva tiszteletudóan. Géza bácsi meg is csipkedte az arcát.

- Csinoska lány vagy - szólott elismerően. - Na és szereted a Tomilit?

- Hát...

- Hát csak szeresd. Derék gyerek.

Persze téged nem ez érdekel, ugye? Éva zavartan vonogatta a vállát. Amikor elpirult, akkor volt a legszebb.

- Züsz - bölintott Géza bácsi. - No, ég áldjon, gyermekeim. Tomili, mondd meg anyukádnak, hogy hívjon föl, ha visszajöttek.

- Megmondom - ígerte meg Tamás.

Az előszobában Géza bácsi még egyszer visszafordult, és nagy mutatójúját felemelve figyelmeztette Tamást.

- Védekezni!

A szobában csend volt, a lemez rég lejárt, csak a gép zümmögött szomorúan. Éva az ablaknál állt, és az utcát kémlelte.

- Milyen kedves bácsi volt. Rokonod?

- Nem. Csak egy hülye snorner - felelte Tamás, és elzárta a lemezjátszót.

HALÁSZ TAMÁS

MAGÁN- ZSOLTÁROK

Magánzsoltár I.

I. emlékének

*Elválni a Földtől, a földtől messze el.
Rettegve lebegni fenn, a magasban.
Karunk tartva szét. Félni csak.
A szemet, tágan. Áldást osztó,
üvegpaszta nagy szemet.
Riadva nézni, kőszobor.
Orgazmuskor dadogva pergetni
félelmes, régi zsoltáréneket.
Nem tudni, hogyan nézni;
nézve rengetni és reszketetni
mézpergetett csontokat.
Nem nevezni nem csak
meg nem nevezhetlent,
de szó nélkül szavakba fúlni meg.
Szem száraz szálfákra szegez
szem szikár szélben szárad,
lomhán vonuló felhők alatt
olajban úszik a szembogár.
Tekintetet csak tisztának adni,
vagy ösmocskossá válni,
mert azt nem szabad.*

Magánzsoltár VI.

*Mintha a legjobban nekem menne sorom
azon a koradélutánon a hidon, buszon
úgy volt, mint külföldön, nagyvárosban
két múzeum között, mikor időmmel
nem törődve, hátsó ülésen kényeskedem
a fedélzet levegőjében távoli asszonyillat
az ablak mögött éles minden és izgalmasan
idegen, mintha nekem lenne látni város
számomra folyni keresztezendő folyó.
Az ajtó mellett idős férfi, állva utazik.
Cipője, kabátja, nadrágja hófehér, arcát
nézem, kívánom magaménak, ha majd
Halász úr hetven éves. Száll fel itt-ott
a nép. Délcegül fehérlik slank emberem.
A domb lábánál a jelzőhöz lép, jelez.
Oldalt lép, karja kifordul, inge csúszik el.
Alkarján valami törtkék maszat. Szólni
kéne, finoman megkocogtatni a vállát,
ekszkjűzmiszór: bostoni, londoni lehet.
A foltot nézem, lopva fókuszálok oda.
Egyszerre betűt látni, sorban számokat.
Elöl nagy, nyomtatott A, aztán számjegyek,
öt, vagy hat darab, mívesen, mint a
tintaceruzával írt házszám régi képeslapon
Két megálló, míg a tantusz leesik,
csupasz térdemen addigra lila folt,
otthon alvadt vért mosok ki körmöm
alól. Este a kocsmában rövid hallgatás,
mint mikor fontos születésnapot
az ember ellejt és rászólnak finoman.*

Magánzsoltár XII.

Nagyanyám emlékének

*Mindig egy lutri, hogyan
érek haza és mi fogad,
hogy hülyét vagy bölcsét
csinál belőlem a szesz.
Átrobogok-e a szobán
vagy bambán ott ragadok.
Nagyi a tegnapi tekereg,
vagy már holnapra dühödik.
Ha odavan, mesél, vetkőzés
közben, kezemben fogkefével
ajtájában ragadok, hallgatni
tíz kiragadott percet, mielőtt
keresztrejtvénybe zuhan.
Van Farkas Elza padoszszéd
a detektív lánya, meg ezer-
kilencszázhuszonöt, vagy
visszább Zita, Károly és Ottó
és Ungerleider Mór, elaggott
moziiparos. Titkos Ilona
aktrisz és a bankos Krausz
Simon. A csillagos ház és
Liebermann Béla kendős,
dédapa órái és az oroszok.
Múrosos est az Almássy téren,
hol Karinthy Frigyes konferál,
a színpad mögött izzadtan
törli magát. A Landler Gabi
síksze felesége, meg a
lakástolvaj, a sarki csapos.
A függöny néha hajnalban
zárul, nehéz redői lebomolnak
és a fáradtabb minden
alkalommal én vagyok.*

Szerkesztőségünk az alábbi írással emlékezik Kardos G. György íróra, egykori szerkesztőbizottsági tagunkra, barátunkra, aki idén májusban lenne 75 éves.

SPIRÓ GYÖRGY

Kardos G. György emlékezete

Úgy vagyok vele, gondolom, teljesen normális módon, hogy akiket nagyon szeretek, azokat igyekszem összeterelelni, szeressék meg egymást ők is. Aránylag gyakran előfordult, hogy ebbéli igyekezetemben sikerrel jártam, szeretteim mély barátságot kötöttek, ezek a barátságok sokszor évtizedek megpróbáltatásait is kibírták.

Kardos G. Györgyöt már nem tudom személyesen megismertetni az újabb szeretteimmel. Pontosan tudom, mennyire imádnák egymást. Látom magam előtt, amint Kardos szép szerelmemre bámul, engem leplezetlenül irigylve, kissé vérekes szeméit el-elkapja róla, szemhéját félig lehunyva, lopva és szégyenlősen bámulva őt, és legjobb formáját futva megállíthatatlanul önti rá remek sztorijait, szerelmem pedig, aki tökéletesen érti minden apró belső poénját, egyik kacagásból a másikba ájul.

Látom Kardost magam előtt, amint a gyerekeimmel is elhülyéskedik, akiket csak egészen kicsi korukban látott, noha persze a szerelmem sokkal mélyebben érdekli, hiszen nő. A gyerekek általában untatták, mert kulturáltság, olvasottság, személyes, megélt emberi tapasztalatok nélkül az ő élőbeszédében is pontosan formált, poénra kihegyezett mondatait értékelni nem lehetett, márpedig ő vágyta a sikert, társalgásban még inkább, mint írásban, úgyhogy a gyerekeket joggal unta.

Egyre gyakrabban kapom rajta magam, hogy ilyen jelenteket képzelek, vele a főszerepben. Nem tudok úgy elhaladni valamelyik volt lakásának közelében, hogy ne szeretnék felugrani hozzá. Ez az egyre kedélytelenebb, egyre üresebb, egyre rémesebb város mindinkább megtelik a képzeletemben övele. Ha valamit Budapestben még szeretni

Kardos G. György Izraelben

Fotó: Révész Tamás

lehet, az az ő emléke, meg még néhány csodálatos emberé, akik mostanában hálnak kifelé, egyébként velem együtt, aki túlságosan törpe minoritás vagyok ahhoz, hogy a Kardos-féle csodákat át tudjam hagyományozni azokra, akik már nem ismerhették.

Egyre gyakrabban jut eszembe az egyik mondata. Amikor még rendszeresen találkoztunk, legalább hetente egyszer, de inkább kétszer, én nemigen szóltam semmit, boldogan hallgattam, és szakadatlanul röhögtem, mert ő mesélt. Egyik alkalommal megállt a mondat közepén, rám bámult, és azt mondta: „Spiringer, te mindenben nevelsz, neked nincs is humorérzéked!” Ezen is nevet-

tem akkor, mit minden élesen megfogalmazott paradox mondatán. Lehet, hogy mára megjött a humorérzékem, mert ma már nem nevetnék ezen. Megjött a humorérzékem, csak a humor esélye tűnt el az életünkből, és talán nem egészen véletlen időbeli egybeesés, hogy éppen akkor, amikor ő is eltűnt.

Egyre kevésbé érdekel ma már, ami annak idején lenyűgözött, hogy mekkora nagy író. Persze az, akár elismerik ezt valamely korlátolt, mérvadó körök, akár nem. De egyre fontosabbá válik az ember, akihez hasonlíthatót sem előtte, sem utána nem láttam. Biztos vonatkoztatási pont volt. Nem mintha ma nem lenne az, legalább annyira fontos nekem, amit képzeletben ő gondolt és ő mond mostanában, mint akkor, amikor még tényleg mondhatta. De nagyon fáj, egyre jobban fáj, hogy személyiségének varázsában ezentúl azok, akik értékelni és szeretni tudnák, már nem részesülhetnek. És hogy amit nekem mond ma is, és mondja folyamatosan, azt nem tudom tolmácsolni másoknak.

Ezt a varázst nem próbálom le- vagy körülírom, mert reménytelen.

Hogyan érzékeltethetném például a gyavaságnak természetét úgy, hogy a mindenkor primitívek félre ne értse- nek?

Aki ismerte, értette és szerette, az megbocsátotta többnyire jelentéktelen kiegészéseit a fennálló hatalommal abban a furcsa, akkor még hosszúnak tűnő, nyomasztó és hazug békekorban, amikor a külső és belső erőknél, tőlünk: normális emberektől független folyamatoknak hála az életbe éppen nem kellett feltétlenül mindenkinek beledöglennie és beleőrülnie. Ha nem is aranykora volt az a két, két és fél évtized a magyar kultúrának, de az e századi ezüstkora mindenképpen.

Kardos maga róttta meg magát mentegetőve minden kicsi megalkuvásáért, a szemrehányásokat előre elhárítva azzal, hogy a dolgot maga fújta fel érdemén felül, túlzott, hogy a túlzással mások vitába szálljanak – de mindig azonnal talált valamilyen súlyos veszélyt, melynek elhárításán ügyködött, és ami a megalkuvást busásan indokolta. Akkor is sejtettem, utólag pedig világosan látom: talán senki sem érzékelt nála világosabban, hogy füstölgő vulkán tetején ücsörgünk izogotva, tréfálkozva és cigarettázva, és ez a vulkán bármikor kitörhet, bármikor beomolhat alattunk a föld, és a semmi- be zuhanhat mindaz – ember vagy ez-

me, kisvendéglő, presszó, kávéház, szerelem, ételrecept vagy irodalmi mű –, amit és akít méltán szeretünk.

Máskor pedig, ezt nem volt könnyű felfogni, annak szentelt meglepően nagy erőfeszítést, hogy ordas eszmék hirdetőit a lehető legjobb oldalukat felvillantva háziasítsa a maga számára és a hallgatói számára egyaránt. Olykor írásban is megtette ezt, nemcsak társaságban. Merőbb elmék meg is rótták érte. Ilyenkor elbámult a szemrehányó füle mellett a messzeségbe. Ott ő valamit látott. Félt, de a félelmét igazából nem akarta megosztani mással, a mondatait ilyenkor elharapta, egy viccel elhessentette a saját ellenérveit is, és mentegetőzve mondott gyorsan még két adomát. Aki értette, értette. Arról ő tudta, hogy maga is fél. Aki nem értette, azt érzésem szerint szánta.

Az ordások domesztikálása mégsem gyávaság volt, nem jó szó ez erre: ez megszenvedett emberi tudás volt, történetfilozófiai, antropológiai tudás, amelyről ő maga is igyekezett nem tudomást venni, hogy életbeli szerepét, az adomázó, minden feszültséget viccekkel feloldó kávéházi ember szerepét, ezt az erőszakkal és a században folyamatosan, vaskövetkezetességgel kipusztított szerepet végig tudja játszani. Védekezésül, a tudását maga elől is leplezendő vette magára a pesti kispolgár, a link slemil jelmezét, és sokszor voltam tanúja, hogy még értelmes emberek is képesek voltak a jópofa bohóccal azonosítani az embert. Az ilyen haverok soha nem tudták felfogni, hogyan is írhatott egy ilyen pesti link szépséges könyveket. Kicsúszott neki, gondolták, és nyilván azt is gondolták, hogy akkor őnekik is kicsúszhat bármikor. Jellegzetes kortársi vak-ság az ilyen.

Mostanában, hogy rendszeresen én is főzésbe menekitem alkotói fantáziámat, fel-felteszem a kérdést magamnak, vajon ebben az ő példája nem befolyásol-e. Fűrészem magamat, vajon mely áltevékenységeimnek szellemi atyja ő. Hát igen, értelmetlen dramatizálásokat, átírásokat, szellemi segédmunkákat vállaltatok, akárcsak ő, s noha meg tudom indokolni, mint ő is, hogy kell a pénz, azért én is azért teszem, hogy ne kelljen szünet nélkül a szakadékkal szembesülnöm, amelybe egy egész kulturális korszak belezuhan. Azon kapom magam: szellemesebb lettem társaságban, mint voltam. Mintha kitölteni vágnám az úrt, amit ő hagyott: Nem mintha azt hinném,

hogyan lehet. Inkább ezzel is csak menekülök, mint ő. Erről egy Nagy Lajos-cím jut az eszembe, – ő azonnal ki is mondta – én már nem mondom ki, minék, legföljebb szerelmemnek árurom el gyorsan, mielőtt ő mondja ki előttem, ő ki tud ilyeneket mondani, azon kevesek egyike, mert alig maradt, akinek ebben az országban műveltsége lenne.

Mostanában hosszabb prózát próbálok összeeskábálni maradék időmben, jobbat nem tudok kitalálni. Az olyan műfajok ismét lehetetlenné váltak, amelyekhez valami kis pénz, csekélyke szervezés kell, mint a színház, a film, a televízió, az újságírás, a könyvkiadás, maradt a papír meg a ceruza megint, és van cenzúra, szigorúbb, mint tíz-tizenöt éve volt.

Írom a mondataimat maradék időmben, és Kardos szemével nézem őket.

Kardos elégedetlen. Nem ezt várja tőlem. Meleg, emberi érzelmek ábrázolását várja, azt, ami korszakoktól, divatoktól függetlenül a nagy irodalom lényege, én viszont most szatírárt, paródiát írok keserűen, ami lehet szórakoztató, okozhat szellemi izgalmat, de az emberek érzelmeit nem ragadja meg.

Mit felelhetek neki? Dühös vagyok, elsősorban magamra, de hát rá is haragszom. Hát ő mit talált ki, mit csinált? Feladta előbb az írást, aztán az életét is. Hagyja felnőni a jövődő nemzedéket, nélküle.

Szemrehányásomra, hallom, azzal érvel, hogy a műveit megírta, azokat el lehet olvasni bármikor.

Én meg azt mondom neki: ez nem érv. Olvastatom az egyetemen a diákokkal a műveit, és egyetlen kukkot sem értenek belőle. Faragatlanok. Műveletlenek. Semmit sem tudnak a történelemből. Semmit sem tudnak az országból, amelyben élnek. Semmit sem tudnak a második világháborúról, Palesztináról, a lengyel Anders-hadseregéről, az arabokról, a magyar színházról. Nem ők tehetnek róla: nem tanították meg nekik. Kardos finom utalásait nem értik. Az összefüggéseket, amelyeket ő páratlan művészi érzékkel a műveibe kódolt, nem érzik. Túl finom, túl emberi, túl bölcs, túl megengedően ironikus nekik Kardos, ehhez nekik már nincsen fülük, őket csak a durva dolgok tudják megragadni ideig-óráig.

Egyetlen módon tudnék megértetni velük valamit: ha becipelném az egyetemi órára, hogy meséljen. Elámulnának a fiúk, belezúgnának a lányok.

De nem jön, és nem mesél. Világéletben lusta volt. Egy link, pesti slemil.

Vissza

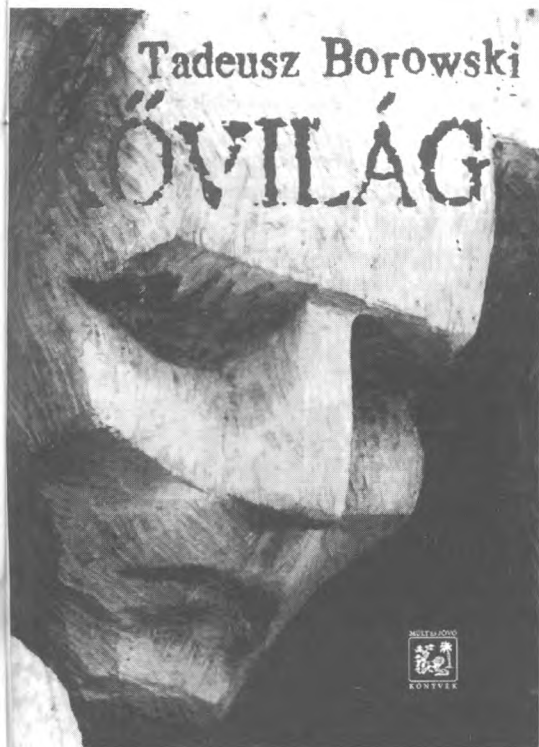
(Tadeusz Borowski: *Kővilág. Múlt és Jövő* Kiadó, Budapest, 1999. 415 lap, 1800 Ft)

Vannak könyvek, amelyek véletlenül kerülnek a fordító kezébe, aki végzi a dolgát, gyakorolja a szakmáját – ezekkel is elkészül határidőre. Nem erőltette a találkozást, nem is húzódozott tőle. Máskor meg minden követ megmozgat, kapcsolatokat keres, lelkesen ajánlkozik – látszik rajta, hogy valami miatt nagyon akarja. A Borowski-kötet ebbe az utóbbi kategóriába tartozik. Nyilván szívügyének tekintette a versek fordítását **Spiró György**, mi másért vállalta volna, hisz aligha a lengyel líra átültetését tartja legfőbb feladatának. **Körner Gábor**ról sem tételezhetünk fel mást, hisz egyáltalán nem hálás feladat huszonnyolc év után elővenni egy, a maga idejében sikeres, de irodalomtörténész szemmel nézve elég esetleges és hiányos kötetet, melynek legfőbb fogyatékosai azzal magyarázhatók, hogy valószínűleg nem az életmű gondos értékelése után állapították meg az ahhoz illő terjedelmet, hanem külső szempontok alapján kijelölt szűkös keretek közé szorították Borowskit. Az ő *Kővilág* alkalmas volt arra, hogy felhívja a figyelmet a szerzőre (**Török Gábor** még „pódiumjátékot” is szerkesztett az egyik elbeszélésből), de arra már nem, hogy ez legyen a mindig újraolvasásra ösztönző, az egész életműről képet adó rendes Borowski-könyv. Ezért az „Andruhovics felfedezője” büszke címre joggal igényt tartó Körner Gábor most felfedezés helyett a rekonstrukció és a kiegészítés, kommentálás feladatát vállalta, és végre helyre tette Borowskit.

Az író rangjához méltó vállalkozás természetesen újjáértelmezésre ösztönöz. Ennek ezúttal semmi köze a kánon átírásához. Borowski irodalomtörténeti pozícióját a hetvenes évek elején sem vonta kétségbe senki, azóta is maradt, ahol volt. Mint az előszóban olvashatjuk, nagyságát nem vitatják, de arra nemigen van esélye, hogy olyan kultikus író legyen, mint **Gombrowicz**,

KÖNYVESPOLC

Borowskihoz

Schulz, Witkiewicz, Milosz vagy Mrozek. Maguk a művek viszont nyilván más jelentenek Magyarországon a kilencvenes évek, Kertész Imre sikerei után, mint a hetvenes évek elején, amikor a történetek beleolvadtak **Wajda Tájékpé csata után** című, nagy hatású filmjébe, Borowski egyéniségét pedig sokan a riadt tekintetű **Daniel Olbrychski** személyiségével azonosították.

A hetvenes években még a szentimentális és a történeti értelmezés dívott. A Kővilág a „humánus tragédiája”, a „szép iránt fogékony, sebezhető értelmiségi” körül mindent elpusztít a „terror gépezete”, példája mégis „helytállásra int”. Bár Auschwitzban igen nehéz volt „helytállni”, rég túl vagyunk rajta, „begyógyulnak a régi sebek”, az áldozatok emlékét „kegyelettel megőrizük” – a nyelv és a belekódolt erkölcsi rend változatlan marad.

A történeti változat már némiképp renitens olvasatot kínál. Borowski világát sokan modellszerűnek tekintették, amihez a „fasizmus” túl szűk interpre-

tációs kategória. Mivel hivatalos antifaszizmusban amúgy sem volt hiány (igaz, ez utóbbi olyan kategóriákkal operált, mint a „finánctöke” és a „hamis tudat”), Borowskit a totalitárius társadalmat bemutató íróként olvasták. Azt keresték benne, mi Közép-Európa végzete, mire vezethető vissza a náciizmus és a kommunizmus, mi a közös a kettőben. A Borowskival durva pamfletben leszámoló (majd később visszakozó) **Milosz** ki is mondja: „A Kővilág nem más, mint Közép-Európa a második világháború vége és Hitler veresége után.” De nem erre utal óvatosan a Tájékpé csata után cím is?

De mielőtt új szempontokat keressünk az elbeszélések értelmezéséhez, térjünk ki néhány szóban Borowski pályakezdésére, a láger előtti időszakára. Már tartott a háború, amikor illegális érettségi vizsgát tett, tanulmányait az illegális Varsói Egyetemen folytatta – gondolom, illegális felvételi vizsga után. Ugyanekkor, ugyanezen az egyetemen kezdték pályájukat korosztályá kiemelkedő költői, **Baczynski, Gajcy**, valamint a *Művészet és Nemzet* csoport más alkotói. Mindannyian meghaltak a varsói felkelésben. E nagyon tehetséges, nagyon indulatos és nagyon heroikus alkotók erkölcsi maximalizmust, lovagi erényeket hirdettek a „káini” bűn korában. Kevesebb nem érték be: a szó és a tett közti határt próbálták átömi. Nem csoda, hogy indulatosan elutasították a két világháború közti két évtized irodalmi kultúráját. A Nyugatra emlékeztető *Skamander* csoport nagyon elismert, a háborút **Iwaszkiewicz** kivételével külföldön átvészelt költőit a romantikus eszményhez képest súlytalan, kávéházi figuráknak, az előző nemzedékekhez tartozó, kételyekkel küszködő „entellektüel urakat” erőtlennek tartották. Milosz kontemplatív líráját és a krakkói avantgárdot is elvetették. Az ellenállást a nietzscheánus aktivizmus szellemében fogták fel. Nemzeti-katolikus erő kultuszt hirdettek, Lengyelországot Közép-Európa vezérének, az új szláv birodalom központjaként képzel-

ték el. Programadó írásaikból ítélve valamiféle jobboldali kulturális forradalmat akartak előkészíteni.

Ők *lehetek volna* Borowski pályatársai, de ő leendő „nihilistához” illően, gúnyosan elutasította a csoport mozgalmár ideológiáját. Értelmetlennek tartotta a lengyel és a német nacionalizmus szembeállítását, az ellenálláshoz semmiféle jövővel kapcsolatos célképzetet (nemzeti ügyet vagy társadalmi utópiát) nem társított.

Nemcsak az ideológiájukat, a poétikájukat sem fogadta el. Ezek a fiatal költők „egybepréselték az avantgárd örökségét és az akkori valóságot”, Borowski viszont *Bárho! a föld* (1942) című kötetében a katasztrofizmus hagyományait folytatta. A névtelen hős kozmikus látomásait szigorú hexameterek fogják össze. Milosz rögtön felismerte benne az igazi költőt: „a telefűstölt és hideg lakásokban tartott gyűlések hangulatában, amikor azt figyelték, felhangzanak-e a lépcsőn a gestapósok léptei, volt valami a katakombákban tartott szertartások komorságából (...) a birodalom legalján voltunk, mint egy óriási kráter mélyén, és a magas ég volt az egyetlen elem, amelynek birtokát megosztottuk más emberekkel a földgolyón. Mindez benne volt Béta verseiben: szürkeség, homály, szomorúság és halál. Költészete azonban nem volt panaszos. A sztoicizmus költője volt.” A halál az egész nemzedék költészetében közös. De Borowski az áldozat romantikus mítoszát is leépítette: „Utánunk vasroncsok maradnak / és kiröhög pár nemzedék” (*Dal*).

A fiatalon meghalt Borowski (1922–1951) elbeszélései három év alatt születtek. A lágerirodalom ekkortájt még csak kialakulóban volt, legfőbb dilemmájának sokan az ábrázolt világ és a lengyel irodalom rendelkezésére álló kifejezőeszközök közti disszonanciát tartották. A stílári problémákat vitatták, de az ekkor még talán senkinek nem jutott volna eszébe, hogy a legalapvetőbb elvárásokat is kétségbe vonja. Nagy egyetértés volt abban, hogy a lágerirodalom hőse az erőszakal szembeszálló egyén (gondoljunk *A hetedik keresztre*). A hős viszontagságai során mintegy megfejtí a gonosz titkát. A túlélők a holtak adósai, akik hittek abban, hogy a világ majd megismeri szenvedésük történetét, katarzison esik át, majd ismét helyreáll az erkölcsi rend. A tanúságtévő teljesíti a holtak

végakarátát, és reményt ad a normák helyreállítására.

Borowski persze sehogy sem illet ebbe a képbe. Műveit el kell választanunk a mártírológiai irodalomtól, mert a szerző nyomatékosan a tudunkra adja, hogy a megsemmisítő táborral egybekötött koncentrációs táborban szerzett tapasztalatok nem értelmezhetők a deportálás előtt használt fogalmakkal és értékekkel, a lágerben visszafordíthatatlan folyamatok zajlanak, amelyek örökre lerombolják a fogoly világképét. Másrészt viszont a dokumentumszerű feljegyzésektől is meg kell különböztetnünk elbeszéléseit, mert Borowski irodalmilag magas fokon szervezett szöveget hoz létre, nála a lágerről alkotott vízió a totalitárius társadalom modellje, amiből az emberről alkotott képe is levezethető.

A legáltalánosabb interpretációs séma szerint Borowski a lágerben mint őstársadalomban a teljes kulturális hagyományt illuzórikusnak, sőt hazugnak, a brutális igazságot elfedő konstrukciónak minősítette. Történeteit az emberetlen világba beilleszkedő rab, az Alte Garde prominens tagjának kultúra utáni nézőpontjából meséli, gondolván, hogy a lepusztult világ ábrázolása akkor hiteles, ha törvényei az elbeszélőt is determinálják. Tehát – ellentétben a mártírológiai irodalom ép erkölcsi érzékület megőrző jellemeivel – neki belül kell lennie, a lágerkultúra szellemében kell elmondania a történetet. Ráadásul ezt az elbeszélő hőst Tadeknek nevezi, a névazonossággal pedig azt sugallja az olvasónak, hogy alighanem azonos lehet a szerzővel, ez pedig még hitelesebbé teszi a víziót. Veszélyes játék, ugyanakkor az értékek nélküli világ ábrázolása esetünkben nem relativizmust, hanem erkölcsi maximalizmust feltételez (persze könnyű ezt mondani, hiszen külső forrásokból tudjuk, hogy a szerző nem olyan jellem volt, mint az elbeszélő, hanem épp az ellenkezője).

Ez a világkép teljességét és Borowski egyetemességét hangsúlyozó interpretációs stratégia valamikor a hatvanas években vált általánossá, amikor ismertté váltak **Hannah Arendt** gondolatai a gonosz bürokratikus természetéről, banalitásáról – arról a világról, ahol igyekeznek eltüntetni az egyéni felelősségre utaló jeleket, ahol az áldozatokat is arra kényszerítik, hogy részt vegyenek a bűnben, ahol az ember végleg tárgyiasul.

Előszavában Körner Gábor is ezt az interpretációs hagyományt követi, sőt azt hangsúlyozza, hogy nála „a láger legkevésbé sem téma, hanem (...) forma”. Nem ez az egyetlen lehetséges út. A Kővilágot a tanúságtétel irodalmaként, egy tanú töredékes, esetleges beszámolójaként is olvashatjuk, a hangsúly ekkor nem a világkép teljességére, hanem a részleges látásra esik. Fontosabb lesz a személyesen tapasztalt igazságról való tanúságtétel, mint a

Műveit el kell választanunk a mártírológiai irodalomtól, mert a szerző nyomatékosan a tudunkra adja, hogy a megsemmisítő táborral egybekötött koncentrációs táborban szerzett tapasztalatok nem értelmezhetők a deportálás előtt használt fogalmakkal és értékekkel, a lágerben visszafordíthatatlan folyamatok zajlanak, amelyek örökre lerombolják a fogoly világképét.

nagy összefüggések feltárásával „megérteni a gonoszt”.

Körner Gábor helyreállította az eredeti kötetek sorrendjét. Fontos adalék ehhez, hogy Borowski nem a megírás sorrendjében adta közre ezeket, hanem – talán a történelmi általánosítás igényével, hogy ne beszámolóként, tanúságtételként, hanem szigorúan szerkesztett irodalmi műként olvassák? – az elbeszélő események kronológiáját követte. Így például a később írt *Búcsú Máriától* a hasonló című kötet legelejére kerül, mert még a láger előtti időkben jatszódik.

Az irodalomtörténészek egyetértenek abban, hogy Borowski prózája a dokumentarizmus határterületéről indulva az egyre irodalmibb forma felé halad. Bármilyen rövid idő alatt születtek ezek az elbeszélések, e lineáris séma nem elegendő, mert e művek rendkívüli időkben keletkeztek. A háború és a

megszállás ideje eleve ki van zárva a normális időrendből, a láger viszont még a háború abnormális idejébe sem illeszkedik. Az auschwitzi foglyok élete három szakaszra tagolódik: a középső, a lágerbeli felgyorsult időszak alatt elviselhetetlen sűrűségben érik a traumatikus élmények, mindezt sok választja el a korábbi és a későbbi szakasztól – hozzászokik a lágerhez, aztán hozzászokik az élethez. Borowski elbeszélései mintha ezekben a különböző, egymással összehasonlíthatatlan léthelyzetekben születtek volna.

Az első alkalomhoz köthető a *Nálunk, Auschwitzban*. Ez kilenc levél – a menyasszonyának írta, 1945-ben rekonstruálta. Az auschwitzi tapasztalattal való első konfrontációról szól: a lelki és szellemi ellenállásról még nem mondott le a rab, a tömegirtás szervezetségéről és szokványosságáról, a kultúra esélyeiről, a bűn iránti érzéketlenségről és a totális állam hatalmáról elmélkedik, földéli a címzettnek korábbi közös életüket, a láger előtti szellemi kondíció fenntartására törekszik.

A második szakaszba tartoznak a lágerről szóló beszámolók. Az elbeszélő úgy fogadja el az Alte Garde nézőpontját, mintha ez nem a gonoszhoz való asszimilálódás jele lenne. Véres maskaradéba keveredett színészként vagy részt vevő megfigyelőként beszél, de számára már nem az általános igazság fontos, hanem a konkrét, a kép és az emlékezet igazsága. A létért folytatott harc során elszemélytelenedett, nincs már benne szolidaritás. Nem a jó és a rossz, hanem egy üres rituálé játékszabályai mozgatják.

A harmadik időszakban – Lengyelországban, 1946–47-ben – Borowski már a láger előtti és utáni életről ír. Nincs remény az értelmes világba való visszatérésre: továbbra is a lágerből hozott ösztönök diktálnak, a biográfia folytonosságát nem lehet helyreállítani, a metafizika megsemmisült. Visszamenőleg is átértékel mindent, ahol azelőtt szerelem, költészet és filozófia volt, ott most nincs más, csak seft és szeszfőzés. Az irodalmi Maria halálával a reményt temeti, a bibliás fiú halálával önmagát mint az értékek őrzőjét.

Az életbe való visszatérés Borowski számára is kudarc, öngyilkossággal végződött.

Pálfalvi Lajos

„...számára az egész történelem holocaustok sorozata”

Beszélgetés Kömer Gáborral, Tadeusz Borowski fordítójával

– Hogy jutott eszébe Borowski-novellákat fordítani?

– Én azt nem értem, hogyhogya senki nem jutott eszébe harminc évig az egész Borowski-életművet kiadni. Ahogy a lengyel zsidó írótól, **Bruno Schulztól**, tőle is csak egy válogatás jelent meg korábban. A maradék novella lefordítására nagyrészt **Spiró György** egyetemi előadásai és írásai inspiráltak. Azt is tőle tudtam meg, hogy Borowski verseket is írt – ezek kevésbé ismert művei, a lengyel szakon sem tanultunk róluk. Így aztán lassanként elkezdtem fordítgatni az eddig még ismeretlen novellákat. Egy sor kiadónál kellett kilincselnem vele, míg végül a *Múlt és Jövő*nél sikerült megérintni a fülekre találnom. Örültem, hogy a kötet végre megjelenhetett, de az igazat megvallva még jobban örültem volna, ha nem zsidó kiadónál jelenik meg. Ugyanis azt tapasztaltam, hogy számos ismerősöm automatikusan azt gondolja, hogy ha valaki nagyrészt Auschwitzról ír, akkor az zsidó származású író; nyilván ebben a hitében erősítheti meg az a tény, hogy a könyvet történetesen a *Múlt és Jövő* adta ki.

– Mi volt az oka annak, hogy más kiadók nem haraptak rá Borowskira?

– Számos kiadót megkerestünk – Spiró is, én is – de mindenütt elutasítottak. Talán nem értették, minek kéne kiadni egy újabb lagerszerzőt. Az utóbbi években annyi minden megjelent: volt már német lágér, orosz lágér... Furcsa, de igazából kevesen ismerik Borowskit, vagy ha ismerik is, beskatulyázzák – így van ez még Lengyelországban is, ahol különben középiskolai kötelező olvasmány. „Lagerszerző”-ként ismerik, pedig jobb író volt annál, mintsem hogy beleférjen egy ilyen szűk skatulyába. Lengyelországban ugyanakkor ismert, kötelező középiskolai olvasmány.

– Az egész életmű „kötelező olvasmány” lett?

– Jellemző módon elsősorban a lágerben játszódó novellák. Ezek vitathatatlanul a legjobbak, de számomra is felfedezés volt, milyen sok remek írása játszódik a háború utáni időkben. Ezek viszont nem illettek bele a „lágéríróról” kialakított képbe. Igaz, számos jó író, például **Kertész Imre** se gyömöszölhet bele ebbe a skatulyába, de Borowskinak különösen rosszat tesz e címkézés, mert neki aztán tényleg nem maradt ideje megcáfolni ezt a tévhitet – ugyanis korán öngyilkos lett...

– Ebben is a zsidó „lágérírókra” hasonlít....

– Igen, a kommunistaságával és az öngyilkosságával is teljesen azt az utat járta be, mint a zsidó írók. Ez is illeszkedik a közvéleménynek a zsidóról kialakított képébe: hogy a háború után baloldali lett, majd kiábrándult; hogy túlélőként mindent elmondott, amit elmondhatott a lágerről, majd megölte magát.

– A lengyelek szerint nem tartozik a lengyel irodalom fő áramába?

– Nem, ezt nem mondanám. Része a lengyel irodalmi kánonnak, csak ugyanúgy, ahogy külföldön is: a „lágérirodalom” címszó alatt.

– A lágérirodalomban vannak nem zsidók is, vagy Borowski az egyetlen?

– A német lágerekről mi, magyarok elsősorban zsidók visszaemlékezéseit ismerjük. Lengyelországban sok nem zsidó áldozat is megírta visszaemlékezéseit, de ezek irodalmi értéke nem vetekedhet a Borowski-novellákéval.

– Érdekes módon Borowski Kövilágát én is a „zsidó polcomon” tartom. Annyira fontos az a kép, ahogy ez a relatív privilegizált – a tábori hierarchiában magasabban álló – lengyel fogoly a zsidókat látta! Ő az a szereplő a saját novellájában, aki végigfocizza a vasárnap délelőttöt, miközben a pályáról jól látni, ahogy a magyar zsidók transzportja megérkezik Auschwitzba, majd

végleg eltűnik a gázkamrába vezető úton. A meccs végére már csak a sínek mellett maradt ruhahalmok jelzik a nyomukat... Kikerülhetetlennek tartom Borowski „tanúságát”. Fontos ez a kép, ami ezekből a történetekből rajzolódik ki, mindeközben persze utálok is ezt a szenttelen ábrázolást.. Kérdés: lehet-e hitelesen ábrázolni „kívülről” a zsidóságot?

– Borowski nem a zsidókat – nemcsak a zsidókat – ábrázolta!

– Igaz, de a zsidókat mégis olyan aspektusból mutatja meg, amilyenből más művekben nem láthatjuk őket. Talán ez az első olyan írás, amelyben a zsidó foglyok, az áldozatok nem feltétlenül rokonszenvesek, hanem van közöttük kicsinyes, szárnalmas, önző, aljas ember is – ahogy az életben is sokfélék vagyunk.

– Borowski nemcsak a zsidókat „állította be rossz színben”. A francia fogolytól kezdve a görögön át az ukránig sokféle náció szerepel a történeteiben. Nem népekről állít valamit, hanem az emberről.

– Ugyanakkor tudjuk a történeteiből, hogy ő maga – a zsidókhöz képest – kivételesen jó helyzetben volt: nagyobb porció étel járt neki, kaphatott levelet, csomagot, sőt focizhatott is, míg a magyar zsidók meneteltek a gázba... Persze a novellák hőse csak egy figura, akit semmiképpen sem szabad az elbeszélővel azonosítanunk.

– Mások visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Borowski igazából nem egészen olyan volt, mint amilyennek lefestette magát. Igaz, hogy valamivel jobb volt a helyzete lengyelként, mint például a zsidóknak, de persze ez is viszonylagos. Egyik novellájában az ímökként dolgozó, kivételezett helyzetben lévő zsidó fogoly megbetegszik, és ugyanúgy a megsemmisítendő emberek közé kerül, ahogy az addig általa megsemmisíteni küldött betegek. Hogy Borowski

nak személy szerint olyan jó dolga lett volna a lágerban, az túlzás – bárki meggyőződhet erről, aki látta azt a képet, amely közvetlenül a tábor felszabadulása után készült róla.

– Kik említik – és ahogy mondta –, mentegetik visszaemlékezéseikben Borowskit?

– Különféle lengyel szerzők, de őket Magyarországon nem nagyon ismerik. Ezekről az emlékekről – történetekről, portrékról – se lehet tudni, hogy mennyire igazak. Kicsit az érződik ki ezekből az írásokból, hogy tulajdonképpen nem is annyira Borowskit próbálják mentegetni, mint inkább – részben – saját magukat. Mintha azt bizonygatnák, hogy azért a táborban sem állatiasodtak el teljesen az emberek. Így aztán Borowski, akárcsak ők is, megőrizte az emberségét.

– Lehet, hogy világában jobb volt, mint a maga képére formált figura, ám íróként sem mondható el róla, hogy együtt érzett volna a sorstársaival, és hogy bárkiről, akit a lágerben csak ismert, bármi szépet vagy jót mondott volna...

– Sokszor megfogalmazódott ellene vádként, hogy nihilista, hogy mindent szándékosan befeketít, hogy nem veszi észre a „szép momentumokat” – ami igaz is. Borowski valóban egyoldalú, de hát ez az ő alapélménye, és nem biztos, hogy akkor járna közelebb az igazsághoz, hogyha „objektivebb” képet próbálna rajzolni az egészről.

– Milyen volt Borowski fogadtatása?

– Az emigránsok, a zsidók, a kommunisták egyaránt felemásan viszonyultak hozzá. Kellemetlen ember volt. A befogadástörténetére aztán még az is ráragadt, hogy a háború utáni, szocreál műveiért nagy kitüntetések, sőt amikor meghalt, állami temetést is kapott. Ez is magyarázhatja az idegenkedést.

– Miért került Borowski táborba?

– Nálunk nem igazán közismert, hogy Lengyelországban minden ok nélkül is elvihettek valakit; nem kellett ahhoz zsidónak, kommunistának vagy homoszexuálisnak lenni. Elég volt ehhez egy razzia: az utcán összefogdosták az embereket, és elvitték őket. A háborúban hárommillió lengyel pusztult el, akiknek a többsége nem volt sem ellenálló, sem kommunista, sem zsidórejtegető. Furcsa módon éppen ő, aki Auschwitzba került, úszta meg a háborút, míg azok az ismerősei, íróársai, akik otthon maradtak, és részt vettek a varsói felkelésben, majdnem mind meghaltak.

– Mitől más, mitől izgalmas ez a narratíva, amelyben nincsenek se hősök, se áldozatok?

– Az a megrázó az egészben, hogy Borowski nem valamiféle rendkívüli, botrányos vagy különleges, a történelemben nem illeszthető eseményként próbálja visszaadni az egészet, hanem számára az egész történelem holocaustok sorozata. Ebben részben az ő személyes sorsa is közrejátszik: Borowski a Szovjetunióban született, tízéves koráig ott élt. Szülei éveig munkatáborokban raboskodtak, ő maga rokonoknál élt, végül a lengyel-szovjet fogolycseré-egyezmény keretében az apjának sikerült Lengyelországba jutnia, és onnan a Vöröskereszt segítségével kimenekítette a családot. Szinte idegenként telepedtek le Varsóban, ahol nagy nyomorban éltek egészen a háborúig. Gyerekként tehát már tudhattott egyet s mást a lágerek világáról, így aztán feltételezhetjük, hogy nem olyan ártatlanul és mit sem sejtve érkezett Auschwitzba, mint sokan mások. Említi is, hogy a nyugat-európai foglyok mennyivel naivabbak voltak, mint a kelet-európaiak: például holland zsidókról írja, hogy azt képzelték, boltot nyithatnak az internáltaknak. Borowski „pán-pesszimizmusa” ebből is ered. Nem teljesen készületlenül érte őt Auschwitz. Ez az életszemlélet a háború előtt írt katasztrofista versein is tükröződik. *Fantasztikusan józanul és tisztán látott mindent.*

– Miben különbözik a zsidó visszaemlékezőktől Borowski?

– Lengyelországban, minthogy a holocaust a lengyeleket is érintette, a népiertés nem maradt zsidó belügy. Ebből a szempontból más a helyzet, mint Magyarországon. Ugyanakkor ami feltétlenül megkülönbözteti Borowskit a zsidó visszaemlékezőktől, hogy miután őt nem valamilyen „okból” vitték el, nem tudta ezt az egészet elhelyezni a zsidó szenvedéstörténetben, ezáltal nem tudott valamiféle megnyugtató értelmet adni az „élményeinek”. Talán emiatt is láthatta Auschwitzot egy kicsit más szemmel. Azt hiszem, sok zsidó visszaemlékezőt gátol a tisztánlátásban, hogy úgy véli, ami történt a kivételsségével együtt is jól beilleszthető a zsidó történelemben. Nyilván ez is az oka annak, hogy néha megfélemedeznek a nem zsidó áldozatokról – ami persze rengeteget árt a holocaust emlékének. Mind a zsidó, mind a nem zsidó fél

megpróbálja úgy feltüntetni a holocaustot, mint kizárólag zsidó tragédiát – pedig sokkal kellemetlenebb, fájdalmasabb következtetéseket kellene levonniuk, ha a maga teljességében látnák Auschwitzot. Engem kicsit zavar ez a holocausttal kapcsolatos „kegyeletteljes” hangvétel, amely egyszersmind másra ruházza a felelősséget. Ha ez tényleg egy különleges, semmihez sem fogható szörnyűség volt, akkor azt lehet rá mondani, hogy csak kisiklás volt, már tanultunk belőle, többet nem fordulhat elő... De hát ez nem igaz: napjainkban is folynak népiertások. Számomra épp az a rettenetes az egészben, hogy semmiféle botrányos, semmi rendkívüli nem történt. Ez az emberi kultúra lényege: vére és mocsokra épül, mindig is arra épült – csak ezt Európában, a XX. században már kezdjük elfelejteni.

– A túlélők és gyerekeik hajlamosak úgy beállítani, mintha mindenki, aki túlélte a lágert, valamiféle kivételes egyéniség lett volna. Én magam is úgy gondoltam gyerekkoromban a túlélők karjára tetovált számra, mintha valamiféle, a hősiességért járó kitüntetés lenne... Mára persze már árnyaltabb a benem élő kép, többek közt Borowskinak is köszönhetően.

– Ahogy Borowski írja, azok ismerték meg az igazságot, akik odavesztek, és azok írják meg Auschwitz történetét, akik túléltek.

– Ezek szerint neki is büntudata volt, amiért életben maradt?

– Ez természetes. De ő nem próbálta ezt a problémát a szőnyeg alá söpömi, és azt bizonygatni, hogy azért én mégis ember tudtam maradni, vagy hogy ott voltak egyik oldalon a hóhérok és a másikon az áldozatok, és én áldozat voltam. Írom is a kötet előszavában, hogy Borowski a háború után megsemmisítő kritikát írt egy katolikus lengyel ironő tábori visszaemlékezéséről, melyben efféle kérdéseket fogalmazott meg: hogyan vásárolta meg az életét a túlélő? Hogyan viselkedett a szélsőséges helyzetekben? Ki helyett maradt életben? Leírja mindezt saját magáról is a Kővilág novelláiban: én ilyen kegyetlen formában nem talákoztam ilyesmivel visszaemlékezőknél. Mindenki próbálja leírni és megérteni az egész mechanizmust, de azzal nem néz szembe, hogy annak a mechanizmusnak ő maga is a része volt.

Pécsi Katalin